

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Středisko ibero-amerických studií

Diplomová práce

Bc. Veronika Šmausová

**Mediální strategie zapatistického hnutí:
Vizuální reprezentace EZLN v časopisu *Proceso***

Media strategies of the Zapatista movement:
Visual representation of EZLN in the *Proceso* magazine

Praha 2015

Vedoucí práce: Doc. Markéta Křížová, Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Středisku ibero-amerických studií, za vhléd do studia Latinské Ameriky a poskytnutou příležitost semestrálního studia na ITESM v Ciudad de México, kde jsem mohla nashromáždit materiál pro tuto práci. Poděkování pak patří především Doc. Markétě Křížové za to, že mě provedla celým dlouhým procesem vzniku této práce a pomohla mi definovat její téma, za cenné odborné rady, laskavý přístup a trpělivost. Chtěla bych poděkovat také Doc. Filipu Lábovi z FSV UK za pomoc s hledáním adekvátní metody výzkumu a rady ohledně jeho zpracování, hlavně ale za to, že ve mně vzbudil vášně pro fotografii. Dík patří také rodině a přátelům, kteří věřili, že tuto práci jednoho dne dopíši, k čemuž mě tři roky povzbuzovali.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval(a) samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 24. srpna 2015

.....
Veronika Šmausová

Klíčová slova (česky)

[Zapatistické hnutí, subcomandante Marcos, Mexiko, Chiapas, Internet, mediální strategie, EZLN, vizuální komunikace, obsahová vizuální analýza, fotografie, časopis Proceso]

Klíčová slova (anglicky):

[Zapatista movement, Subcommandante Marcos, Mexico, Chiapas, Internet, media strategies, EZLN, visual communication, visual content analysis, photography, magazine Proceso]

Abstrakt (česky)

Ve své diplomové práci představím zapatistické hnutí, jeho mediální strategie a pomocí případové studie popíši jeho vizuální komunikaci. Po zhodnocení významu mediálních strategií hnutí dokážu, že mediální komunikace zapatistů hrála zásadní roli v proměně mexické společnosti ve druhé polovině 90. let a přímo ovlivnila proces transitu k demokracii v Mexiku.

V úvodu vysvětlím, jak může být zpravodajská fotografie pramenem zkoumání zapatistů a přednesu základní hypotézy svého výzkumu. V historické části hnutí zasadím do společenského, politického a historického kontextu mexické společnosti a státu Chiapas, kde povstání roku 1994 propuklo, vysvětlím příčiny povstání a uvedu jeho cíle.

Před tím, než se budu zabývat aspekty komunikace zapatistů, popíši mexické mediální prostředí, do kterého je potřeba mediální výstupy zapatistického hnutí zasadit. Mediální strategie a mýty vytvořené hnutím vyličím v obecné rovině. V rámci případové studie zkoumající fotografie EZLN v časopise Proceso v letech 1994 a 2001 srovnám vizuální komunikaci zapatistů s mediálními strategiemi hnutí a budu se detailně věnovat znakům definujícím EZLN.

V závěru zodpovím výzkumné otázky a shrnu své poznatky.

Abstract (in English):

In this thesis I present the Zapatista movement and its media strategy. Further I describe its visual communication by means of a case study. After evaluating the significance of media strategies of the zapatista movement, I will prove that Zapatistas' media communication played a crucial role in the transformation of Mexican society in the late 90s and directly influenced the process of transition to democracy in Mexico.

In the introduction I will explain how news photographs can be a source of exploration of the Zapatistas and I will introduce the basic hypotheses of my research. In the historical part of my introduction I will put the movement in the context with the political, social and historical development of Mexico and the state of Chiapas, where the uprising broke out in 1994 and I will explain the causes of the rebellion and introduce its goals.

Before I describe the aspects of Zapatistas' communication, I will focus on the Mexican media environment so that I can link it with the media outlets of the Zapatista movement. I will describe in general terms media strategies and myths created by the movement. In the case study I will examine photographs of EZLN published in the magazine Proceso in the years 1994 and 2001, I will compare the Zapatistas' visual communication with their media strategies, and I will pursue in detail the signs defining EZLN.

In the conclusion, I will provide a brief overview of my research objects and summarize my findings.

SEZNAM ZKRATEK

AFP	<i>Agence France-Presse</i>
AP	<i>Associated Press</i>
BBC	<i>British Broadcasting Corporation</i>
CETES	<i>Certificados de la Tesorería</i> (Státní dluhopisy)
CIOAC	<i>Central Independente de Obreros Agrícolas y Campesinos de Chiapas</i> (Nezávislá centrála chiapaských dělníků a rolníků)
COCOPA	<i>Comisión para Concordia y Pacificación</i> (Komise pro usmíření a mír v Chiapasu)
COPLAMAR	<i>Coordinación General del Plan Nacional de Zonas Deprimidas y Grupos Marginados</i> (Vrchní úřad pro koordinaci národního plánu pro deprimované zóny a okrajové skupiny)
CNC	<i>Confederación Nacional Campesina</i> (Národní rolnická konfederace)
CNI	<i>Congreso Nacional Indígena</i> (Národní indiánský kongres)
CNOP	<i>Confederación Nacional de Organizaciones Populares</i> (Národní konfederace lidových organizací)
CNPA	<i>Coordinadora Nacional Plan de Ayala</i> (Výbor pro koordinaci Plánu Ayaly)
CNT	<i>Confederación de Trabajadores de México</i> (Konfederace mexických pracovníků)
EPR	<i>Ejército Popular Revolucionario</i> (Lidová revoluční armáda)
ETA	<i>Euskadi ta Askatasuna</i> (Baskicko a jeho svoboda)
EZLN	<i>Ejército Zapatista de Liberación nacional</i> (Zapatistická armáda národního osvobození)
FALN	<i>Fuerzas Armadas de Liberación Nacional</i> (Ozbrojené síly národního osvobození)
FARP	<i>Fuerzas Armadas Revolucionarias del Pueblo</i> (Revoluční ozbrojené síly lidu)
FDN	<i>Frente Democrático Nacional</i> (Národní demokratická fronta)
FLN	<i>Fuerzas de Liberación Nacional</i> (Síly národního osvobození)
HDP	Hrubý domácí produkt
IFE	<i>Instituto Federal Electoral</i> (Národní volební institut)

INEGI	<i>Instituto Nacional de Estadística, Geografía e Informática</i> (Národní statistický, geografický a informační institut)
MMF	Mezinárodní měnový fond
NAFTA	<i>North American Free Trade Agreement</i> (Severoamerická zóna volného obchodu)
OCEZ	<i>Oraganización Campesina Emiliano Zapata</i> (Rolnická organizace Emiliana Zapaty)
OECD	<i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i> (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj)
PAN	<i>Partido Acción Nacional</i> (Strana národních akce)
PEMEX	<i>Petróleos Mexicanos</i> (Mexická ropná společnost)
PR	<i>Public Relations</i> (Vztahy s veřejností)
PRD	<i>Partido de la Revolución Democrática</i> (Strana demokratické revoluce)
PRI	<i>Partido Revolucionario Institucional</i> (Institucionální revoluční strana)
PROCAMPO	<i>El Programa de apoyos Directos al Campo</i> (Program přímé podpory venkova)
PRONASOL	<i>Programa nacional de Solidaridad</i> (Národní program solidarity)
SAM	<i>Sistema Alimentario Mexicano</i> (Mexický potravinový systém)
UAM	<i>Universidad autónoma de México</i> (Mexická autonomní univerzita)
USA	<i>United States of America</i> (Spojené státy americké)

Obsah

1 ÚVOD	11
1. 1 Novinářská fotografie jako pramen výzkumu EZLN	12
1. 2 Výzkumný záměr	14
1. 3 Obsah práce.....	16
1. 4 Poznámka k literatuře a pramenům.....	17
1. 4. 1 Charakteristika pramene	17
1. 4. 2 Vizuální obsahová analýza.....	19
1. 4. 3 EZLN a média.....	20
2 HISTORICKÝ ÚVOD	24
2.1 Mexiko v období konce vlády PRI a počátcích tisíciletí	24
2.1.1 Mexiko v druhé polovině 20. století	24
2.1.2 Počátek devadesátých let	27
2.1.3 Rok 1994	29
2.1.4 Vzkročení do nového tisíciletí	31
2.2 Chiapas.....	33
2.2.1 Stručná historie státu Chiapas	35
2.2.2 Chiapas ve 20. století	38
2.2.3 Demografie Chiapasu.....	41
2.3 Zapatistická armáda národního osvobození	42
2.3.1 Počátky EZLN.....	44
2.3.2 Vstup do války	47
3 MEDIÁLNÍ STRATEGIE ZAPATISTICKÉHO HNUTÍ	54
3.1 Mexická mediální scéna.....	54
3.2 Válka slov	56

3.2.1 Použití adekvátních technologických nástrojů.....	57
3.2.2 Subcomandante Marcos	63
3.2.3 Podpora EZLN v médiích	69
3.2.3 Zastání se slabších.....	72
3.2.4 Vyčerpání strategií	75
3.2.5 Závěrečné poznámky k mediálním strategiím	76
4. VIZUÁLNÍ REPREZENTACE ZAPATISTŮ V ČASOPISU PROCESO ...	79
4.1 Metoda	80
4.2 Zobrazování EZLN	84
4.3 Srovnání obrazového pokrytí EZLN v letech 1994 a 2001	88
4.4 Obraz subcomandante Marcose v časopisu <i>Proceso</i>	92
4.5 Poznámky k fotografickému pokrytí EZLN v časopisu <i>Proceso</i>	95
5 ZÁVĚR.....	97
PRAMENY	103
LITERATURA	105
PŘÍLOHY	116
SEZNAM PŘÍLOH.....	134

1 ÚVOD

Prvního ledna 1994 v jižním, periferním, chudém a marginalizovaném mexickém státu Chiapas pod názvem *Ejército de la Liberación Nacional* (dále EZLN) povstali tzv. zapatisté, hnutí složené převážně z místních rolníků. Jejich dočasné obsazení několika větších chiapaských měst včetně San Cristóbal de las Casas upoutalo pozornost světových médií. Zatímco tehdejší mexická vláda očekávala, že se první leden díky podpisu Severoamerické smlouvy o volném obchodu NAFTA stane milníkem vstupu Mexika do tzv. prvního světa, v novinových titulcích především zahraničních médií figurovali spíše zapatisté, kteří na několik dní obrátili zrak velké části západního světa k problémům chiapaského rolnictva – k otázkám chudoby, přístupu k půdě nebo práv indigeního obyvatelstva v Mexiku – a podle kterých dohoda NAFTA představovala ohrožení mexického rolnictva. Požadovali proto vystoupení Mexika ze severoamerické zóny volného obchodu.

Tento mediální ohlas zapatisté vzbudili především díky pečlivě promyšlené strategii svého guerillového boje. Povstalci na jedné straně kombinovali tradiční a často opouštěné způsoby vedení občanských nepokojů (ozbrojené boje, pochody), na druhé straně hned od počátku vyhlášení rebelie využívali Internet. Pomocí tak jednoduchých nástrojů, jako jsou emaily nebo webové stránky, si již během prvních týdnů povstání vybudovali hustou mezinárodní síť podporovatelů a přispěvatelů z celého světa. Ricardo Dominguez ve své eseji *Digital Zapatismo* dokonce tvrdí, že zapatisté vedli první postmoderní revoluci, a to díky propojení tradice s moderními způsoby revolty (Dominguez, 1998). EZLN vyhlásila „válku slov“, která se měla vyznačovat zdůrazňováním nutnosti naslouchání, vedení dialogu, budování konsenzu a z toho plynoucí snahy začleňovat do svého diskurzu co nejvíce názorových proudů.

Navzdory proklamovanému odmítnutí tradičního násilí společně s akcentováním antimilitarismu se zapatisté prezentují v tradiční silové roli – ve vojenském oděvu a se zbraní, byť lehkou a údajně drženou jen pro případ nutné obrany před protizapatistickými uskupeními. Jde o jistou teatrálnost, která je obrazově zajímavá. „*Jejich válka byla vedena, jako by šlo o představení. Většina zapatistů, indiánských mužů, žen a dětí, nosila černé lyžařské masky. Jiní (nosili) staré dřevěné pušky jako pouhé rekvizity,*“¹ (Gómez-Peña, 1995: 90-91). Oblečení a oděvní doplňky zapatistů připomínají revoluční symboly 20.

¹ „*The war was carried on as if it were a performance. Most of the Zapatistas, indigenous men, women and children, wore pasamontanas [black ski masks]. Some utilized wooden rifles as mere props.*“

století a odkazují na slavné revolucionáře; Emiliana Zapatu², Augusta Césara Sandina³ nebo Che-Guevarru⁴.

Působivost a všeobecná srozumitelnost vizuální sebezprezentace zapatistů je jedním z komponentů jejich úspěchu v získávání podporovatelů i mimo Mexiko. Tuto složku jejich komunikace je možné nejsnadněji vysledovat z fotografií, které zároveň umožňují zkoumat i další aspekty toho, jak se EZLN profilovala a jak byla reprezentována. Rozsah diplomové práce ani neumožňuje zabývat se všemi aspekty mediální komunikace zapatistů. Kromě vizuální obsahové analýzy fotografií zachycujících zapatisty v konkrétním mexickém médiu se proto dalším složkám jejich komunikace budu věnovat v samostatné kapitole. Více o tom, proč se chci věnovat právě žurnalistické fotografii a vizuální analýze, a také konkrétní výzkumné otázky uvádím v následujících kapitolách.

1. 1 Novinářská fotografie jako pramen výzkumu EZLN

Fotografie působí velice silně na své recipienty a je díky tomu od svého rozšíření ve sdělovacích médiích stále významnější součástí zpravodajského a publicistického komunikátu. Za neúspěšnější technologický pokrok v novinářství 19. století je proto považováno právě zvýšení počtu obrázků a fotografií v tisku. Stejně jako Joseph Pulitzer ve svém *Worldu* využíval vizuálních sdělení maximálně (ačkoliv byla ve své době považovaná za pouhou atrakci), a dosáhl tak čtvrtmilionového denního nákladu, díky čemuž se *World* stal nejprodávanějším deníkem své doby v USA (Schwarz, 2003: 27), i dnes existují studie prokazující souvislost mezi atraktivností titulní fotografie a prodejností daného čísla.

Význam fotografie však netkví jen v navýšení prodeje tiskovin, ale především v rozšíření způsobů komunikace, možnosti přenosu informací na zcela jiné rovině, než orální nebo textovou výpovědí. Například Vilém Flusser považuje vynález fotografie za

² Emiliano Zapata Salazar (1879-1919) byl jedním z vůdců Mexické revoluce. Ve státě Morelos založil rolnickou skupinu *Ejército Libertador del Sur (Osvobozenecká armáda jihu)*, jejíž členové byli označováni jako Zapatisté. Tato armáda pod vedením Emiliana Zapaty sehrála důležitou roli v bojích v počátku Mexické revoluce.

³ Augusto Nicolás Calderón „César“ Sandino (1895-1935) byl nikaragujský revolucionář proti americké okupaci Nikaraguy.

⁴ Ernesto Rafael Guevara de la Serna (1928-1967) přezdívaný „el Che“ působil jako vůdce několika marxistických gueril na Kubě, v Kongu a Bolívii.

stejně důležitý mezník, jakým byl vynález lineárního písma (Flusser, 1996: 16). Zároveň upozorňuje na to, že naprostá většina informací k nám přichází formou technooobrazů⁵. Protože takové obrazy, oproti důvěře, kterou v ně lidé kladou, považuje ze své podstaty za klamné, tvrdí, že je třeba umět tento jejich klam odhalit.

Stejně jako psané zprávy i vizuální komunikace působí na veřejné mínění a vytváří představy o světě, sociálních skupinách i jednotlivcích. Někteří autoři⁶ tvrdí, že žijeme ve světě, kde znalosti i většina forem zábavy jsou konstruovány vizuálně. Kde viděné je přinejmenším stejně důležité, ne-li důležitější, než to co slyšíme nebo čteme, protože naše zkušenost a vědění je stále více vytvářeno interakcí s konstruovanými vizuálními vjemy.

Od současného zpravodajství se očekává, že bude informace předávat ve dvou a více rozdílných kódech, například ve zvukové i obrazové stopě a s textem. Vzniká tak komplexní komunikát, který je chápán jako standard jak u podavatelů sdělení, tak jejich příjemců (Šoltys, 2004: 262). Ve výsledku tak existence obrazové složky může mít vliv na zveřejnění určitých materiálů. Televize BBC například do svých zpravodajských relací zařazuje jen takové zprávy, ke kterým má k dispozici obrazové pokrytí (Šebová, 2003: 49). I když v psaných médiích není tlak na vizuální pokrytí informace tak vysoký, i zde platí, že má-li redakce obrazový materiál, celé téma se stává pro účely zveřejnění atraktivnější, protože zaujme větší počet čtenářů.

V době dostupných digitálních fotoaparátů a snadného šíření vizuálních i jiných sdělení pomocí Internetu je virtuální i reálný svět přehlcen vizuálními sděleními stejně, jako všemi ostatními smyslovými vjemy, které nás neustále obklopují. Začátek roku 1994, kdy EZLN povstala a pomocí strategické mediální kampaně o sobě dala vědět celému světu, bylo ale teprve dobou úsvitu Internetu⁷. Obzvláště v Mexiku, kde vládní strana PRI (*Partido Revolucionario Institucional*) snažila média kontrolovat a část z nich přímo

⁵ Technooobrazy se podle Flussera od tradičních obrazů odlišují tím, že jejich poselství jsou kódována symboly a systém kódování dodržuje pravidla vědeckých teorií – spočívají tedy na vědeckých teoriích, jsou vytvářeny aparáty a zahrnují ve své informaci i explikaci zobrazovaného jevu. Znázorňují tak abstraktnější komplexy symbolů než tradiční obrazy. Více v knihách V. Flussera *Moc obrazu* nebo *Za filosofii fotografie*.

⁶ Například F. Ritchin v *After Photography* (2010) nebo W. J. T. Mitchell v *Picture Theory* (1994). Se zásadním významem pro moderní společnost také souvisí teorie ocularcentrismu, kterou definoval Martin Jay v *Downcast Eyes* (1993) nebo slavný Baudrillardův pojem simulakrum, který vyjadřuje skutečnost, že žijeme ve světě tvořeném obrazy nijak vztaženými ke skutečnosti, takže je nemožné dále určovat, co je skutečné a co není (Baudrillard, 1988).

⁷ Podle National Center for Education Statistics byl v USA v roce 1994 podíl vyučovacích tříd s přístupem k internetu ve veřejných školách pouze 3 % (v roce 2005 jich bylo již 95 %). Viz *Internet Access in U. S. Public Schools and Classrooms: 1994–2005* (Green, 2006: 29).

ovládala, pak bylo pro většinu obyvatel složité dostat se k nezávislým informacím o chiapaském povstání.

Vzhledem ke snaze mexické vlády o EZLN a situaci v Chiapasu na počátku roku 1994 neinformovat měly všechny komunikáty o povstaleckém boji o to větší význam a vliv na utváření názoru svých příjemců na chiapaské události. Jedním z médií, které o zapatistech přinášelo informace, byl týdeník *Proceso*, který se otázce zapatistického hnutí věnoval kontinuálně od prvních dnů a zprávy o EZLN, ať už ve své tištěné nebo online verzi, vydává dodnes⁸. Zpravodajské materiály o událostech v Chiapasu i publicistické texty a rozhovory s představiteli EZLN byly v tomto časopisu výrazně pokryty obrazově, a to v podobě fotografií i kreseb.

Ještě více jak dvacet let po vyhlášení zapatistického povstání v Chiapasu mají různé segmenty mexické společnosti na EZLN velmi odlišné názory. Zatímco někdo se zapatistickým ideálům a působení EZLN vysmívá, jiní zapatisty aktivně nebo pasivně podporují. Část společnosti se domnívá, že informace, které o situaci v Chiapasu má, jsou zkreslené, a tak se ani nesnaží mít na zapatistické hnutí názor, někomu je lhostejné a další je považují za bezpečnostní hrozbu mexickému státu, za zločinecké nebo přinejmenším zpátečnické. Tato různorodost reakcí, které napříč mexickou společností hnutí vyvolává, mě zaujala a rozhodla jsem se podrobněji věnovat jeho mediální komunikaci. Vzhledem k tématu mé bakalářské práce⁹ a zájmu o fotografii mám zkušenost s analýzou obrazového materiálu. Proto jsem se rozhodla mediální komunikáty o EZLN zkoumat právě skrze obrazovou složku. Týdeník *Proceso* byl proto ideálním pramenem.

1. 2 Výzkumný záměr

V této diplomové práci se pokusím analyzovat, jakým způsobem zapatistické hnutí v Chiapasu pracovalo s médii a jestli jeho vizuální reprezentace v jednom z mála tištěných médií v Mexiku, které o EZLN pravidelně přinášelo zprávy, odráží obecné mediální strategie hnutí. Zároveň, vzhledem k povaze fotografických pramenů, které více vypovídají o svém autorovi nebo zadavateli fotografie než o samotných objektech, musím ve své

⁸ V průběhu roku 2014 server www.proceso.mx.com informoval o zapatistických akcích připomínajících dvacet let od povstání, změně na pozici subcomandante Marcose a přinášel zprávy o vyjádřeních EZLN k současnému dění v Mexiku.

⁹ *Obrazové pokrytí tsunami z roku 2004 ve vybraných českých tištěných médiích: Etické normy pro obrazové materiály*. FSV UK. Bakalářská práce. Vedoucí práce Filip Láb. 2009. 117 s.

diplomové práci uvažovat především o tom, jaké obrazy zapatistického hnutí byly společnosti předkládány, kým a proč. Chci prostudovat nové způsoby sociálního boje skrze obrazy a také úskalí, která s sebou vizuální (sebe)prezentace nese.

Mým cílem je popsat, do jaké míry obrazový materiál časopisu *Proceso* přejímal témata, ikonografii a étos samotných zapatistů, nebo zda je naopak výrazně stylizoval, případně zobrazoval rozpor mezi jejich diskurzem, jednáním a vzhledem. Abych mohla tímto způsobem analyzovat fotografie časopisu *Proceso*, musím detailně popsat atributy využívané zapatisty a klíčová témata, kterým se hnutí věnovalo ve svých prohlášeních, i stanoviska, která k nim zaujímal. Na základě toho pak budu moci posoudit, do jaké míry fotografové týdeníku do svých fotografií zakomponovávali symboly v souladu nebo rozporu se zapatistickou rétorikou.

Vzhledem ke spíše levicovému a protivládnímu zaměření týdeníku, který se snažil vyvažovat informace jinak státem ovládaných médií, předpokládám, že jeho redaktoři, editoři i fotografové byli nakloněni spíše účastníkům hnutí než jejich kritikům. Proto mojí hypotézou je, že obrazový materiál časopisu *Proceso* zobrazoval hnutí a jeho účastníky v souladu se zapatistickým diskurzem, v roli bojovníků za svobodu přejímajících symbolické obrazové prvky starších mexických, i jiných latinskoamerických národních hrdinů.

Stejně jako se vyvíjel EZLN, změnami prošla i mexická média. Proto jsem se dále rozhodla porovnat obrazové pokrytí událostí týkajících se zapatistického hnutí v roce 1994, prvního roku chiapaského povstání, a v roce 2001. Za vlády prezidenta Vicente Foxe (2000-2006) tehdy EZLN zorganizoval pochod do hlavního města, Ciudad de México, kde v kongresu zástupci hnutí přednesli své požadavky pro uzavření formálního míru s centrální vládou. Její návrhy ale představitelé EZLN odmítli a po jejich návratu začaly v Chiapasu bez podílu centrální moci vznikat autonomní zapatistické vesnice. Díky tomu, že mám k dispozici fotografie ze dvou různých ročníků časopisu *Proceso*, můžu porovnat, jak se v průběhu šesti let proměnil způsob vyobrazování EZLN.

Vzhledem k rozšíření internetu, částečnému uvolňování vládního nátlaku na média na jedné straně a nejasným výsledkům zapatistického povstání a rostoucím kontroverzím vyvolávaných EZLN na straně druhé předpokládám, že časopis *Proceso* mohl částečně přehodnotit svou pozici a začít být vůči EZLN kritičtější. Zároveň je ale třeba dodat, že pochod dodal novou energii nevládnímu sektoru, a ústavní reforma, která následovala téhož roku, by se bez úsilí zapatistů neuskutečnila (Mácha, 2003: 143). Popularita zapatistů

díky tomu tehdy dosáhla svého maxima. Budu proto sledovat, jak se vzhledem k okolnostem vyvíjel obraz hnutí.

V průběhu šesti let, které od sebe oba pro výzkum vybrané roky dělí, se částečně proměnil nejen zapatistický diskurz, ale společně s ním i témata, kterými se ve svých prohlášeních EZLN zabýval. Bude proto zajímavé sledovat, jestli případná proměna obsahu obrazových materiálů bude kopírovat posun v zapatistickém slovníku. Vzhledem k tendenci médií obrazy stereotypizovat se domnívám, že se zobrazování zapatistů nezměnilo způsobem odpovídajícím proměně jejich hnutí a vyjádření. Mou další hypotézou tedy je, že zobrazování EZLN v průběhu času nekoresponduje se změnami, ke kterým v hnutí v odpovídajícím čase došlo.

Recepce celého zapatistického hnutí i jeho mediální strategie je velmi silně ovlivněna postavou subcomandate Marcose. Subcomandante, vděčný cíl fotografických aparátů a nadaný údajný tvůrce většiny povstaleckých prohlášení a revolučních povídek, nebyl jen mluvčím, ale i symbolem EZLN. Je logické, že je to z velké části on, na koho se zaměřovaly objektivy fotografů a jehož snímky editoři vybírali na titulní stránky. V diplomové práci se proto chci pokusit zhodnotit význam a důležitost postavy subcomandate Marcose a zjistit, do jaké míry je úměrný počet snímků zachycující jeho v porovnání s ostatními členy EZLN nebo obyvatel vesnic na jihu Chiapasu, kterých se zapatistické i odvetné vládní akce týkaly nejvíce.

Cílem mé práce je také zhodnocení významu mediálních strategií a jejich podíl na úspěších, kterých zapatisté dosáhli v prosazování své agendy. Rozsah ani téma této práce mi nedovolují zhodnotit, čeho EZLN dosáhla, její komunikaci bych ale chtěla vztáhnout ke společenské situaci v Mexiku, jejím proměňám a vlivu, který zapatisté měli na mexickou mediální scénu. Zajímavé bude i povšimnutí si vlivu komunikačního modelu zapatistického hnutí na jiné guerilly a organizaci pozdějších občanských nepokojů.

1. 3 Obsah práce

Po zhodnocení svých pramenů a literatury představím širší historický a sociální kontext situace v Mexiku před vypuknutím povstání, který je důležitý především proto, že popisuje dobovou atmosféru a recipienty obrazu EZLN v mexických médiích. Krátce také představím Chiapas, dějiště povstání, ke kterému se zapatisté často vztahovali a byl předmětem ilustračních fotografií mnoha textů o povstání. Historickou část uzavře

přehled o vzniku a vývoji EZLN do aktuálního data. Vzhledem k zaměření výzkumu na roky 1994 a 2001 podrobněji popíši především zapatistické akce vedené ve zmíněných letech.

Význam a postavení týdeníku *Proceso* také nelze pochopit bez alespoň krátkého vhledu na mediální krajinu v Mexiku, a tak se v následujícím oddíle stručně věnuji i mexickému mediálnímu trhu. Navážu analýzou toho, jakým způsobem zapatisté pracovali s médii. Pokusím se definovat mediální strategie EZLN, popsat mýty, skrz které předávali svá poselství a zhodnotit význam způsobu vedení jejich kampaně. V této části, stejně jako ve druhém oddílu, vycházím ze sekundární literatury a můj text je kompilací více publikací a vědeckých článků.

Čtvrtá kapitola diplomové práce je praktická a týká se vlastní mediální obsahové analýzy. Nejprve čtenáře seznámím s metodou obsahové analýzy a kódy – vizuálními symboly, se kterými budu pracovat. Dále předložím výsledky obsahové analýzy. Praktickou část doplním ukázkami rozborů jednotlivých fotografií, které považuji za zajímavé nebo na nich budu schopna popsat některé principy uplatněné či zjištěné při výzkumu. V závěru se pokusím shrnout své poznatky a vyložit je v širším kontextu. Zhodnotím svou práci, formuluji odpovědi na své výzkumné otázky.

1. 4 Poznámka k literatuře a pramenům

1. 4. 1 Charakteristika pramene

Vedle mediálních strategií zapatistického hnutí se pokusím ukázat některé principy těchto strategií na případové studii fotografií EZLN v časopisu *Proceso*. Pramenem k této studii jsou fotografie zobrazující zapatisty v tomto týdeníku v letech 1994 a 2001. O významu časopisu *Proceso* v rámci mexické mediální scény se zmíním v kapitole o mexické mediální scéně, zde pouze uvedu základní charakteristiky časopisu. *Proceso* bylo založeno v červenci 1976 Juliem Schererm Garcíou a jeho kolegy z deníku *El Excelsior*. Jejich záměrem bylo vytvořit nezávislé periodikum poskytující opoziční názory a kvalitní analýzy zpracovávaných témat – podtitul časopisu je *semanario de información e análisis*, tedy informační a analytický týdeník. V roce 1994 byl šéfredaktorem listu stále jeho zakladatel, Julio Scherer García, v roce 1996 jej vystřídal Rafael Rodríguez Castañeda, který na této pozici působil i v roce 2001.

V průběhu tohoto období stálo jedno číslo časopisu 40 mexických pesos, mělo přibližně 100 stran, vycházelo v Ciudad de México D. F. a jeho vydavatelem byla společnost Comunicación e Información, S.A de C.V. Týdeník má dlouhodobě průměrnou prodejnost kolem 63 tisíc výtisků a 90 tisíc čtenářů. Největší část výtisků (28 tisíc) se prodává ve Federálním distriktu, necelých dvě stě je zasíláno do zahraničí. Profil čtenáře je zaměstnaný dospělý muž s vysokoškolským vzděláním¹⁰.

Přístup k časopisu mi byl umožněn v Hemeroteca Nacional de México v roce 2012. Zde jsem vyfotografovala ta čísla časopisu, ve kterých vyšla alespoň jedna fotografie nebo kresba týkající se zapatistického hnutí a Chiapasu obecně. Obrazový materiál časopisu *Proceso* se skládá především z fotografií, z nichž většinu pořídili kmenoví fotografové časopisu, některé jsou přejaté ze zpravodajských agentur (AP, AFP, ImagenLatina a Iconos), autorem jedné fotografie je turista, který navštívil Chiapas v době vypuknutí povstání. Kreslené obrázky mají satirický charakter a tematiku EZLN zachycovaly jen sporadicky. V letech 1994 a 2001 měla redakce *Proceso* šest až sedm fotografií a šéfem oddělení fotografie byl Ulises Castellanos.

Celkem analyzuji 32 čísel z roku 1994 a 17 čísel z roku 2001, včetně speciální barevné fotografické přílohy vydané v dubnu 2001 k příležitosti pochodu EZLN do Ciudad de México. Fotografií a kreseb zobrazujících EZLN je celkem 242, ale okrajově беру v úvahu i další obrazový materiál, například zobrazování jiných povstaleckých skupin nebo obyvatel Chiapasu. Fotografie obrazového materiálu jsem pořizovala tak, aby bylo možné si materiál detailně prostudovat, ale i tak, abych měla informace o straně, autorovi, popisku a textu souvisejícího s obrazovou přílohou.

Pro popis zapatistického diskurzu v obou zmíněných letech jsem použila (kromě přepisů rozhovorů a otevřených dopisů určených konkrétní osobě) všechny lednové texty EZLN dostupné na <http://enlacezapatista.ezln.org.mx/>, oficiální webové stránce EZLN, s doménou registrovanou u kanadské firmy provozující web hosting v Montréálu, *iWeb Technologies Inc.* Všechny texty na stránce jsou přeloženy do angličtiny, němčiny, italštiny a francouzštiny. Kromě zpráv a textů EZLN, *enlacezapatista* obsahuje fotografie členů hnutí, poskytuje například recenze anti-neoliberálních knih a odkazy na facebookový a twitterový účet EZLN a povstalecký rozhlas *Radio Insurgente*.

Analyzuji texty *První deklaráce z Lakandonského pralesa, O EZLN a podmínkách pro dialog, Marcosův dopis o míru některými požadovaným, Co nám nebude odpuštěno?*,

¹⁰ Informace z *Padrón Nacional de Medios Impresos (Secretaría General)* dostupné na <http://pnmi.segob.gob.mx/> [02-08-2015]

dopis *Dalším indiánským organizacím* a *O podmínkách pro dialog* z roku 1994. Celkem mají tyto texty 5 800 slov. V roce 2001 analyzuji texty dopis *Národní a mezinárodní občanské společnosti*, *K sedmému výročí začátku zapatistického povstání* a *Démoni nového století* o délce 5 200 slov. Texty jsou vždy podepsány subcomandante Marcosem a *Generálním štábem Tajného revolučního indiánského výboru Armády národního osvobození* s jedinou výjimkou, ve které je jako autor uveden comandante David. Pro účely výzkumu jsem použila španělské verze.

1. 4. 2 Vizualní obsahová analýza

Při analýze fotografií zapatistů v časopise *Proceso* vycházím ze způsobu jejich popisu pomocí vizuální obsahové analýzy, která umožňuje kombinaci kvalitativních a kvantitativních postupů. Díky tomu je možné vysledovat vztahy mezi daty a širším kontextem, ke kterému se vztahují (Rose, 2007: 59). Tímto způsobem postupovaly například Catherine Lutz a Jane Collins ve výzkumu zobrazování nezápadního světa v časopisu *National Geographic*. V jejich knize *Reading National Geographic* přinášejí antropoložky Lutz a Collins analýzu fotografií nezápadního světa ve zmíněném časopisu. V knize také zmiňují výhody této metody pro práci s velkým množstvím obrazového materiálu:

„I když by se na první pohled mohlo zdát kontraproduktivním redukovat bohatý materiál jakékoliv fotografie na malý počet kódů, kvantitativní metoda nevyklučuje a ani nenahrazuje kvalitativní analýzu obrazů. Umožňuje ovšem objevení vzorců, které jsou příliš subtilní na to, aby byly zjevné při příležitostném prohlédnutí. Je také ochranou proti podvědomému vyhledání jen takových informací, které by pouze potvrzovaly prvotní autorovy dojmy z toho, co fotografie říkají nebo dělají.“
(Lutz, Collins, 1993: 89)

Lutz a Collins ve své knize docházejí k závěru, že skrz práci editorů s obrazy fotografie vypovídají více o naší společnosti, než o té „nezápadní“. I toto je závěr, který můj výzkum zásadně ovlivňuje. Skrze fotografie zapatistů v časopisu *Proceso* nemohu hledat to, co to vypovídá o hnutí, ale pouze to, co bylo zmíněnými fotografiemi sdělováno.

Návod k tomu, jak při vizuální obsahové analýze postupovat, jsem našla především v publikacích *Visual Methodologies. An Introduction to the Interpretation of the*

Visual Materials od Gillian Rose a *Content Analysis: An Introduction to its Methodologies* Klause Krippendorffa. Gillian Rose ve třetí kapitole své knihy *Content Analysis: Counting What You (Think You) See*¹¹ popisuje postup, který obsahová analýza vyžaduje na příkladu případové studie o *National Geographic* (viz výše) a upozorňuje na některá nebezpečí, která s sebou nese obsahová analýza.

Krippendorff se zaměřuje na analýzu textu, a tak pro mě byl spíše teoretickým základem. Ve své práci ale například uvádí výhody obsahové analýzy, z nichž byly pro výběr metody tohoto výzkumu zásadní především následující: její pomocí lze identifikovat záměry, zacílení nebo komunikační trendy jednotlivců, skupin nebo institucí a je možné díky ní odhalit propagandu skrytou v textech nebo obrazech (Krippendorff, 1980: 26-29). Konkrétní metodu kódování přejímám stejně jako ve své bakalářské práci od Jessicy M. Fishman¹².

1. 4. 3 EZLN a média

Cenným zdrojem dokumentů přibližujících zapatistické hnutí je i řada *EZLN: Documentos y textos* nakladatelství *Era*, a to především prvních pět dílů vycházejících v Ciudad de México v letech 1994-2003. Zorientovat se v literatuře o samotném zapatistickém povstání je komplikované, protože zahraničních materiálů, ať již knih, absolventských prací nebo vědeckých článků, je nespočet. O EZLN píší politologové, sociologové, historikové, iberoamerikanisté, antropologové i odborníci na mezinárodní vztahy, bezpečnostní nebo mediální studia.

Z monografií o zapatistech čerpám především z publikace *Zapatistas: Rebellion from the Grassroots to the Global* antropologa a sociologa Alexe Khasnabishe (Londýn: Zet Books, 2010). Autor ve své knize popisuje hodnotová a politická východiska zapatistů a hodnotí vliv EZLN nejen na domácí scénu, ale i na mezinárodní dění a zasazuje zapatisty do kontextu moderní levice. Další publikací, ze které jsem vycházela je *Basta! Land and the Zapatista Rebellion in Chiapas* antropologa George A. Colliera ve spolupráci s novinářskou Elizabeth Lowery Quaratiello (Oakland: Food First Books, 2005). Autoři v ní popisují historické, geografické, ekonomické a ekologické proměny, které k povstání v Chiapasu vedly, s akcentem na migrační procesy ve východním Chiapasu, centru rebelie.

¹¹ Česky: *Obsahová analýza: zvažování toho (co si myslíte), že vidíte*

¹² Norms and Emotions: Picture of Pain and Mataphors of Mistress News in *Image Ethics in the Digital Age*. 2003. Minnesota

Ze sekundární literatury, ze které čerpám informace o příčinách a průběhu povstání, mohu jmenovat ještě soubor esejů a rozhovorů mexických a severoamerických osobností poskytujících vhled do společensko-ekonomických souvislostí povstání (m. j. Noama Chomského nebo Eleny Poniatowské) sebrány editorkou Elaine Katzenberger *First Word, Ha Ha ha! The Zapatista Challenge* (San Francisco: City Lights, 1995) a *Rebellion from the Roots* Johna Rosse (Common Courage Press: Monroe, 1995), jejíž přínos je především v popisu reakcí Washingtonu a mezinárodních dopadů zapatistického povstání. Akademických článků, které se alespoň dílčím způsobem zabývají východisky, akcemi EZLN nebo historií Chiapasu, je bezpočet, proto je zde nemohu všechny konkrétně jmenovat, odkazy na ně ostatně budou vždy v textu. Zde zmíním jen *A Time of Reconquest: History, the Maya Revival, and the Zapatista Rebellion in Chiapas* Thomase Benjamina (The American Historical Review, Vol. 105, No. 2, 2000).

Především kvůli ranému a velmi sofistikovanému využívání Internetu, se mediálními strategiemi EZLN zabývá bezpočet publikací a článků. Bylo relativně složité zorientovat se v tak velkém množství textů, z nichž často alespoň některý ze závěrů nebo informací využívám. Na tomto místě zmíním především článek *Rebellion in Chiapas: Insurrection by internet and public relations* Jerryho W. Knudsona, který stručně popisuje většinu nástrojů, které zapatisté v komunikaci využívali. Mýtům spojeným s EZLN se věnuje text Adrienne Russell *Myth and the Zapatista movement: exploring a network identity*.

Nejvíce literatury se nepřekvapivě týká využití internetu EZLN. Důvody úspěšnosti úspěchu organizace a medializace Chiapasu zapatisty osvětluje *The Cyberspace „war of ink and internet“ in Chiapas, Mexico* Olivera Froehlinga. *The Zapatistas and Computer-Mediated Peace* Adrienne Russell zase přibližuje principy, jakými zapatisté prostřednictvím Internetu nejen šířili informace, ale zároveň s jeho pomocí vytvářeli síť podporovatelů z celého světa, což bylo pro jejich působení především na počátku povstání klíčové. Různým aspektům využití médií či internetu se věnuje velké množství dalších článků, které vycházely především v odborných časopisech z oblasti komunikace, médií a humanitních studií. Odkazy na ně budu uvádět až dále v textu.

Na tomto místě zmíním ještě další dvě studie, které mě při studiu EZLN zaujaly a do jisté míry určily směr, kterým vedu výzkum: *Digital Zapatistas* Jill Laneové a Ricarda Domingueze a *Making history: Subcomandante Marcos in the Mexican Chronicle* Beth Jörgensenové. Obě se věnují fenoménu Subcomandante Marcose i důvodům, proč se stal ikonou guerillového boje 90. let, zároveň rozebírají důvody, proč byla jeho komunikace

tak efektivní. O mediálním prostředí v Mexiku 90. let pak pojednává *One Triangle, Two Campaigns* Adolfa Gillyho a Victorie J. Furiové.

Pro moji práci je také zásadní text Kathleen Bruhmové *Antonio Gramsci and the Palabra Verdadera: The Political Discourse of Mexico's Guerrilla Forces*, kde autorka podrobuje analýze rétoriku zapatistů a jejich komuniké i rétoriku dalšího mexického povstalecké skupiny EPR (*Ejército Popular Revolucionario*), která zdaleka nedocílila tak široké podpory veřejnosti jako EZLN. Součástí textu je i obsahová analýza textů obou uskupení a četnost výskytu určitých termínů. Z tohoto výzkumu vycházím v úvahách o tom, která hesla byla pro zapatistickou kampaň podstatná a která témata EZLN pokládal za stěžejní.

Z českých autorů se pak využití médií EZLN nebo jeho mediální reprezentaci ve své diplomové práci *Aktivisté na cestách za zapatisty* (UK FHS: 2010) věnuje Bob Kuřík. Stejný autor také analyzuje zapatistický diskurz v doslovu zapatistické detektivky Subcomandante Marcose a Paca Ignacia Taiba II. *Nepohodlní mrtví (co schází, to schází)* vydané nakladatelstvím Pavel Mervart v roce 2012. O vizuálních prunicích zapatistů do veřejného prostoru prostřednictvím tzv. murales zase píše v disertační práci *The 20th Century Muralism in Mexico* (UK FF: 2006) Petra Binková. Stejná autorka i Bob Kuřík také napsali příspěvky na téma uchvacování veřejného prostoru EZLN a vizuální reprezentace do sborníku *Lighting the Bonfire, Rebuilding the Pyramid* (Mácha, Ostrava: 2006).

Ve své práci také využívám mnoho informací týkajících se především mexických a chiapaských dějin. Historický a geografický úvod je obsažen v podstatě v každém rozsáhlejší textu o EZLN, souvislosti, které přímo vedly k zapatistickému povstání, pak shrnuje Gintarė Žukaitė v článku *Mexico: Grassroots of Zapatista Movement*. Historické poznatky dále čerpám z knih *Rebellion in Chiapas: An Historical Leader* Johna Womacka, *Cien años de confusión: México en el siglo XX* Macaria Schettina, *Stručná historie států: Mexiko* Josefa Opatrného a z *Nueva Historia Temática de México*.

Na tomto místě musím ještě zmínit, že většina autorů píšících o EZLN tak činí s neskryvanými sympatiemi vůči hnutí. Ohledně propagandy ze strany mexické vlády nebo síle vojenského protiútoků mexické armády tak většinou píší lidé s tendencí věřit zapatistickým zdrojům. Texty opačného vyznění jsou naopak vládní propagandou¹³. Je

¹³ Bob Kuřík v této souvislosti zmiňuje asi nejrozšířenější text diskreditující zapatistické hnutí, *La Rebelión de las Cañadas* Carolose Tello Díaze, o kterém mu ovšem mexičtí antropologové a sociologové tvrdili, že je podjatý.

proto složité nenechat se strhnout entusiasmem ostatních autorů, tím spíše, že sama jsem se o EZLN začala zajímat jako sympatizant. O jistý kritický a přitom vyvážený pohled na zapatisty se pak snaží například text „*Excuse the Inconvinience, but this is a Revolution*“: *Zapatista Paradox and the Rhetoric of Tourism* Desirée A. Martínové upozorňující na kontradikci zapatistů ohledně přístupu k turismu a životnímu prostředí.

2 HISTORICKÝ ÚVOD

2.1 Mexiko v období konce vlády PRI a počátcích tisíciletí

Vzhledem k tomu, že se tato diplomová práce týká mediálních strategií zapatistů a jejich vizuální reprezentace, je nutné popsat i samotné hnutí, protože ve fotografiích časopisu *Proceso* budu hledat aspekty jeho (sebe)prezentace. EZLN si za dějiště svého povstání zvolila Chiapas pro jeho složitou politickou, sociální a ekonomickou situaci dlouhodobě zakořeněnou v historii a determinovanou přírodními podmínkami. V následující kapitole chci proto alespoň v základních obrysech načrtnout, jaká byla celospolečenská situace v Mexiku v polovině 90. let a na počátku třetího tisíciletí, z jejíhož kontextu nelze zapatistické povstání vytrhnout. Stejně nevyhnutelně se musím věnovat i dobové situaci v Chiapasu a vývoji EZLN. V závěru kapitoly shrnu nejdůležitější požadavky EZLN, které budu brát v úvahu v praktické části své diplomové práce.

2.1.1 Mexiko v druhé polovině 20. století

Před nástupem 90. let se Mexiko nacházelo v těžké společenské situaci. Moderní doba a industrializace proměnily všechny aspekty života: došlo k demografické explozi, zmodernizovalo se zemědělství, rozvíjely se služby, telekomunikační síť poprvé propojila celé území země, převládl městský typ osídlení. Zároveň s tím rostlo i sociální napětí, zvyšovala se společenská nerovnost a mexickou ekonomiku od roku 1976 postihovala jedna hospodářská krize za druhou.

V průběhu většiny 20. století byl relativní klid na mexickém venkově udržován pomocí agrární reformy. Od mexické revoluce do roku 1991, kdy byla reforma změnou ústavy zastavena¹⁴, bylo rozděleno 102,9 milionů hektarů půdy (Vázquez Vera, 2009: 942). Noví družstevníci a majitelé malých pozemků se inkorporovali do systému státu řízeného jedinou stranou PRI (*Partido Revolucionario Institucional* - Institucionální

¹⁴ Tehdejší mexický prezident Carlos Salinas de Gortari navrhl ústavní změnu Článku 27 Ústavy v listopadu 1991. Bylo zrušeno ustanovení zaručující půdu pro venkovské komunity, které žádnou nevlastnily, dále zákaz vlastnictví půdy korporacemi a především ustanoveno, že členové *ejidos* (komunitně spravovaných pozemků určených především pro zemědělskou činnost, v níž členové komunity mají v držbě jednotlivé parcely, na kterých hospodaří), tzv. *ejidarios*, mohou své jednotlivé pozemky zatížit hypotékou, prodat nebo pronajmout. Obě komory parlamentu překvapivě prezidentův návrh schválily a definitivně tak ukončily pozemkovou reformu a umožnily přesun značného množství pozemků indiánských občin do vlastnictví nadnárodních korporací. Více v Kelly, James J.: *Article 27 and Mexican Land Reform: The Legacy of Zapata's Dream*. 1994.

revoluční strana), která je odměňovala drobnými privilegii a neutralizovala tak společenské nebezpečí, které hrozilo ze strany nespokojených sezónních pracovníků nevládních žánrných pozemky. Dělníci a další zaměstnanci získávali z rukou prezidenta jiné výhody, a tak mohl systém fungovat se souhlasem většiny společnosti.

Finance potřebné pro udržování tohoto systému dlouho plynuly z programu tzv. substituce importu zboží. Po druhé světové válce ho zavedl prezident Miguel Alemán Valdés (1946-1952). Vláda oživovala domácí poptávku i produkci zavedením vysokých cel na většinu spotřebního zboží a naopak pomocí rozpočtových přebytků z válečných let dotovala dovoz kapitálových statků, například výrobních linek (Schettino, 2009: 157). V průběhu 50. a 60. let, kdy HDP rostlo tempem 7 % ročně, pak Mexiko zažívalo hospodářský zázrak. Vedle silícího zpracovatelského průmyslu se dařilo i exportérům kávy, cukrové třtiny, kakaa a bavlny.

Stejným tempem, jakým v této době rostlo mexické HDP, se rozrůstala i střední třída, která z ekonomického růstu těžila především. Vládám zpočátku nedělalo problémy vycházet vstříc požadavkům této velikostí zanedbatelné, ale velmi strategické a produktivní části obyvatel a vykupovala od nich sociální smír za cenu, jež byla z hlediska celostátní ekonomiky přehlednutelná. Čím početnější střední třída byla, tím větším nebezpečím se coby sektor těžko včlenitelný do systému odborů nebo jiných korporací stávala¹⁵. Když i do Mexika v 70. letech dorazila ekonomická krize, začalo být nemožné nadále udržovat mexickou ekonomiku v chodu pomocí státních subvencí a vykupovat sociální smír, což postihlo opět hlavně střední třídu. Předzvěstí jejího střetu s mexickou vládou se staly násilně potlačené studentské demonstrace roku 1968. Studentské bouře lze považovat za první velké vymezení se vůči vládě PRI ze strany střední třídy (Walker, 2013: 2). Ta se následně díky schopnosti formulování svých požadavků stala zásadním hybatelem konfliktů následujícího období.

Od roku 1971 již střední třída, dříve výkladní skříň tzv. mexického zázraku, nebyla v oficiálním diskurzu protežována a přestala být nahlížena jako základ společenské stability. Státní podpora se za vlády prezidenta Luise Echeverría (1970-1976) přesměrovala k nejnižším třídám. Jeho vláda si ovšem vysoké sociální výdaje pro drobné rolníky a nejchudší městské obyvatelstvo nemohla dovolit. Vysoký schodek státního rozpočtu, zadlužení a následná ekonomická stagnace, vysoké úrokové sazby a rostoucí

¹⁵ Střední třídu se vlády snažily sdužit především v CNOP (*Confederación Nacional de Organizaciones Populares*), která se ovšem svou základnou nemohla srovnávat s mnohem početnější i vlivnější CNC (*Confederación Nacional Campesina*) nebo CTN (*Confederación de Trabajadores de México*).

zahraniční dluh vedly k zásahu MMF, který požadoval a realizoval neoliberální reformy mexického trhu (Žukaitė, 2010: 20).

Hospodářská situace se na krátkou dobu zdánlivě zlepšila, když byla na začátku prezidentského období Josého Lópeze Portilly (1976-1982) nalezena nová ropná naleziště. Na základě předpokládaných budoucích výdělků z ropy Portillův kabinet opět navýšil sociální výdaje, kvůli kterým prohloubil mexické zadlužení za ještě horších úrokových podmínek než jeho předchůdce (Schettino, 2009: 206). Když ale skokově klesla světová cena ropy, nebylo Mexiko schopno splácet svůj zahraniční dluh a stálo na pokraji státního bankrotu – inflace v letech 1982-1987 dosahovala více jak 100 % (Žukaitė, 2010: 21) a doprovázel ji dramatický pokles mezd.

V průběhu osmdesátých let se zvýšila sociální nerovnost, počet Mexičanů žijících pod hranicí chudoby se zdvojnásobil, narostla nezaměstnanost a byly seškrtny sociální výdaje. Vlády Echeverriy a Portilly, které Mexičanům slibovaly prosperitu a vstup do prvního světa, přinesly hyperinflaci a hlubokou krizi, kterou pocítili především rolníci a dělníci. Právě v kontextu této doby, počátku tzv. mexické ztracené dekády, si EZLN začala v Chiapasu získávat podporu (Žukaitė, 2010: 21).

I prezident Miguel de la Madrid (1982-1988) byl nucen dále snižovat vládní výdaje. Méně peněz putovalo do školství, zdravotnictví a dalších rezortů, jejichž zhoršená kvalita postihla především nejnižší třídy. Aby zmírnil nevoli obyvatel vůči neoliberálním reformám, pokusil se obnovit legitimitu vlády PRI, ovšem způsobem, který nepožadoval velké výdaje ani politickou vůli – morální renovací, bojem proti korupci (Schettino, 2009: 354). Výsledek byl ovšem nulový. Za těchto podmínek byl systém donucen potvrdit svou legitimitu ve volební soutěži. Ta se jevila jako jediný způsob, jakým bylo možno dát pacifický průchod požadavkům a poptávce obyvatel v okamžiku, kdy vláda již neměla prostředky na plnění potřeb svých občanů.

V rámci mexického politického systému, kde se až do 80. let legitimita vlád nezakládala na výsledcích voleb, ale na schopnosti prezidenta vycházet vstříc často protichůdným materiálním požadavkům všech organizovaných politických aktérů – podnikatelů, odborů, družstevníků i soukromých rolníků, středních i marginalizovaných tříd – šlo o výraznou změnu, která se projevila na volebních výsledcích. Zatímco prezident de la Madrid byl roku 1982 zvolen téměř tří čtvrtinovou většinou hlasů (Nohlen, 2005: 453), jeho následník Carlos Salinas (1988-1994) získal jen nepatrně více než 50 % platných hlasů, a to navíc za silného podezření, že jeho vítězství bylo ve skutečnosti

výsledkem manipulací s hlasy¹⁶. Cena za tento volební podvod byla vysoká – na národní i mezinárodní úrovni se tím zpochybnila legitimita režimu.

Volby v roce 1988 přinesly posílení nevládních politických sil. Opoziční Strana národní akce (*Partido Acción Nacional* – PAN) zaznamenala výrazný úspěch již ve volbách do městských zastupitelstev v roce 1986 především ve státě Chihuahua. Stranu vedl dynamický a bojovný podnikatel ze Sinaloy Manuel Clouthier, kterého podporovaly střední třídy a podnikatelský sektor. V roce 1987 vznikl disidentní, tzv. demokratický, proud v samotné straně PRI vytvořený skupinou mladých technokratů kolem Miguela de la Madrid. Vedl jej Cuauhtémoc Cárdenas a Porfirio Muñoz Ledo, bývalý předseda PRI. Tento priistický disent se spojil organizací *Frente Democrático Nacional* (FDN - Národní demokratickou frontou) a vznikl tak základ dnešní mexické politické levice (Schettino, 2009: 420).

Kandidát PRI tak byl poprvé konfrontován se skutečnými oponenty nominovanými stranami, jež zaznamenaly v minulosti volební úspěchy, a to navíc v situaci, kdy nezaměstnanost a inflace stále rostly, zatímco se snižovaly reálné mzdy (v roce 1988 byly o 40 % nižší než v roce 1980). V hlavním městě se pak kromě vleklé krize na nespokojenosti obyvatel podepsala i neefektivnost vládních akcí v průběhu zemětřesení v roce 1985. I přes Salinasovo ustavení se ve funkci byl pro PRI nelichotivý výsledek voleb faktickou volební revolucí, jež byla reakcí na zhoršení životní úrovně a kolektivní frustraci vzniklé z očekávání „spravování *hojnosti*“ avizované prezidentem Portillou¹⁷.

2.1.2 Počátek devadesátých let

Politické změny, oproti třeskuté proměně společnosti, v Mexiku probíhaly nesmírně pomalu. Struktura a forma participace ve veřejných záležitostech zůstávala až do 80. let

¹⁶ Předběžné výsledky voleb, které bylo zakázáno zveřejňovat, ukazovaly na vítězství Cuauhtémoca Cárdenase. Po kolapsu sítí a systémů volebních počítačů se ovšem poměry hlasů změnily a volby těsně vyhrál kandidát PRI. Prezident de la Madrid ve svých pamětech uvádí, že byl připraven použít armádu v případě, že by volební výsledky nedopadly ve prospěch PRI (Magaloni, 2010: 757).

¹⁷ Administrace hojnosti vychází z výroku prezidenta Josého Lópeze Portilly: „*México, país de contrastes, ha estado acostumbrado a administrar carencias y crisis. Ahora (con) el petróleo en el otro extremo, tenemos que acostumbrarnos a administrar la abundancia,*“ (Mexiko, země kontrastů, bylo zvyklé spravovat nedostatky a krize. Teď s ropou si naopak musíme zvykat na správu hojnosti) vyřčený v roce 1977, tedy po Yomkippurské válce, přerušení dodávek ropy některých arabských zemí do USA a západní Evropy a v době, kdy bylo na území Mexika objeveno několik nových bohatých nalezišť. Citováno podle *José López Portillo. El presidente apostador. Série "Los Sexenios".* Mexiko: Clío. 1998. 46 str. Dostupné na <http://www.youtube.com/watch?v=suuvVzBE108&hl=es&gl=ES&feature=related> [15-06-2013]

stejná a tato pomalost transformace vytvořila v 90. letech prostor pro živější rytmus změn, byť za cenu konfliktů, kontradikcí a nebezpečí.

Prezident Salinas si byl vědom závažnosti problémů vyplývajících jak ze společensko-ekonomické situace, tak z jeho nepřesvědčivého vítězství, a proto inicioval několik rozvojových projektů, které měly pomoci nejchudším vrstvám překlenout transformační období. Nejdůležitější byl Národní program solidarity PRONASOL¹⁸ zaměřený na základní problémy, jakými byly nedostatek léčebných klinik a škol či nedostačující komunikace. V letech 1989-1994 se pod patronací programu realizovalo 525 000 rozvojových projektů v 95 % obcí v zemi¹⁹ (Womack, 1999: 210). V roce 1993 inicioval také Národní program podpory venkova PROCAMPO, jenž měl snížit negativní důsledky liberalizace ekonomiky a stimulovat kultivaci nových konkurenceschopných zemědělských plodin.

Zároveň mladý ekonom Salinas uvedl v platnost novou hospodářskou politiku, která nadále vycházela z neoliberálních požadavků MMF. Salinas začal privatizovat státní průmysl a podniky včetně telekomunikací, bank a ropné společnosti PEMEX, zrušil subvence drobným pěstitelům, regulace cen, otevřel trh importu a zahraničním investicím a připravoval tak Mexiko na vstup do Volné zóny severoamerického obchodu NAFTA. Kompenzovat dopady privatizace a reformy a udržet stávající politický systém měly sociální programy jako PRONASOL, zároveň však byly financovány z příjmů plynoucích právě z prodeje státního majetku. Při prodeji bank z toho důvodu o výběru kupce rozhodovala výše nabízené ceny a ne kvalita budoucích majitelů. Z toho plynoucí problémy se naplno projeví jen za několik málo let.

Nejdůležitějším cílem Salinasovy vlády bylo včlenit Mexiko do NAFTA. Původně se Salinas pokoušel Mexiko propojit s evropským trhem, ale po pádu Berlínské zdi se Evropa v první řadě zajímala o konsolidaci nového ekonomického prostoru na svém kontinentu (Schettino, 2009: 417). Pro zajištění participace na globálním trhu tak zbyla jen

¹⁸ Prostřednictvím tohoto programu byly prostřednictvím cca 250 tisíc *comités locales* (místními výbory) investovány 2-3 tisíce milionů dolarů získaných díky restitucím.

¹⁹ K vodovodu s pitnou vodou tak získalo poprvé přístup přes 13 milionů lidí, k elektřině více než 20 milionů. Postavilo se kolem 20 000 km nových silnic (Womack, 1999: 210). V poměru k jiným státům peněz z tohoto programu proudilo nejvíce právě do Chiapasu. Docházelo ovšem ke zpronevěřím, peníze přednostně mířily do obcí loajálních k PRI, zatímco opoziční politici byli marginalizováni, což opět vedlo k eskalaci vnitřních konfliktů v Chiapasu.

varianta spolupráce se Spojenými státy. Že mezi vládami USA, Mexika a Kanady dochází k jednání, bylo zveřejněno v roce 1991 a od roku 1992 tato jednání probíhala veřejně.

Poslední dva roky před povstáním EZLN tak federální vláda žila přípravami na podpis NAFTA. Součástí těchto příprav byly změny ústavy, s jejich realizací však vláda příliš nespěchala. Následky liberalizace trhu byly patrné již tak, eskalující chudoba a krach malozemědělců byly jen jejich předzvěstí. V souvislosti se vstupem do zóny volného obchodu se rolníci obávali především své neschopnosti konkurovat americkým zemědělcům využívajícím vysoké dotace americké vlády (Mácha, 2003: 32).

NAFTA byla připravena k podpisu ještě v roce 1993, k ratifikaci ale nedošlo, protože prezident USA George W. Bush nedocílil svého znovuzvolení. Jeho následovník William Clinton byl ve volební kampani podporován umírněnými oponenty smlouvy a po svém nástupu do funkce byl nucen za pomoc ve volbách zaplatit a do smlouvy promítnout požadavky svých sponzorů (Schettino, 2009: 427). Smlouvu ovšem nešlo změnit, musela být americkým Kongresem buď schválena, nebo odmítnuta ve stávajícím znění. Proto paralelně se smlouvou NAFTA vznikly dvě další dohody pojednávající o pracovním trhu a životním prostředí.

Zpoždění uvedení dohody NAFTA v platnost o jeden rok se stalo pro Mexiko osudným, protože v tomto roce musel prezident Salinas určit svého nástupce ve funkci. Salinas na vstup do zóny volného obchodu spoléhal a kvůli ročnímu opoždění se ekonomika Mexika destabilizovala. Když byla NAFTA 17. listopadu 1993 podepsána, mexické státní finance se již vymkly kontrole a bylo jen otázkou času, kdy se celý mexický finanční systém zhroutí.

Zároveň s blížící se finanční krizí se prohlubovala i ta politická. Kvůli zdoluhavým jednáním o NAFTA byl Salinas donucen odložit jmenování svého nástupce až na prosinec, což na mexické politické scéně vyvolalo neobvyklou reakci – kandidát, jehož si prezident nevybral, dal svou nelibost veřejně najevo. Manuel Camacho Solís, Salinasův blízký přítel již od dob společných studií, veřejně kritizoval rozhodnutí prezidenta určit za svého nástupce Luise Donalda Colosia.

2.1.3 Rok 1994

Vstup do nového roku byl velice bouřlivý. Zatímco média diskutovala o vhodnosti jednotlivých kandidátů na post prezidenta a oficiálně vstupovala v platnost smlouva o

volném severoamerickém obchodu, televize přinášela první nejasné zprávy o povstání s neznámými cíli na jihu země. Pokrytím povstání EZLN médii a dopadem na obyvatelstvo se budu hlouběji zabývat v praktické části. Prozatím postačí podotknout, že již po týdnu bylo zřejmé, že povstání EZLN nepředstavuje pro Mexiko vojenskou hrozbu, a tak je vyloučené, aby události týkající se chiapaské rebelie měly závažnější dopad na mexickou ekonomiku nebo finanční systém. Naopak, makroekonomické indikátory byly ještě v únoru roku 1994 pozitivní²⁰.

Manuel Camacho zatím destruoval předvolební kampaň Daniela Colosia tím, že na sebe strhával pozornost médií. Nejprve rezignoval na post předsedy odboru Federálního distriktu a následně i na funkci ministra zahraničních věcí, do které byl předtím nově jmenován. Nakonec získal prestižní a pro média opět zajímavou pozici – prezident jej jmenoval Komisařem pro mír v Chiapasu. Politické napětí v zemi nadále sílilo, především po té, co Donaldo Colosio pronesl velmi kritickou řeč při příležitosti výročí založení PRI. K politické katastrofě však došlo až 23. března na meetingu v Tijuáně, kde byl Donaldo Colosio zavražděn.

Nervozita na již beztak křehkém trhu měla zdrcující dopady, byť se krizi podařilo ještě o devět měsíců odložit. Mexiku v tu chvíli snad pomohlo zveřejnění informace, že se stává členem OECD (Schettino, 2009: 426). V této situaci se 21. srpna konaly prezidentské volby. Náhradní kandidát PRI Ernesto Zedillo Ponce de León (1994-2000) zvítězil díky zisku téměř poloviny všech hlasů. Překvapením voleb byl ale naprostý propad Cuauhtémoca Cárdenase kandidujícího za levicovou PRD a úspěch Diega Fernándeze de Cevallo, který získal pro PAN výrazný podíl hlasů²¹.

Zatímco pravicová PAN zúročila svůj *modus vivendi* za Salinasovy vlády, v jejímž průběhu vyjednávala s PRI dohody výměnou za podporu v kongresu, PRD, jež podobného postavení nedosáhla, tak ztratila výhodu. Na volební porážce levice se ale podepsal i zdánlivý ekonomický rozmach a mnoho příznivců levice přesvědčily rozvojové programy nastartované Carlosem Salinasem.

²⁰ Sazba za státní dluhopisy (CETES) byla poprvé od jejich zavedení Mexickou bankou v roce 1978 pouze jednociferná, inflace se ustálila na 7 % ročně, mezinárodní rezervy Mexické národní banky čítaly 24 miliónů amerických dolarů (Schettino, 2009: 433); z tohoto hlediska lze toto období označit za nejlepší okamžik mexických financí v době vlády prezidenta Salinase.

²¹ Fernández získal 9 141 841 hlasů, což činilo téměř 26 % odevzdaných hlasů; pro srovnání Ernesto Zedillo necelých 49 % a Cuauhtémoc Cárdenas necelých 17 % (IFE, Elección de Diputados por el Principio de Representación Proporcional. 1994.) Dostupné na http://www.ife.org.mx/documentos/RESELEC/nuevo_1994/graficas/Dip_RP_94.pdf [20-6-2013]

Propad levice u voličů způsobil odklon i těch radikálnějších, kteří se necítili být reprezentováni vládou, a odsuzovali postoje a aktivity členů PRD stejně jako všech ostatních politiků a sami se organizovali do vlastních sdružení a iniciativ (Mácha, 2003: 34). Pro středové voliče pak nebyl Salinas Gortari až tak špatným prezidentem. Svůj podíl na porážce však měli i samotní představitelé PRD. Hřebíkem do rakve volební kampaně byly Cárdenasovy nepřesvědčivé výkony v televizních debatách (Schettino, 2009: 405).

V roce 1994 také došlo k volební reformě, napříště se již voleb měli účastnit nezávislí pozorovatelé z řad občanů. I když volební proces nadále zůstal v rukou vlády, stranici pasivně se neúčastníci voleb se stali strážci volebního procesu (Becerra, 1994: 33) a jak vysvětlím níže, změnil se přístup médií k opozičním politickým uskupením. Tím ale výčet pozitivních událostí roku 1994 končí. Koncem září došlo k další politické vraždě – po stranické poradě byl zastřelen generální tajemník PRI a ex-governér státu Guerrero José Francisco Ruiz Massieu. Následný otřes již Mexická národní banka neustála a její rezervy se od této chvíle ztenčovaly rychlostí stovek milionů dolarů týdně (Schettino, 2009: 396).

V prosinci finanční krize eskalovala a nezbylo než uvolnit směnný kurz doteď nadhodnoceného pesu. Z důvodu špatného rozhodnutí vlády přišla mexická pokladna jen za šest hodin o šest tisíc milionů amerických dolarů a vepsala se do historie pod názvem *el error de diciembre* (prosincový omyl), který znamenal výrazné snížení mexického HDP, inflaci, snížení reálných mezd a zvýšení nezaměstnanosti (Coubès, 2003: 3).

2.1.4 Vzkročení do nového tisíciletí

Vláda Ernesta Zedilly (1994-2000) se musela v první řadě vypořádat s bankovní krizí, která nadcházející roky v Mexiku poznamenala. Většina nástrojů zvolených ke snížení dopadů krize měla nulové či negativní účinky. Společně s dopady vstupu do NAFTA měla bankovní krize fatální následky. V roce 1995 se téměř zdvojnásobil podíl lidí trpících absolutní chudobou, export USA do Mexika se v průběhu 90. let zečtyřnásobil, mexický vývoz do USA téměř ztrojnásobil a Mexiko se tak stalo ekonomicky naprosto závislé na svém severním sousedovi a jeho trhu. Přitom jen kvůli dovozu amerických potravin se znehodnotila značná část mexické domácí produkce. Pouze to způsobilo redukci pracovních míst pro 1, 3 milionu Mexičanů (Žukaitė, 2010: 22). Platové podmínky se otevřením trhu zlepšily jen těm bohatším a opět se tak zvýšil rozdíl mezi chudými a bohatými, mezi severem a jihem státu. Zedillo se stal jedním z nejvíce nenáviděných mexických prezidentů. Veškerý společenský neklid tak v průběhu 90. let vykrytalizoval

v potřebu skutečné soutěže politických stran, která logicky předznamenala konec priistického režimu.

V roce 1996 došlo k další, tentokrát hlubší, úpravě volebního zákona – napříště již nemá být volební proces v rukou vlády, ale skupiny poradců zvolených na základě dohody politických aktérů. Oni jediní mohou od té doby rozhodovat v záležitostech voleb, byť členové stran mají hlas v radě nově vytvořeného Federálního volebního institutu IFE. Větší nezávislost v tomto období získává i Ústavní soud a Mexická národní banka (Schettino, 2009: 435).

Zatímco revoluční režim se snažil vytvářet a chránit národní podnikový sektor, jenž by obstarával ekonomický rozvoj země²², od otevření se zahraničním investicím a podpisu NAFTA si velký zahraniční kapitál začal získávat nejlepší domácí národní podniky ve všech odvětvích hospodářství a zakládat nové. V 90. letech tak došlo ke koncentraci kontroly nad nejdynamičtějšími a nejmodernějšími podniky mexického průmyslu do několika málo rukou. Masivní příjem zahraničního kapitálu také způsobil to, čemu chtěli revoluční lídři původně zabránit – zahraniční a nadnárodní podniky se staly skutečným srdcem mexické ekonomiky, což je stav ne nepodobný tomu, co se v poslední dekádě století odehrálo i v ostatních zemích Latinské Ameriky.

V této době také výrazně poklesl počet odborářů a PRI tak začala ztrácet nástroj, kterým se do nynějška udržovala u moci. Skutečným ukončením éry revolučního režimu byly volby do sněmovny reprezentantů v roce 1997, po kterých již PRI neměla v této komoře většinu (Schettino, 2009: 420). Prezident Zedillo se tak musel postavit novému problému. Krize sice začala odeznívat, po zbytek svého volebního období měl ovšem vládnout s opozičním parlamentem. Bylo mu tedy znemožněno prosadit a uskutečnit ekonomické reformy, jež Mexiko potřebovalo – v první polovině svého mandátu kvůli krizi, ve druhé kvůli tomu, že parlament ovládaný PAN veškeré vládní návrhy z principu odmítal.

S problémy způsobenými vládnutím s opozičním parlamentem se musel v následujícím prezidentském volebním období vypořádávat i Vicente Fox Quesada (2000-2006) nominovaný PAN, první mexický prezident za sedm desetiletí, jenž nebyl do své

²² Očekávalo se, že takto vytvořená nová buržoazie obsadí místo, které náleželo zahraničním investorům, a s trochou štěstí by se s její pomocí již znovu neopakovala situace, kdy zahraniční kapitál bude ovlivňovat ekonomické osudy země, a tedy nebude zpochybněna a rozporována politická svrchovanost národních vůdců, jak bylo běžné v pre-revolučním období. Takto státem podporované podnikatelské vrstvy zažily „zlaté období“ v 50. letech a udržely se až do krize v 80. letech.

funkce nominován stranickým aparátem PRI nebo svým předchůdcem²³. V symbolické rovině tak byl učiněn poslední krok vedoucí k demokratizaci Mexika; bez možnosti prosadit důležité reformy zůstalo ale Mexiko i nadále přede dveřmi k dokonání politické i ekonomické transformace.

Symbolem nedotažené proměny systému a nerozhodnosti politiků ohledně dalšího směřování země je statní gigant PEMEX, mexická státní ropná společnost. I když je možné tvrdit, že ke konci 20. století byl revoluční nacionalismus historií, PEMEX, středobod revoluční rétoriky i základní kámen režimu, se i nadále, přes všechny tlaky na jeho privatizaci nebo otevření zahraničním investicím, udržoval výhradně v rukou státu.

2.2 Chiapas

Chiapas je nejjižnějším z 31 spolkových států mexické federace a dlouhodobě patří mezi ty nejhudší. A to navzdory rozsáhlým plantážím, nalezištím ropy i elektrárnám zásobující proudem zbytek Mexika (jen dvě největší hydroelektrárny Presa Natzahualcoyotl a Presa la Angostura vyrábějí 55 % (Mácha, 2003: 36) veškeré elektřiny z vodní energie v zemi), svému podílu na rozvoji celé země a nerostnému i přírodnímu bohatství. Chiapas je tak smutným příkladem reality mnoha rozvojových zemí – bohatství půdy zdaleka nemusí znamenat blahobyt pro ty, kteří ji obhospodařují.

Na počátku 90. let bylo nerovnoměrné rozdělení statků a zdrojů v chiapaské společnosti šokující. Chiapas vedl (nebo se o ně dělil s dalšími tradičně chudými a zaostalými státy jako Oaxaca, Yucatán nebo Guerrero) žebříčky v dětské úmrtnosti či negramotnosti. Přístup k elektřině nebo rozvodné síti pitné vody měli naopak Chiapanané nejhorší (INEGI, 2010).

Periférní charakter Chiapasu je dán geografickými, přírodními, klimatickými, ekologickými a historickými faktory, jež jsou pro Chiapas dodnes určující a prakticky všichni autoři píšící o povstání EZLN se na nich shodují. Především geografická izolace zapříčinila to, že v minulosti aztécké impérium dosahovalo právě jen k severním hranicím dnešního Chiapasu, pozdní průběh *conquisty* a významnou roli hraje dodnes například v podobě špatné infrastruktury.

²³ Součástí předvolební kampaně Vicente Foxe byl mimo jiné slib politicky a mírově urovnat chiapaskou otázkou „za 15 minut“.

Tři čtvrtiny chiapaských vesnic byly v 90. letech spojeny s okolním světem jen těžko udržovatelnými prašnými cestami (Villafuerte Solís, García Aguilar, 1994: 86) – či nedostatečného napojení na rozvodné sítě vody a elektřiny. Důsledkem je m. j. nedostatečnost sociálních služeb a složitý přístup ke vzdělání. Zatímco tedy v celém Mexiku bylo v roce 1990 10 % negramotných obyvatel, v Chiapasu to bylo 30 % (INEGI, 2010: 26). Jen 11 % pracujících v Chiapasu dosáhlo v roce 1990 na průměrnou mexickou mzdu a 52 % těch, co za svou práci pobírají mzdu, vydělává částku rovnou nebo menší životnímu minimu (Villafuerte Solís, García Aguilar, 1994: 94).

Většina obyvatel státu je koncentrována do oblastí teplých a úrodných nížin oblasti Soconusco, kde se nacházejí banánovníkové a kávovníkové plantáže, a povodí řeky Grijalvy. V důsledku zaplavení cca 100 000 hektarů nejúrodnějších půd při stavbě vodních elektráren a emigrace z oblasti došlo k odlesňování okolních svahů. Naopak málo jsou osídleny pobřežní hřebeny hor Sierra Madre. Až do 70. let 20. století²⁴ totéž platilo pro oblast Lakandonského pralesa. Sierra Madre del Norte, nebo též oblast Los Altos, protínající střed Chiapasu, je tradičně hustě osídlena. Východní svahy centrálního hřebenu klesají do nížiny Lakandonského tropického deštného pralesa.

Polovina plochy státu je zalesněna a 10 % rozlohy pokrývají chráněné rezervace a národní parky s vysokým stupněm ochrany (Mácha, 2003: 10). Chiapas je tak nejzalesněnějším ze všech mexických států, zároveň se ale potýká s nejvyšší mírou odlesňování (Nations, 1994: 31), což je způsobené především žďářením pralesní půdy, jež pak po tři roky slouží jako kukuřičné či fazolové pole, následně je vyčerpána a je možné ji použít jen jako pastvinu pro dobytek.

Tento tlak na půdu je dán demografickým nárůstem počtu obyvatel. Populační růst samozřejmě neznamena problém jen pro životní prostředí a půdní fond, způsobuje také selhání sociálních a zdravotních institucí. V otázce přístupu k potravinám je ovšem půda dominantní problém. Nejpostiženější oblastí je v tomto ohledu Lakandonský prales, který se přímo úměrně populačnímu růstu v oblasti za posledních třicet let zmenšil o 30 % své rozlohy²⁵. Rapidní nárůst populace a degradace kvality i kvantity přírodních zdrojů v kontextu nerovnoměrného režimu přerozdělování těchto zdrojů, představuje další

²⁴ První vlna rolníků přicházejících usadit se do Lakandonského pralesa přišla již v 50. letech, ale skutečně dramatickou se situace stala za vlády Luise Echeverría a Josého Portilly; více na *Breve Historia de la Selva Lacandona* dostupné na <http://chiapas.pangea.org/html/item0080.htm> [27-06-2013]

²⁵ Zatímco v roce 1970 žilo v Lakandonském pralesu jen 6000 obyvatel, v době zapatistického povstání to bylo již 300 000 (Nations, 1994 : 32).

problém, se kterým se Chiapas potýká. Značná část obyvatelstva nemá přístup ke zdrojům a je tak ekologicky marginalizována.

Sociální elity dále zatěžují systém tím, že manipulují chudé obyvatelstvo hledající obživu, aby migrovalo do oblastí, kde půda snadněji podléhá erozi nebo se rychle vyčerpá (Howard, 1998: 358). Někteří autoři (Howard, Nations) proto zapatistické povstání nenahlízejí optikou indiánské či rolnické otázky (viz níže), ale považují je za ekologické hnutí s ústředním tématem využívání půdy. Je ovšem také možné, že zapatisté byli ve skutečnosti hnutím městským, které se na tyto problémy jen odvolávalo.

2.2.1 Stručná historie státu Chiapas²⁶

Osídlování Chiapasu začalo kolem roku 7000 př. n. l. a od 3. tisíciletí př. n. l. se pak na území Chiapasu a sousední Guatemaly začali usazovat Májové, jejichž kultura se zde vyvinula do své „klasické fáze“ ve 4.-10. století. Jejich sídla (Palenque, Bonampak, Yaxchilan, Chinkultic, Toniná nebo Tenón) vznikala především na hranicích s dnešním Tabaskem a Guatemalou na území Lakandonského pralesa. Jednotlivá autonomní centra si navzájem konkurovala, což podněcovalo kulturní i intelektuální rozvoj (Křížová, 2011: 22). Mayská civilizace vnesla do Chiapasu výraznější sociální stratifikaci, rozvoj věd i řemesel - matematiky, astronomie a stavitelství. Po kolapsu mayských měst se struktura osídlení v nížinách stala mnohem méně přehlednou. Následující poklasické období lze charakterizovat fragmentací osídlení do malých jednotek. Ve větších centrech se začal prosazovat kulturní vliv středního Mexika, později pak aztécké říše, zatímco malá osídlení nejspíše zachovávala kulturní dědictví Mayů.

Chiapas byl dobyt Španěly sedm let po pádu Tenochtitlánu v roce 1528, kdy si výprava vedená Diegem de Mazariegos podrobila území Los Altos a založila zde Ciudad Real. Většina území Chiapasu byla pod kontrolou Španělů do roku 1530, jen středisko

²⁶ Pro zájemce o dějiny Chiapasu doporučuji koloniální chiapaské kroniky: *Historia General de las Indias Occidentales, y Particular de la Gobernación de Chiapas y Guatemala* (1619) Antonio de Remesala vydané v Madridu v roce 1963 a tamtéž vydané v roce 1995 *Brevísima Relación de la Destrucción de las Indias* sepsané Bartolomé de las Casas. Dále pak práce Johna Womacka Jr. (1999): *Rebellion in Chiapas: An Historical Leader*; Billa Weinberga (2000): *Homage to Chiapas: The New Indigenous Struggle in Mexico*; mayským povstáním se věnuje Kevin Gosner (1996) v knize *Historical Perspectives on Maya Resistance: The Tzeltal Revolt of 1712 in Indigenous Revolts in Chiapas and the Andean Highland*, nebo Enrique Marroquín (1996) ve článku *Lo religioso en el conflicto de Chiapas*, novější historií pak například Nicholas Paul Higgins (2004) v *Understanding the Chiapas Rebellion: Modernist Visions and the Unvisible Indian* nebo Stephen E. Lewis (2001) ve článku *¿Patria (Chica) o Muerte? Tres Episodios de Lucha por la „Soberanía“ Chiapaneca, 1914-1940*.

lakandonských indiánů bylo dobyto až v roce 1695. Chiapaská oblast se stala součástí Generálního kapitanátu Guatemala (jeho území bylo tvořeno dnešními státy Salvador, Honduras, Nicaragua, Kostarika, Guatemala a právě Chiapas), který spolu s karibskými ostrovy, západní částí dnešních USA a Mexikem spadal pod místokrálovství Nové Španělsko.

Podobně jako ve zbytku Latinské Ameriky došlo po kontaktu s evropskými kolonizátory k významnému populačnímu poklesu v důsledku nemocí, na něž obyvatelstvo nemělo vyvinuté protilátky²⁷, i kvůli přístupu dobyvatelů k původnímu obyvatelstvu, vraždám a pracovním podmínkám, jež byly indiánům nadiktovány (Womack, 1999: 32). Přesto Chiapas zůstal jedním z mexických států, kde má indiánské obyvatelstvo nejvyšší podíl. Může za to především nepřístupnost a vzdálenost Chiapasu od správních center. Španělským dobyvatelům se proto do bohatého a úrodného koutu země nechtělo. Přijelo jich sem relativně málo, a tak ještě v roce 1990 mluvilo pouze jedním z indiánských jazyků (tedy ne španělsky) v Chiapasu 32 % obyvatel (INEGI, 2004: 19).

Ihned po dobytí chiapaského území uplatnili Španělé nárok na pozemky výměnou za služby španělské koruně, tedy *encomiendu*²⁸. Ta byla sice zakázána v roce 1549, než byla ale zcela vymýcena, uběhlo několik desítek let. O zákaz *encomiendy* se významně zasloužil chiapaský biskup Bartolomé de Las Casas, který kruté zacházení s indiány kritizoval a požadoval, aby byli všichni obyvatelé amerického kontinentu považováni za pohany, tedy za lidské bytosti a ne odpadlíky od víry či zvířata. Nejdříve se španělští statkáři rušení *encomiendy* bránili, později se jim ale povedlo prosadit nový systém *repartimiento*²⁹, čímž byl položen základ dnešního *peónství*³⁰ indiánských obyvatel. I *repartimiento* bylo zrušeno, a to roku 1632. Podmínky srovnatelné s otroctvím však podle zprávy Ministerstva indiánských záležitostí v některých oblastech Chiapasu panovaly i v roce 1936 (Benjamin, 1989: 67).

²⁷ Jen epidemie roku 1544 zabila polovinu tehdejšího indiánského obyvatelstva Chiapasu (Žukaitė, 2010: 13).

²⁸ *Encomienda* je institut, na jehož základě bylo *conquistadorovi* svěřeno obyvatelstvo jisté oblasti, které mu bylo povinováno prací a odvodem části svých výnosů, zatímco *encomendedor* byl těmto obyvatelům na oplátku povinován evangelizací a spravováním.

²⁹ *Repartimiento* byl systém nucených prací jisté části původních obyvatel v období španělských kolonií v Latinské Americe.

³⁰ *Peónství* je systém, v němž jsou uvězněni najímaní sezónní zemědělní pracovníci. Pracovněprávní vztah mezi najímatelem a zaměstnancem má často počátek v dluhu, do nějž zaměstnanec upadne, ze kterého není možné se vymanit; taktéž dlužní *peónství*.

V době bojů a mexickou nezávislost patřilo území Chiapasu Guatemale, která však byla k nově vzniklému Mexiku připojena v roce 1822. I když se Guatemala velmi brzy opět osamostatnila, v referendu v roce 1824 chiapaské elity odhlasovaly připojení státu k Mexiku. I konzervativní kruhy, které se obávaly liberálních reforem probíhajících v Mexiku, se nakonec s anexí smířily, když jim byla přislíbena volná ruka ve státní politice.

Mezinárodní válečné konflikty 19. století se Chiapasu téměř nedotkly, zato zde naplno zuřil domácí vnitropolitický konflikt mezi liberály, kteří se zasazovali o uvolnění církevních majetků pro účely soukromého podnikání, a konzervativci usilujícími o zachování církevních výsad. Boj o moc mezi oběma skupinami se pak v Chiapasu projevil příklonem městské oligarchie ke konzervativním kruhům, zatímco farmáři měli blíže k liberálnímu proudu. V této bitvě o vliv nakonec zvítězili liberálové, kteří na znamení svého vítězství přemístili hlavní město z bašty konzervatismu San Cristóbal de las Casas do rychle se rozvíjející metropole nížiny Tuxtla Gutiérrez.

Liberální reformy indiánské obyvatelstvo z chudoby nevyvedly, naopak pozemkové machinace podpořily rozmach *haciend*, dosahujícího v Chiapasu 19. století nebývalé rychlosti. *Hacienda*³¹ zde sehrála natolik významnou roli, že v Chiapasu nikdy nedošlo k rozkvětu hornictví či průmyslu, a zůstal tak zemědělskou a relativně zaostalou oblastí. Potomci nejvýznamnějších *haciendadorů*, rodiny Moreno, Castellanos, Domínguez či Utrilla, hrají dodnes významnou roli v chiapaské politice i pro zapatistické hnutí (Mácha, 2003: 26). Například únos guvernéra Chiapasu, generála ne náhodou jmenujícího se Absalón Castellanos Domínguez, na počátku ledna 1994 byl jednou z prvních akcí provedenou EZLN v počátcích povstání.

Reformy otevírající Mexiko volnému trhu za vlády prezidenta Porfiria Díaze v závěru 19. století a na počátku století dvacátého sice přispívaly ke vzniku prosperujících podniků, liberalizace trhu ovšem znamenala negativní změny pro sociálně nejslabší článek systému, indiánské obyvatelstvo. To bylo ve jménu modernizace využito, byli to ovšem indiáni, které probíhající změny znovu nejvíce poškodily. Ve stejném období také posiloval vliv zahraničního kapitálu, jehož vliv se projevil především v oblasti Soconusco a na jihozápadě státu (Collier, 1994: 32). Úrodné území zaznamenalo silný rozmach v produkci kávy, kakaa a banánů. Sezónní pracovní síla na plantážích těchto plodin

³¹ *Hacienda* je zemědělsko-sociální jednotka a také forma ekonomické organizace typická pro španělský koloniální systém.

pocházela především z přelidněné oblasti Los Altos. Obvykle byla najímána pomocí nekalých praktik; za nepatrnou sumu zaplacenou předem, kterou si ale později musel každý odpracovat. Tato varianta dlužního otroctví se stala integrální součástí chiapaské ekonomiky Los Altos.

2.2.2 Chiapas ve 20. století

Revoluční procesy v Chiapasu předznamenala výprava Pajarita Jacinta Péreze Chixcota, který svou jednotku nechal v roce 1911 během počínající občanské války vyzbrojit velkostatkáři, hrozících se příchodu revoluce liberálů. Jejich vlastními zbraněmi se proti nim ale nakonec obrátil a vedl proti nim a zkorumpovaným indiánským vůdcům v oblasti několikaleté tažení. Skutečná revoluce do Chiapasu dorazila v roce 1914, kdy zde Venustiano Carranza vyhlásil zákon zakazující tzv. dluhovou službu, *peónství*, a zavedli minimální mzdu.

Zpočátku měla revoluce na život v Chiapasu malý dopad. Ozbrojeným odporem si místní konzervativní síly, která na *peónství* závisely, vymohly dohodu, na jejímž základě výměnou za svou loajalitu získaly moc. Velkostatkáři díky tomu nemuseli dodržovat program revoluce, a tak rolníci či námezdní dělníci žádnou změnu nezaznamenali. Většina z nich ani o svých nově nabytých právech nevěděla, a když se o nich rolníci dozvěděli, trvalo dlouho, než se je naučili využívat.

Koncentrace půdy v rukou relativně úzkého okruhu lidí s dobrými vztahy s místní vládou uspišení agrární reformy také nepomohla. Ve 20. letech přibližně 1500 velkostatkářů s pozemky o rozloze nad 500 hektarů kontrolovalo 79 % území Chiapasu (Mácha, 2003: 30). Naproti tomu 15 000 vlastníků s pozemky s rozlohou pod 500 hektarů jich kontrolovalo jen 760 000, tedy 18 % území. V roce 1930 67 registrovaných družstev kontrolovalo pouze 3 % rozlohy státu (Serrano, 1997: 77). Toto nerovnoměrně rozdělení bohatství bylo přímé dědictví Díazova režimu.

Teoreticky měly být konfiskovány a rozděleny rolníkům všechny pozemky přesahující 8 tisíc hektarů. V praxi však guvernér státu Fernández Ruiz vydal dekret se šestiměsíčním odkladem platnosti a velkostatkářům tak umožnil rozparcelovat své pozemky mezi své příbuzné. Není proto divu, že skutečně bylo rozděleno jen 20 tisíc hektarů pozemků (Lewis, 2001: 100). Když se agrární reforma za vlády prezidenta Cárdenase (1934-1940) skutečně rozjela i v Chiapasu, vládě se podařilo s pomocí

rozvojových projektů proniknout do jednotlivých obcí a pomocí místních vůdců *caziques* je integrovat do centralizované státní struktury.

V obcích tak vznikla elitní politická vrstva napojená na orgány vyšší úrovně, která vlastnila monopol moci a své postavení mohla zneužívat k vlastnímu obohacování a potlačování opozice. Tradiční indiánské obce se tak proměnily v *comunidades revolucionarias institucionales*, institucionální revoluční obce (Rus, 1994: 284), které zde ve své konzervativní a autoritářské podobě přetrvaly až do konce 90. let. V systému vzájemných výhod vláda společně s *caziques* udržovala indiánské obyvatelstvo v politické, ekonomické a kulturní izolaci (Žukaitė, 2010: 16).

Vzhledem k tomu, že objektem mého zájmu je především EZLN, považuji za nutné alespoň stručně přiblížit postavu Emiliana Zapaty, podle něhož se hnutí jmenuje, minimálně rétoricky na něj navazuje a využívá ho ve svých kampaních. Zapatu s hnutím spojuje to, že od počátku revoluce trval na „návratu pozemků“ jejich původním majitelům, tedy indiánským občinám – požadavek agrární reformy byl klíčovým bodem Plánu z Ayaly, Zapatova politického prohlášení. EZLN se Zapatou dále spojuje to, že cílem jejich revolty není zajistit si přístup do mocenských struktur. Základní požadavky Zapaty i současných zapatistů tkví v otázkách půdy, autonomie a spravedlnosti.

Kolem Emiliana Zapaty se zformovala Osvobozenecká armáda jihu (*Ejército Liberador del Sur*), jež na jistou dobu získala kontrolu nad státem Morelos, státem kde *haciendy* držely největší podíl pozemků. Na územích kontrolovaných Zapatisty docházelo nejen k zabírání půdy rolníky, ale také k vytváření velice rovnostářsky organizovaných výborů a politických struktur, ve kterých byla důležitá rozhodnutí činěna všemi, a zvolení zástupci měli pouze výkonnou moc toto rozhodnutí uvést v praxi³². A ačkoliv se Zapatova nadvláda nad státem Morelos neudržela dlouho, jeho morální odkaz „*tierra y libertad!*“ (půdu a svobodu!) se stal trvalou součástí mexické politické rétoriky.

Ani agrární reforma nevyřešila palčivé problémy Chiapasu: diskriminaci indiánů a chudobu indiánských vesnic. Dekády následující po revoluci proběhly v Chiapasu relativně klidně především díky tomu, že indiánům bylo umožněno obdělávat vlastní půdu. Množství rozdělované půdy však postupem času klesalo, naopak se velkostatkářům udělovaly výjimky z agrární reformy (Mácha, 2003: 31). Rozděluje se především federální půda v neobydlených a často zalesněných oblastech.

Za vlády Díaz Ordaze (1964-1970) se ohlašuje konec agrární reformy, nicméně

³² Současní zapatisté se pokusili v některých osadách podobné zřízení také zavést

i v dalších dvanácti letech je rozděleno dalších 21 miliónů hektarů (Mácha, 2003: 32). V Chiapasu se jednalo o federální půdu na území Lakandonského pralesa, do něhož tak migrovali nejen rolníci z celého Chiapasu, ale i dalších částí Mexika. Další omezení pozemkové reformy přišlo v polovině 80. let kvůli hospodářské krizi a pozdější částečné liberalizaci ekonomiky pod vlivem Washingtonského konsenzu³³. Právě definitivní pozastavení pozemkové reformy EZLN považuje za poslední kapku, která rozhodla o uskutečnění ozbrojeného povstání ve východním Chiapasu.

Hybatelem dění v Chiapasu se stala i stavba přehrady *Angostura*, která zaplavila stovky rolnických komunit, jež bylo třeba přestěhovat z centrálního povodí Grijalvy. Na konci 60. let však již vláda nedisponovala dostatkem volné půdy. Od 70. let pak stále častěji docházelo k samozvanému obsazování půdy. *Hacendadoři*, kterých se zábory půdy týkaly, povolávali na obranu svých pozemků vládu. Ta se tak dostávala do dvojsečného postavení – sice stále mluvila o potřebě přerozdělování půdy, zároveň však proti rolníkům hlásícím se o svá práva posílala ozbrojené složky.

Do kontroverzního postavení se mexická vláda dostala i při pokusu situaci zlepšit. Řešením měl být *Plan de Rehabilitación Agraria*, plán agrární reformy, v jehož rámci stát vykupoval pozemky, aby je mohl přerozdělit mezi indiánské komunity. Z programu ovšem profitovaly jen vesnice navázané na CNC. Ta při tom udělovala velkým vlastníkům půdy certifikáty, které je vyjímaly z účasti na pozemkové reformě. Vláda se tak stala ne tím, kdo půdu rozděluje, ale kdo ji sám zabírá.

Přes veškeré problémy patřil Chiapas po celé post-revoluční období k jedné z bašt PRI a volby zde vždy dopadly jednoznačně v její prospěch. Ačkoliv byla 80. léta ve znamení neklidu a v San Cristóbal de las Casas se odehrálo několik rolnických stávek, ještě v roce 1991 PRI nevyhrála volby jen v jedné jediné obci a v padesáti okrscích získala 100 % hlasů (Monroy Gómez, 1997: 85). Přitom jde o stranu, jež, ačkoliv nese ve svém názvu jméno mexické revoluce a potažmo tak i agrární reformy, se v Chiapasu paradoxně stala nástrojem majetných vrstev na ovládnutí ekonomických struktur státu.

Hroutící se národní mocenský monopol PRI v Chiapasu odolával opozici sveřepěji než kdekoli jinde. Tento odpor doprovázelo a stále doprovází značné násilí, na které se EZLN rozhodla odpovědět ozbrojeným povstáním. V jiné části Mexika by se snad se zbraní v ruce boj proti národní vládě nezdál adekvátní, ale Chiapas byl tak dlouhou dobu

³³ Washingtonský konsenzus je balíček liberálně ekonomických pravidel sepsaných v roce 1989 Johnem Williamsonem pro pomoc rozvíjejícím se státům, jež byl uznáván Mezinárodním měnovým fondem či Světovou bankou.

sužován a využíván, že není překvapivé, že k největšímu mexickému povstání od revoluce došlo právě zde.

2.2.3 Demografie Chiapasu

S necelými pěti milióny obyvatel je Chiapas osmým nejlidnatějším státem Mexika. Na jeho území je kromě španělštiny používáno padesát šest indiánských jazyků. I když v některých okresech je podíl indiánského obyvatelstva až 90%, celkově se odhaduje, že potomci indiánů tvoří méně než 30 % obyvatelstva Chiapasu³⁴, což představuje asi 13 % indiánské populace Mexika. Oblasti s vysokým podílem indiánského obyvatelstva jsou Los Altos, Selva, Norte, Fronteriza a Sierra, zatímco ve zbývajících regionech tvoří většinu obyvatel mesticové.

Většina indiánské společnosti žije na venkově, živí se zemědělstvím a je vyčleněna z ekonomického růstu zbytku země i ze vzdělávacího systému (Žukaitė, 2010: 17). Nejpočetnější etnické indiánské skupiny jsou potomci mayského obyvatelstva: Tzeltalové, Tzotzilové, Ch'olové, Zoqueové, Tojolabalové, Landonci a Mamové. První dvě jmenované obývají centrální část Chiapasu. Každá čítá přibližně 300 000 příslušníků a dohromady tak tvoří 70 % indiánů státu (Žukaitė, 2010: 16). Třetí nejpočetnější skupinou jsou Cholové, kterých je především na severu státu asi 150 000. Nejvíce používané indiánské jazyky jsou tzeltalština, tzotzilština a cholština. Je důležité si uvědomit, že jednotlivé skupiny indiánů se nepovažují za příslušníky stejného národa a že současná „mayská identita“ je částečně uměle posilována zvenčí (Křížová, 2011: 128), zatímco mezi etniky a komunitami nadále panuje tradiční rivalita.

Výjimkou nebyla ani oblast La Selva, kam se uchýlovaly tisíce lidí s nadějí na to, že v oblasti Lakandonského pralesa naleznou jinde jim odříkanou půdu. Prales se stal útočištěm těch nejchudších, kteří hledali půdu, již by mohli obdělávat. Od roku 1971 bylo stále komplikovanější obsadit další půdu, protože velké části pralesa byly vyčleněny jako přírodní rezervace *Montes Azules*. Nejen že nebylo možné se na této rozsáhlé ploše dále usazovat, vzhledem k ustavení šestašedesáti mayských lakandonských rodin jedinými oprávněnými obyvateli této oblasti se na 8000 tzeltalských a cholských osadníků uvnitř hranic nové rezervace ocitlo přes noc mimo zákon. Vláda pak oběma z biosferické rezervace vyhoštěným skupinám poskytla prostory jinde v Lakandonském pralesu. Nově vzniklé osady se staly největšími osídleními na území pralesa (Collier, 1994: 50). V jedné

³⁴ Viz.: *Hablantes de lengua indígena en México*. INEGI. 2011.
<http://cuentame.inegi.org.mx/poblacion/lindigena.aspx?tema=P#> [13-04-2013]

z nich, pojmenované Venustiano Carranza, již 20 let probíhaly nepokoje zapříčiněné právě bojem o půdu. Když zde byl v roce 1975 zavražděn rolnický předák a rok na to tisíce rolníků obsadily rozporovaná území, poslala sem vláda armádu (Harvey, 2000: 257). Venustiano Carranza se tak stalo ohniskem protivládní Rolnické organizace Emiliana Zapaty (*Organización Campesina de Emiliano Zapata – OCEZ*).

Nedostatek půdy tak byl vzhledem k rostoucímu počtu obyvatel, žďářením půdy a jejímu vyčlenění na přírodní rezervaci stále palčivější. Nově příchozí osadníci do lakandonské oblasti navíc neuměli zacházet s citlivou půdou, a když ji zde začali obdělávat podle svých dřívějších zvyklostí, půda se brzy vyčerpala (Nations, 1994: 32). Lakandonský prales se tak proměnil nejen v důsledku exponenciálního nárůstu jeho obyvatel, ale i kvůli nešetrnému hospodaření. Masivní migrace do oblasti *La Selva* dále způsobila přetavení rozdílných indiánských identit do identity rolnické. V pralese jsou všichni *campesinos*, rolníci, bez ohledu na to, odkud přicházejí.

2.3 Zapatistická armáda národního osvobození

Je mnoho důvodů, které autoři zabývající se Chiapasem a EZLN uvádějí jako stěžejní pro zapatistické povstání. Nejčastěji je zmiňované 500 let trvající vykořisťování Indiánů, represe a popírání jejich práva na sebeurčení a autonomii³⁵. Gintarè Žukaitė příčiny povstání shrnuje do tří základních okruhů: sociální a lidskoprávní, ekonomické a politické. O sociálních problémech jsem se již zmiňovala výše. Za další impuls pro hnutí Žukaitė považuje celosvětovou vlnu nároků menšin na politické zastoupení a svá práva. Právní aktivismus se v Mexiku datuje od 80. let, kdy byla vláda kritizována za zásah na Tlatelolcu v roce 1968 a následné zacházení s disentem. V roce 1984 byla založena Mexická akademie pro lidská práva (*Academia Mexicana de Derechos Humanos*), která požadovala, aby Mexiko přijalo Mezinárodní deklaraci lidských práv a později se v Mexiku k prosazování indiánských práv připojily i mezinárodní nevládní organizace.

Alespoň na papíře je tak dnes Mexiko jedním ze států, který svou ústavou i dalšími zákony zaručuje nejvyšší ochranu lidských práv a svobod. V roce 1992 vstoupil v platnost dodatek Článku 4 ústavy, který uznává multikulturní charakter Mexika a indiánské kultury prohlašuje za národní dědictví (Žukaitė, 2010: 19). Jinými slovy zaručoval nárok indiánského obyvatelstva na svou vlastní kulturu. Úpravu ústavy provázely i další nástroje,

³⁵ Viz Collier (1994), Khasnabish (2010), Žukaitė (2010) nebo i Mácha (2003).

např. byly ustaveny kulturní fondy, které měly podporovat indiánské komunity v tom, aby rozvíjely inidigení kulturní odkat a lépe mu porozuměly.

Ovšem ve stejný den, kdy vešla v platnost úprava Článku 4, byl zrušen Článek 27, čímž byla de facto ukončena pozemková reforma i mexická revoluce. Kulturní práva indiánů tak byly uznána, zároveň ale byly indiánům odepřena jejich práva pozemková. Nároky na vlastnictví půdy, zásadní článek kultury v životě většiny chiapaských indiánů, se spolu se sociální nespravedlností a nedostatečnou ochranou indiánských práv staly ústředními body zapatistické agendy.

O ekonomických problémech Chiapasu a dopadech neoliberálních eforem na chiapaské rolníky jsem také psala v předchozích kapitolách, zbývá tedy ještě zmínit některé politické skutečnosti, které předcházely zapatistickému povstání. Impulsem pro vlastní organizaci indiánů byl první celostátní Indiánský kongres, který se konal v roce 1974 v San Cristóbal de las Casas. Kongres podnítil indiány v Mexiku k tomu, aby se začali sami organizovat. Jednotlivé indiánské komunity si zde uvědomily, že čelí podobným potížím a mohou spolupracovat. Závěrečné prohlášení kongresu je téměř totožné s pozdějšími prohlášeními EZLN (Mácha, 2003: 82). Myšlenky kongresu nezazněly jen na něm – následná zvýšená aktivita indiánských obyvatel se přenesla i na mestické rolníky. V Chiapasu tak v té době začalo operovat množství politických stran a organizací, indiáni a rolníci se začali sdružovat v organizacích jako Výbor pro koordinaci Plánu z Ayaly (*Coordinadora Nacional Plan de Ayala* – CNPA) nebo již zmíněná OCEZ.

CNPA byla založena v roce 1979 a vznášela požadavky vznešené již Zapatou – především redistribuci půdy, kontrolu nad přírodními zdroji a možnost ustavit autonomní organizace. Spolu se spřízněnou OCEZ požadovala CNPA především přerozdělení půdy velkostatkářů rolníkům. V roce 1977 začala v Chiapasu operovat další národní rolnická organizace, Nezávislá centrála chiapaských dělníků a rolníků (*Central Independente de Obreros Agrícolas y Campesinos de Chiapas* – CIOAC). Zastupovala cca 90 komunit v Chiapasu a od dalších se lišila tím, že sdružovala bezzemky a námezdní dělníky, pro které fungovala jako odborový svaz. Velkým úspěchem CIOAC byl protestní pochod několika tisíců rolníků a bezzemků ze Simojovelu (Chiapas) do hlavního města v roce 1983, který měl upozornit na přetrvávající problém dlužního *peónství* v Chiapasu (Mácha, 2003: 87).

Počet podobných organizací rostl a kromě hospodářských požadavků byla opět připomínána i kulturní otázka v širším kontextu – jako právo vládnout si a být plnohodnotnými členy společnosti (Žukaitė, 2010: 23). V této době také do Chiapasu

pronikala „Lidová politika“, jejímž otcem byl profesor ekonomie na UNAM Adolfo Orive Berlinguer. Na rozdíl od tehdejší levice, která rolníky a indiány chápala jako příliš zaostalé na to, aby si mohli sami vládnout a politicky se organizovat, Orive tvrdil opak a že úkolem intelektuálů je pomáhat masám realizovat jejich potenciál (Mácha, 2003: 86). V budoucnosti si přivlastnit indiánskou otázku tak bylo pro zapatisty výhodné – šlo o téma, které již rezonovalo ve společnosti, indiáni sami usilovali o svá práva a ekonomicky neutěšená situace většiny z nich dodávala povstaleckému boji legitimitu.

Na počátku 80. let pak do Chiapasu začala přicházet guerillová hnutí. Šlo především o radikálně levicové ozbrojence, kteří chtěli organizovat revoluční hnutí na způsob středoamerických gueril v průběhu 60. a 70. let. Výbušnost konce 20. století umocnily dále desetitisíce uprchlíků z Guatemaly, jejichž část Mexická vláda přesunula na Yucatán (Křížová, 2011: 122), ale většina Guatemalců zůstala bez prostředků v Chiapasu. K radikalizaci situace přispělo také již zmíněné vyhlášení rezervace *Montes Azules* a přelidnění Lakandonského pralesa.

V 80. letech byli chiapaskými guvernéry nejprve Absalón Castellanos Domínguez, za jehož vlády (1982-1988) docházelo k násilí páchaném tzv. *guardias blancas*, bílými gardami, které měly zavražďovat rolníky a odrážet je tak od politického angažování se (Mácha, 2003: 89). Dále také vydával výjimky z agrární reformy, čímž z ní vyjmul 1,2 milionu hektaru půdy (Collier, 1994: 51). Jeho nástupce Patrocinio González Garrido (1988-1994) uzákonil zákaz protestních akcí včetně demonstrací (Mácha, 2003: 90).

2.3.1 Počátky EZLN

Současné zapatisty můžeme označit za ozbrojené hnutí odsuzující neoliberalismus, jehož cíle se časem rozšířily o boj za kulturní a ekonomická práva a nárok na sebeurčení původně obyvatel v Chiapasu, postupně všech marginalizovaných skupin. I když zapatisté vstoupili na scénu jako armáda a vyhlásili válku mexické vládě, postupem se jejich hnutí uchylovalo spíše k občanské resistenci.

Ačkoliv se oficiální vstup na scénu a počátek několikadenní povstání datuje k 1. lednu 1994, symbolické zahájení akcí na území Chiapasu se konalo již 12. října 1992, v den pětistého výročí objevení Ameriky Kryštofem Kolumbem. Při protestním pochodu skupina povstalců v San Cristóbal de las Casas svrhla u barokního kostela sv. Dominika sochu dobyvatele Chiapasu a zakladatele města Diega de Mazariegos (Benjamin, 2000: 417). Účastníci pochodu, kterého se kromě tisíců indiánů (Khasnabish, 2010: 60) účastnili

i budoucí členové EZLN včetně jejího budoucího mluvčího subcomandante Marcose, tak zničili symbol indiánského útlaku. Jak dále uvedu, symbolismus bude v jednání a projevech EZLN hrát podstatnou roli.

Na založení EZLN se pravděpodobně domluvila skupina mexických mesticů s kontakty na ozbrojené skupiny, Síly národního osvobození (*Fuerzas de Liberación Nacional* – FLN) a Ozbrojené síly národního osvobození (*Fuerzas Armadas de Liberación Nacional* – FALN), které byly v 80. letech v Chiapasu aktivní, jejich politický rámec byl extrémně levicový a jejichž cílem byla rebelie proti vládě PRI. FLN, pravděpodobně mateřská organizace EZLN, měla podle Bertranda de la Grange a Mate Rico v programu: „organizovat a řídit boj pracujícího lidu a odejmout moc buržoazii, ..., osvobodit vlast od zahraniční nadvlády, nastolit diktaturu proletariátu, ..., která by začala budovat v Mexiku socialismus,“ (La Grange, Rico, 1998: 226).

Minimálně na počátku 90. let, i když si EZLN již začala přivlastňovat indiánskou otázku, pokračovala v socialistické rétorice. Její noví členové například museli při vstupu do organizace slíbit boj na život a na smrt za vlast a socialismus (La Grange, Rico, 1998: 228). Zdá se tedy, že zpočátku zapatisté používali dvojí rétoriku – socialistickou uvnitř hnutí a demokratickou navenek. Dále toho o počátečních hnutí není mnoho známo, samo hnutí materiály o svém vzniku a prvních letech v utajení nezveřejnilo. Z rozhovorů se subcomandante Marcosem pouze vyplývá, že zakládající členové EZLN do ilegality přešli v roce 1983.

Je možné, že jádro EZLN vzniklo odštěpením od FLN, m. j. proto, že budoucím zapatistům nevyhovovala vyhrocená rétorika FLN a začali se kromě otázek rolnictva zajímat i o situaci indiánského obyvatelstva. O propojení FLN a EZLN svědčí i to, že je EZLN v *La Palabra Verdadera*, jednom z ústředních dokumentů zapatistů, zmiňována jakožto její vojenský orgán. Pravděpodobné je, že nakonec došlo mezi FLN a místním vedením EZLN k rozporu a EZLN, původně zamýšlená jen jako regionální složka, se pod vedením schopného a agilního subcomandante Marcose oddělila a našla odlišný politický program (Womack, 1999: 42)³⁶.

³⁶ Samotný subcomandante Marcos tvrdí, že zapatisté vykrystalizovali ze skupinky intelektuálů, jež se do Chiapasu vydala s úmyslem zde vést revoluci. Jiní se domnívají, že za povstáním stojí katolická církev, jež se pod vlivem teorie osvobození stala nositelem hnutí sociálních spravedlností v celém Mexiku. Vláda zase z počátku deklarovala, že je konflikt řízen ze zahraničí, nejspíše z Guatemaly nebo jiného středoamerického státu.

Když se zakládající skupina EZLN přesunula do Chiapasu, založila zde své první tábory v Lakandonském pralese, její členové studovali publikace o válečných strategiích a oslovovali obyvatelstvo v okolí táborů. V druhé polovině 80. let se pak navazování kontaktů rozšířilo i do Los Altos a oblastí na severu státu Chiapas. Vojenskému povstání pak předcházelo referendum mezi členy EZLN, zda povstat či nepovstat ve zbrani proti mexické vládě uzurpující si, minimálně podle zapatistů, neoprávněně moc. Většinovou odpovědí bylo „ano“, a tak začaly přípravy na militární akce.

Ještě dlouho před tím, než byl svět seznámen se zapatisty, bylo jasné, že v okolí Ocosinga a Las Margaritas operují ozbrojené skupiny. Debaty o potřebě ozbrojeného povstání se v Lakandonském pralese rozhořely již v roce 1992 a většina tehdejších členů se v jednom z hlasování vyslovila pro uskutečnění povstání, vznikl *Tajný indiánský revoluční výbor* a přípravy vystoupení na veřejnost mohly začít. Přípravy předcházející povstání nešlo zcela utajit a podezřelého dění v oblasti si povšiml i tisk. Především týdeník *Proceso* a deník *La Jornada* přinášely informace o ozbrojování a střelbách, později, v průběhu roku 1993, že na území Chiapasu působí guerilly, uznala i vláda (Mácha, 2007: 60).

V roce 1993 byla EZLN zorganizovaná a připravená na veřejné akce³⁷. Tento rok je pro EZLN podstatný také proto, že tehdy byly sepsány tzv. *Revoluční zákony*, které poskytují možnost vysledovat politické kořeny a původní cíle EZLN (Mácha, 2003: 107). Jazyk a struktura *Revolučních zákonů* svědčí o předchozí dlouhodobé názorové koncepci, která koresponduje s klasickou marxistickou tradicí (Kuřík, 2006: 55) a která se od pozdějších názorových proudů a požadavků zapatistů liší. Možná i proto se k nim současná EZLN nevztahuje a nezmiňuje je. *Revoluční zákony* kladou především důraz na rovnoprávnost žen. Naopak absentují zmínky o právech indiánských obyvatel. Pozdější příklon EZLN k tomuto tématu naznačuje, že šlo o reakci na příznivé ohlasy mexické i světové veřejnosti na přítomnost indiánů v zapatistickém vojsku. Řada indiánských aktivistů se proto domnívá, že zahrnutí indiánské otázky do programu EZLN bylo čistě pragmatickým způsobem, jak si zajistit sympatie (Mácha, 2003:107).

Důvod, proč zapatisté své povstání zahájili v den, kdy zároveň Mexiko vstoupilo do NAFTA, je zřejmý. EZLN byla na začátek bojů připravena a v symbolické rovině bylo efektní vystoupit s antiglobalizačním programem ve stejný den, kdy začne platit dohoda reprezentující odsuzovaný světový systém. Aniz by se pak zapatisté museli k smlouvě

³⁷ Pro zájemce o další informace o přípravě a pozadí povstání doporučuji publikaci *Ya Basta! Land and the Zapatista Rebellion* G. A. Colliera a E. Lowery Quaratiello, opět *Rebellion in Chiapas: An Historical Leader* Johna Womacka Jr. nebo kritičtější text Bertranda de la Grande a Maite Rico *Subcomandante Marcos. La genial impostura*.

odvolávat nebo ji zmiňovat, byli vždy vnímáni v souvislosti s protestem vůči NAFTA. V neposlední řadě sehrál, jako tolikrát v latinskoamerické historii, roli zemědělský cyklus. V prosinci končí sklizeň a rolníkům se tak uvolňují ruce pro boj a sklady jsou již plné potravin.

2.3.2 Vstup do války

I když byl fakt, že na jihu země probíhají vojenské akce, znám, zprávy, které 1. ledna 1994 média přinesla, způsobily překvapení, chaos a nejistotu. Společnost i novináře zpočátku nejspíše zmátl i fakt, že vzbouřenci uměli s médii komunikovat mnohem lépe než vláda. S o něco větším odstupem začala média přinášet příběhy o těžkém životě ve východním Chiapasu mimo dostupnost zdravotní péče a chudobě, o rolnících, kteří nemohou prodat kávu, kterou vypěstovali, o vládě, jež je opustila, armádě, která je utiskuje, o hladu, brutalitě statkářů a erozi půdy. Vznikl tak dojem, že EZLN je spontánní reakcí na místní podmínky. Přitom se povstání v ilegalitě připravovalo minimálně deset let.

Důkazem toho je promyšlenost plánu pro první chvíle povstání. Jednotliví vůdci měli spolu se svými skupinami obsadit ropná pole v Tabasku, zlikvidovat vojenské základny v nejbližším okolí a dostat se do Tuxtly Gutiérrez a San Cristóbalu de las Casas. Takto složitá vojenská akce ale byla nad síly EZLN, která počítala se širokou podporou obyvatel a slabou reakcí armády, ani jedno se však nesplnilo (Womack, 1999: 42-44). Plán skončil blamáží – jeden z velitelů byl zastřelen, jinde se musely jednotky na poslední chvíli schovat do pralesa.

Mexická armáda postupovala velice rychle, nasadila těžkou vojenskou techniku a podařilo se jí izolovat povstalce v Lakandonském pralesu. Při postupu ovšem nerozlišovala mezi vzbouřenci a civilisty, a tak byl zásah vykoupen početnými ztrátami na životech (v bojích padlo 70 povstalců, 50 příslušníků ozbrojených složek a až 270 civilistů (Womack, 1999: 156)). Vláda tak sice zvítězila vojensky, ve skutečnosti ale prohrála první bitvu svedenou o veřejné mínění a již v prvních dnech povstání se tak ukázalo, že tato válka se nebude bojovat tradičními zbraněmi.

Navzdory vojenskému neúspěchu se zapatistům podařilo docílit alespoň některých z jejich cílů. Skutečně se podařilo obsadit sancristóbalskou radnici, kterou zapálili, avšak v souladu se svou úctou ke slovu uchránili tamní archiv. Z jejího balkonu pak přečetli *První prohlášení z Lakandonského pralesa*, ve kterém se dovolávali naplnění odkazu Mexické revoluce (Kuřík, 2006: 135). Akce byla dokonalou příležitostí, jak se prezentovat

novinářům i veřejnosti. Dále EZLN unesla ex-governéra státu Castellanos Domíngueze z jeho farmy a odsoudila jej před indiánským tribunálem za zločiny proti lidskosti nejprve k smrti, později na nucené práce na kukuřičném poli (Mácha, 2003: 114).

I když se z většiny dobitých pozic musela během několik dní stáhnout, na krátkou dobu se EZLN podařilo obsadit téměř čtvrtinu území Chiapasu. Navíc, ať již úspěšné nebo neúspěšné, vojenské akce splnily svůj účel. EZLN upoutala pozornost veřejnosti i médií a *První prohlášení z Landonského pralesa* se stalo jedním z nejčtenějších dokumentů tehdejší internetové sítě a zapůsobilo na své příjemce pozitivně – většina sympatií se přiklonila na stranu povstalců (Harvey, 2001: 155).

S nasazenou těžkou vojenskou technikou se armáda nemohla dostat do nepřístupného Lancandonského pralesa, a tak napětí na jihu země neustávalo. S postupem času ale začal sílit mezinárodní tlak na vládu, aby bojů zanechala. Do Chiapasu se začali sjíždět novináři z celého světa a podpora mnoha mezinárodních nevládních organizací posilovala sebedůvěru vzbouřenců (Mácha, 2003: 116). Federální vláda nátlaku a kritice zahraničních vlád ustoupila a prezident Salinas 12. ledna vyhlásil příměří, i když boje mezi armádními jednotkami a vesničany nadále pokračovaly. Mexická armáda se stáhla, vláda se ale uchýlila k tzv. válce nízké intenzity nebo viditelnosti spočívající např. v zastrašování nebo odstříhávání podporovatelů zapatistů od elektrických nebo vodních zdrojů (Froehling, 1997: 303).

Manévrovací prostor se vláda snažila získat přistoupením na mírové rozhovory. Prostředníkem mezi oběma neústupnými skupinami se stal biskup Samuel Ruiz. EZLN z počátku požadovala především propuštění politických vězňů a ukončení armádní mise, sama 16. února propustila zadržovaného generála Castellanos Domíngueze (Kuřík, 2006: 136). Vláda trvala především na odzbrojení EZLN. Zapatisté ale chytře pokračovali ve své mediální kampani, díky níž se celý svět prakticky okamžitě dozvídal o aktuálním dění v Chiapasu z pohledu povstalců, a tlak na mexickou vládu, aby to byla ona, kdo konflikt ukončí, vyústil v zákon o amnestii a příkaz ke stažení vojska (Mácha, 2003: 119). Jednání především o demokratizaci Mexika střídavě pokračovala i nadále, v polovině června pak EZLN vydala *Druhé prohlášení z Lancandonského pralesa*. Volala v něm po vytvoření širší občanské fronty proti vládnímu režimu a odmítla vládou nabízenou dohodu. V nadcházejících volbách navzdory masové podpoře hnutí opět vyhrála PRI a velice dobrý výsledek zaznamenala jako obvykle i ve vzbouřeném Chiapasu.

Na podzim roku 1994 začaly ve východním Chiapasu v oblastech mimo území kontrolované armádou vznikat první autonomní vesnice, budoucí *aguascalientes*, které

byly ještě později přejmenovány na *caracoles* (Gilberth, Otero, 2001: 15). Vláda očekávala, že takto vzniklé osady, které vyhlásily samostatnost a nezávislost na mexické vládě, zvolily si vlastní správu a ustanovily nové politické orgány, nebudou schopny bez spolupráce se státem dlouho fungovat. Předpoklad se ukázal být mylný – některé z *aguascalientes* prosperovaly a část na vládě nezávislých *caracoles* funguje dodnes.

2.3.3 Další vývoj EZLN a její požadavky

Nový prezident Zedillo v počátcích roku 1995 vydal zatykač na vedení EZLN, čímž rozpoutal další vlnu násilí a potvrdil svou pověst nepřítel zdatného vyjednavče. Podařilo se zatknout dva představitele zapatistů, ale akce byla celkově neúspěšná. Prezident byl nucen ohlásit zastavení vojenských akcí a předložil kongresu Zákon pro dialog, usmíření a důstojný mír v Chiapasu, na jehož základě vznikla parlamentní Komise pro usmíření a mír v Chiapasu (*Comisión para Concordia y Pacificación- COCOPA*). EZLN výzvu k jednání přijala, a tak v březnu mohla začít jednání v San Andrés Sacam Ch'en de los Pobres.

Vyjednávání byla dlouhá a napjatá, ale v únoru roku 1996 se podařilo dosáhnout dohody. Byly podepsány čtyři dokumenty s návrhy na pozemkovou reformu, udělení autonomie indiánskému obyvatelstvu a uznání jejich kulturních práv, jež jsou známy jako Dohody ze San Andrés. Vláda se zavázala uznat politickou, sociální a kulturní autonomii všech národů, které by v budoucnu měly mít právo vytvářet v souladu se svými tradicemi vlastní politické struktury a podílet se na zastoupení ve federálních úřadech. Dále byly indiánskému obyvatelstvu zaručeny základní veřejné služby jako dostupné vzdělání či zdravotnictví a ochrana životního prostředí v souladu s tradičními postupy obhospodařování půdy. Byly také definovány zásady, kterými se má vláda řídit ve vztazích s indiánskými národy, a to pluralismus, udržitelnost, koordinace aktivit všech instancí a institucí, účast a sebeurčení³⁸.

V průběhu jednání se podařilo definovat okruhy, kterých by se nadále debaty mezi EZLN a vládou měly týkat, a to:

1. práva indiánských obyvatel a kultura
2. demokracie a spravedlnost
3. rozvoj a blahobyt

³⁸ Viz. Dohody ze San Andrés, česky dostupné např. v Mácha, 2003: 175-177.

4. usmíření v Chiapasu
5. práva žen v Chiapasu
6. ukončení násilí.

Po uzavření dohody byla EZLN na vrcholu své slávy a *Acuerdos de San Andrés* se staly symbolem bojů povstalců s vládou. Když ale dohodu v prosinci téhož roku prezident Zedillo formálně zamítnul a Marco Antonio Bernal, vládní vyjednaváč, se neprojevil jako schopný prostředník, zapatisté se rozhodli s vládou nekomunikovat. Neschopnost mexické vlády plnit Dohody ze San Andrés byla ovšem pro EZLN hlavním důvodem k rozhodnutí ukončit v září 1996 jednání s vládou (Harvey, 2001: 156).

Zatímco vláda s prosazením zákonů nespěchala, EZLN nadále pracovala na svém mezinárodním mediálním obrazu. Na Nový rok 1996 vydali zapatisté *Čtvrtou deklaraci z Lakandonského pralesa* a v dubnu téhož roku se konalo v *La Realidad* První kontinentální setkání za lidskost a proti neoliberalismu. Kromě slavných herců přijel do lakandonské džungle diskutovat například i Noam Chomski. Podobná fóra se dále konala například v Madridu nebo Praze, obě roku 1997. Zapatistům se díky těmto akcím jednoznačně podařilo upevnit představu EZLN coby alternativního hnutí, avšak vliv na to, aby vláda přijala návrhy EZLN nebo COCOPA, to nemělo (Gilberth, Otero, 2001: 22).

Prezident Zedillo pracoval na plánech, jak EZLN a podporu, jíž se ve společnosti těšila, oslabit. K tomu už částečně došlo v okamžiku, kdy EZLN odešla od jednacího stolu. V letech 1997 a 1998 se ozbrojené akce proti EZLN stávaly stále intenzivnějšími. Do bojů zasahovaly i polovojenské jednotky s vazbami na vládní kruhy jako Mír a spravedlnost (*Paz y Justicia*) nebo Revoluční anti-zapatistické hnutí (*Movimiento Anti-zapatista Revolucionario*), jejichž zásahy stály život stovek obyvatel chiapaských hor a tisíce rodin donutily k migraci. Veřejné mínění tak sice začalo EZLN klást za vinu vyhrocení situace v Chiapasu, zároveň byla pro podporu těchto jednotek kritizována i vláda (Hernández Castillo, Furio, 2006: 112).

Následující roky byly ve znamení střídavě přerušovaných a znovu obnovovaných jednání mezi vládou a EZLN a v závislosti na tom se také ve vlnách obnovoval vojenský konflikt. Aktivita EZLN postupně klesala a pozornost veřejnosti se přesouvala k jiným záležitostem. Čím déle nejistá situace v jednáních trvala, tím častěji se zapatisté ve svých prohlášeních vyjadřovali i k politickým otázkám, jež přímo nesouvisely s jejich původními cíli a deklarovanými požadavky. Rozšiřování svého pole působnosti většinou

odůvodňovali tím, že nebojují jen za práva obyvatel Chiapasu, ale za etnická, sociální a politická práva všech lidí na světě.

Často tak dochází ke kontroverzím. Obecně se zapatisté stavěli za lidská práva, ekologii a podobně, pak ale požadovali přidělení nových pozemků Lakandonského pralesa rolníkům. To se však vylučuje s jimi deklarovanou podporou udržitelného rozvoje – ekosystém pralesa byl již tak ohrožen a nebylo jisté, zda může nadále uživit lidi, kteří v něm již tehdy hospodařili. Jiná témata, například boj proti neoliberalismu, zase zobecňuje jejich požadavky týkající se domácích záležitostí, ale zajišťuje jim velkou popularitu v zahraničí, kde se díky relativně všepojímajícímu boji proti globalizaci stavěného do kontrastu s demokracií a lidskými právy ze zapatistů stali novověcí hrdinové.

Navzdory rozšiřování agendy a neustávající mediální aktivitě se povědomí o EZLN, její podpora i členská základna ke konci století snižovala. Je otázkou, do jaké míry je to vyčerpáním organizace, záplavou informací z celého světa danou masovým používáním Internetu, nebo tím, že vlády bez ohledu na dohody se zapatisty skutečně částečně prosadily zákony, které byly v souladu s duchem povstaleckých požadavků.

Největší počinem EZLN tohoto období byla aktivita zapatistů v souvislosti s referendem o právech a kultuře indiánů v březnu 1999. Tisíce zapatistů před konáním hlasování objížděly celé Mexiko a šířily povědomí o obsahu Dohod ze San Andrés. I díky jejich přičinění se 21. března 95 % hlasujících vyjádřilo ve prospěch uznání indiánských práv³⁹ (Kuřík, 2006: 139). I navzdory tomuto částečnému úspěchu vláda referendum ignorovala a zapatisté museli nadále čelit zásahům vojska a protizapatistickým ozbrojeným uskupením.

Zapatisté byli v druhé polovině devadesátých let vlajkonoši indiánské agendy. Díky tomu vznikl mylný dojem, že se jedná o indiánské hnutí. Přitom vzhledem k charakteru osídlení východního Chiapasu i formulacím požadavků EZLN, jež směřují k právům na vlastnictví půdy, jde spíše o hnutí rolnické. Vzhledem k tomu, že indiánské hnutí v Mexiku působilo více jak dvacet let, není jasné, zda legislativní změny v tomto ohledu byly spíše důsledkem dlouhodobých požadavků starších indiánských hnutí, nebo v některých otázkách radikálního postoje EZLN, či kombinace obojího. Jisté je, že indiánská hnutí ne vždy souhlasila se vším, co EZLN navrhovala. Vzhledem k tomu, že si ale zapatisté dokázali uzurpovat pozornost médií i veřejnosti, nezbylo jim, než se přizpůsobit dynamice

³⁹ Více viz. de la Cova, Antonio Rafael. *Cronología del conflicto EZLN* dostupné na <http://www.latinamericanstudies.org/ezln/cronologia.htm> [27-06-2013]

diktované zapatisty. Tento vývoj postupného slučování agendy byl završen v roce 2001, kdy Národní indiánský kongres (*Congreso Nacional Indígena* – CNI) vyjádřil EZLN jednoznačnou podporu (Mácha, 2003: 141).

Tak se stalo již v době, kdy v Mexiku došlo ke společenskému převratu po volbách v roce 2000, který se dotkl i Chiapasu. Guvernérem zde byl v srpnu zvolen Pablo Salazar z koalice PAN/PRD. EZLN měla dostat šanci znovu se snažit prosadit své plány. Vzhledem ke svým předvolebním slibům navrhl Vicente Fox EZLN dohodu. Zapatisté odpověděli, že dříve než usednou k jednacímu stolu, požadují splnění tří bodů: odvolání posádek ze sedmi chiapaských vojenských táborů, propuštění všech zapatistických politických vězňů a uvedení Dohod ze San Andrés v praxi⁴⁰. Prezident Fox odpověděl odstraněním či transformací na sociální centra zmíněných vojenských posádek, propustil většinu vězňů z řad zapatistů a v prosinci 2000 navrhl reformu ústavy navrženou pracovníky COCOPA tak, aby v ní byly obsaženy Dohody ze San Andrés – indiánské komunity měly získat autonomii, kontrolu nad svým přírodním bohatstvím a respekt ke svým tradicím.

V této souvislosti uspořádali zapatisté dvoutýdenní Pochod za mír a důstojnost (*Marcha por la paz, la dignidad y el color de la tierra*) do hlavního města, aby tak podpořili návrh zákona o indiánských právech. Doprovodné akce pochodu i kontroverze, které vzbudil, vrátili ještě jednou, prozatím naposled, zapatisty na titulní stránky novin a do hledáčku médií. Vrcholem pochodu byla řeč pronesená zástupci zapatistů v mexickém kongresu 28. března, ve které požadovali urychlené projednání zákona v souladu s dohodou uzavřenou v San Andrés (Kuřík, 2006: 140). Zákon skutečně vznikl a prošel legislativním procesem, zůstal však kontroverzní. Přiznává sice indiánským obcím právo vytvářet vlastní politické struktury, řešit spory podle zvykového práva, zakotvil povinnost vlády respektovat rozhodnutí indiánských obcí atd., indiánské komunity však přišly o právo volného nakládání se svým přírodním bohatstvím, vytvářet vlastní legislativu a zákon neuznal indiánské skupiny jako svébytné národy (Mácha, 2003: 141).

EZLN je nadále aktivní především ve snaze upozorňovat na dopady globálního trhu na Chiapaské obyvatelstvo a v kritice neoliberální politiky. Od roku 2005 tak činí prostřednictvím svých oficiálních internetových stránek www.ezln.org.mw. Zároveň její akce nadále sleduje týdeník *Proceso* i další mexická média, ze světových médií přinášejí zprávy o zapatistech *BBC*, *Al Jazeera*, *New York Times* nebo levicové platformy jako *Roar*

⁴⁰ Ibid

Magazine. V roce 2005 se představitelé EZLN vydali na půlroční turné s “Jinou kampaní” (*La Otra Campaña*), která měla seznámit Mexičany s obsahem *Šesté deklarace z Lakandonského pralesa*.

V poslední době mediální pozornost upoutala akce připomínající 20 let od povstání, kdy 21. prosince 2013 tisíce zapatistů mlčky pohodovalo v roce 1994 obsazenými městy s transparenty se vzkazem: “*Slyšíte? To je zvuk vašeho upadajícího světa. A je to náš znovupovstávající svět. Den, který byl dnem, byl nocí. A noc bude dnem.*”^{41 42} V lednu 2014 pak své poslední oficiální komuniké vydal subcomandante Marcos. Oznamuje v něm, že odchází z vedení EZLN a na jeho místo mluvčího nastupuje subcomandante Moisés⁴³. Ani tentokrát velmi poetickému textu nechyběla symbolika. Subcomandante se “přejmenoval” na Galeana, což bylo zapatistické jméno padlého zapatisty Josého Luis Solís Lópeze, jemuž takto Marcos vzdával hold.

⁴¹ Akci analyzoval pro *Proceso* např. Javier Sicilia v textu *El silencio zapatista* 1. ledna 2013. Dostupné na <http://www.proceso.com.mx/?p=329251> [20-6-2015].

⁴² Text vzkazu v originále: “*¿Escucharon? Es el sonido de su mundo derrumbándose. Es el nuestro resurgiendo. El día que fue el día, era noche. Y noche será el día.*” (Převzato z výše citovaného textu.)

⁴³ Komuniké *Entre la luz y sombra* je dostupné například na <http://www.proceso.com.mx/?p=373150> [20-6-2015].

3 MEDIÁLNÍ STRATEGIE ZAPATISTICKÉHO HNUTÍ

Za jeden z největších úspěchů EZLN je možné považovat ovlivnění veřejného mínění ve svůj prospěch. Chiapaští rolníci pod vedením Subcomandante Marcos ovládli velkou část elektronických i klasických médií. Především díky šíření svých zpráv internetovou sítí se stali celosvětovou ikonou levicových hnutí. Zapatistické mediální strategie byly použity ve specifickém mediálním prostředí nedemokratického státu. Před samotným popisem strategií se proto budu věnovat mexické mediální krajině.

3.1 Mexická mediální scéna

Každý politický systém určuje podobu médií. Mexický systém dlouholeté dominance PRI (1929-1997), která se dokázala udržet u moci a kontinuálně vyhrávat volby nejdéle na světě, vytvořil specifickou mediální krajinu. Média v průběhu let vlády PRI byla z velké části plně integrována do mocenských struktur. Mexický novinář tradičně vycházel z oficiálních tiskových zpráv a podléhal autocenzuře. Jak dokazuje studie Ilji Adlera o předvolebním zpravodajství v roce 1988, negativní zprávy týkající se aktuální politické scény vycházely v Mexiku minimálně (Adler, 1993).

Hlavní vliv na vytváření veřejného mínění, podobně jako v jinde v Latinské Americe, zde nemají tištěná média, ale televizní vysílání. Významnou roli televizního vysílání v Mexiku dokládají i průzkumy; 50-75 % obyvatel pokládá za primární zdroj informací televizi, jen 10-15 % tištěná média a podobně je na tom rozhlas (de la Peña, Toledo, 1992: 51).

Mexiko bylo v roce 1950 v pořadí šestou zemí na světě, která zahájila pravidelné televizní vysílání. Již v 70. letech dominantní televizní stanice *Televisa* byla díky prodeji telenovel jedním z největších mediálních konglomerátů v Latinské Americe a v USA kontrolovala největší španělskojazyčnou televizní síť (Hallin, 2000: 85). Národní význam *Televisy* nebyl o nic menší – jen její tři ústřední kanály sledovalo 90 % Mexičanů.

Svou provázanost s PRI *Televisa* pravidelně dokazovala při politických kampaních, kdy drtivou většinu vysílacího času ve zpravodajství zaujímaly informace o kandidátovi PRI a opozičním byl vyhrazen jen minimální vysílací čas (Adler, 1993: 161) a „zprávy PRI byly zaujaté a plné entusiasmů, zprávy o opozičních stranách přinejmenším bez zabarvení“ (Hallin, 2000: 87). Vedení televize se nedostatek nestrannosti ani nesnažilo skrývat, zakladatel *Televisy* Emilio Azcárraga Vidaurreta o sobě dokonce prohlásil, že je vojákem

PRI. Hallin dále dodává, že složení zpravodajství o běžných politických událostech bylo podobně nevyvážené. Informace o korupci, nezaměstnanosti se objevovaly minimálně, běžní občané ve zpravodajství tradičně vystupovali v rolích příjemců benefitů režimu.

Změny volebního zákona v roce 1994, které režim ve snaze o svou legitimizaci povolil, přinesly m. j. to, že napříště měla všechna ve volbách kandidující politická uskupení mít přístup k vysílacímu času prostřednictvím politické reklamy. Časová dotace měla být stejná pro všechny strany a dodržování distribuce vysílacího času byla pod kontrolou IFE (Hallin, 2000: 90). Tento moment se dá označit za první náznak ztráty totální kontroly PRI nad médii.

Hegemonii *Televisy* ukončila i privatizace vládní stanice *Imevisión* na konci vlády prezidenta Salinase. Soukromý investor ji využil k založení *Televisión Azteca*. *Televise* tak vznikla poprvé od roku 1976, kdy pohltila poslední jí nepatřící kanál, soukromá konkurence (Hallin, 2000: 92). Pro publicistickou diverzitu vysílání to ovšem veliký vliv nemělo, neboť nová televizní stanice se profilovala jako zábavní, odpočinková a bez ambic v politickém aktivismu.

Krok k větší otevřenosti a demokratickému charakteru mexických médií se odehrál spíše na poli tištěných médií. V 60. letech se postupně deník *Excelsior* začal více zabývat sociálními tématy⁴⁴. Příkladem obratu ke kritické novinařině je odsouzení zásahu na studentských demonstracích v roce 1968. V roce 1976 vláda docílila propuštění šéfredaktora *Excelsioru* Julia Scherera Garcíi. Toho následovali další kolegové a společně založili týdeník *Proceso*, první z řady titulů, které vytvořily nezávislou větev médií vedle těch státem vlastněných nebo ovládaných. Týdeníku *Proceso* se podařilo na počátku 80. let přežít i pokus mexické vlády jej zlikvidovat ukončením státní inzerce – dokázal ji nahradit soukromými zadavateli.

Později další bývalí novináři z *Excelsioru* založili noviny *Uno más Uno*, pozdější mediální oporu mexické levice deník *La Jornada* a součástí nezávislého mexického tisku se stal i *El Financiero*, který v roce 1981 založili také novináři s praxí v *Excelsioru* (Hallin, 2000: 92). V 90. letech pak začaly vycházet další nezávislé tituly, m. j. *Siglo 21* nebo *Reforma*. Ruku v ruce s liberalizací mexického trhu přestávaly mít vládní média výhodu a nezávislé tituly jim začaly konkurovat ekonomicky i v počtu čtenářů.

⁴⁴ Podle Hallina tento obrat k sofistikovanější žurnalistice není objasněn, pravděpodobně šlo o poptávku střední třídy – odběratele tištěných novin, která se rozrostla, a zvýšení vzdělanosti obyvatelstva (Hallin, 2000: 92).

3.2 Válka slov

Ozbrojený konflikt s mexickou armádou trval pouze dvanáct dnů, následovala mírová jednání a několikaletý relativní klid zbraní, který znamenal podstatné snížení obětí na obou stranách konfliktu (oproti prvním dnům, kdy v důsledku bojů zemřelo přes dvě stě lidí). Za hlavní důvod, proč bylo v Chiapasu prolito více inkoustu než krve (Knudson, 1998: 508) bývá označováno využití síťové komunikace. Okamžité a neustálé informování veřejnosti a zaujetí velkého počtu zahraničních sympatizantů prostřednictvím Internetu totiž zmobilizovalo společnost k protestům proti armádnímu zásahu. Pohotové PR zapatistů válku ustálilo spíše v symbolické rovině, Guillermprieto používá pro popis strategie hnutí termín *shadow war*, stínová válka (Guillermprieto, 1995).

Čím byla EZLN jiná a díky čemu si zasloužila tak velký zájem médií oproti jiným guerillám 70. a 80. let, nebo dokonce i oproti studentským povstání roku 1968? Z mediálního hlediska je příčinou využití několika strategií a vytvoření mýtů, které zapatisté dokázali včlenit do své komunikace a které níže popíši. Konstrukce mýtů o hnutí se s mediálními strategiemi prolíná. Zapatisté měli na své straně výhodu v osobě svého mluvčího, subcomandante Marcose, který byl nejen nadaným tvůrcem textů, ale sám se stal mýtem, byl hlasem i obrazem EZLN. To usnadnilo uplatňování další strategie – zapatisté přesvědčili média o tom, že je důležité o dění v Chiapasu informovat, že EZLN může být zdrojem těchto informací a obraceli novináře na svou stranu.

Než se budu podrobněji věnovat každé strategii EZLN, zmíním se mýtech, které zapatisté vytvářeli a využívali při prosazování svých strategií. Účelem mýtu je přirozeně ospravedlňovat historický záměr (Barthes, 1977: 155). Všechny formy komunikace jsou v podstatě systémy znaků, které kódují ideologie nebo mýty a mělo by být možné je dekódovat na základě principů a vnitřních struktur, podle kterých jsou organizovány. Lídři zapatistického hnutí využívali (úmyslně i bezděčně) mýty, aby své zastánce směřovali k určitému pochopení idejí hnutí a podporovali participaci v něm na všech úrovních (Russell, 2005: 561).

Tři základní mýty EZLN využitě v její komunikaci jsou a.) postava mluvčího Subcomandante Marcose pojatá jako nadlidská, univerzální postava, b.) mayští indiáni Chiapasu, paradoxně zpátečníci i pokročilí, anti-moderní i postmoderní, oběti ale i hrdinové, vznešení bojovníci minulosti bojující za budoucnost a c.) neoliberální politika trhu, ideologie stojící za mezinárodními právními dohodami, korporacemi i státními rozhodnutími, mimo dosah jednotlivců nebo národních vlád, které mají tyto jednotlivce

reprezentovat – „neoliberální bestie“ v podstatě plní roli nesmrtelného draka (Russel, 2005: 561-562), kterého není možné usmrtit, ale zapatisté se přesto do tohoto nerovného boje pouštějí.

Tyto mýty EZLN pak využívala při aplikaci svých strategií. Těmi bylo používání schopného tiskového mluvčího hnutí, subcomandante Marcos, zároveň hlasu i obrazu EZLN, který sám ze sebe vytvořil zapatistický mýtus; schopnost zapatistů získávat si novináře na svou stranu; zastávání se slabších a využívání adekvátních technologií pro přenos zpráv.

3.2.1 Použití adekvátních technologických nástrojů

Zapatisté dokázali překvapit svět díky použití Internetu, jehož sítí komunikovali své ideje, zprávy a v nich zakódované mýty, kterými si zajistili oblibu novinářů, levicových intelektuálů a zahraničních podporovatelů. Především z hlediska komunikace na místní úrovni dokázali také použít efektivní způsoby mediace pomocí jiných nástrojů – místním rozhlasem nebo *murales*, malbami na veřejných místech.

Místní rozhlas byly před rokem 1994 používány v chiapaských obcích často, a to převážně církví, která jejich prostřednictvím svým farníkům dodávala informace. Flores dokonce tvrdí, že zapatisté církve využili, aby se dostali k potřebné technice: „*v pralese je odříznutí od zbytku světa naprosté a biskup Samuel Ruiz si toho byl vědom. Nějaké organizace mu poradily, jak s obyvatelstvem odlehlých částí komunikovat – dát vesničanům rozhlas. Získal ho pro ně, ale netušil, že důvodem, proč o něj žádají, je to, že chtěli strategická média pro vedení guerilly,*“ (Flores, 2004: 184).

Pro místní komunikaci zapatisté také využili tradiční nástroj politické propagandy, *murales*. *Murales* v Chiapasu jsou zároveň uměleckými i revolučními díly. Pomocí barvitých výjevů na zdech chiapaských vesnic, měst, komunit nebo cest zapatisté ovládají veřejný prostor k šíření svých myšlenek. Hlavním tématem maleb jsou především indiáni a jejich způsob života, ale jak již bylo řečeno výše, jde o velice stereotypní zobrazování, a tak vzhledem k proklamovanému boji za indiánská práva i protichůdné.

Zapatisté pomocí *murales* překládají své argumenty do symbolů namalovaných na zdech a stávají se tak místními *opinion-makers*. O chiapaských *murales* lze říci, že jsou v souladu se zapatistickou ideologií a že naplňují ideje levicového revolučního boje proti moci globálních korporací (Binková, 2009: 167). Obsah *murales* nemusí nutně reprezentovat přesvědčení svého tvůrce, ale být založený na ideologii těch, kteří mají

kontrolu nad územím, kde se díla nacházejí. Přesto jsou autoři zdejších *murales* schopni individuálního a kreativního pokusu o dialog mezi autorem a členem komunity. Ideologická determinace ikonografie na chiapaských zdech se stává dalším veřejně přístupným médiem, díky kterému EZLN získává podporu obyvatelstva. Skrze umění jsou předkládány významy symbolů těmi, kdo umožnili jejich existenci. *Murales* v Chiapasu původně sloužily k ospravedlnění boje zapatistů za sociální změny. Koherentní součástí Chiapaské kultury mohou ale *murales* být pouze za předpokladu, že budou obměňovány, přemalovávány. Pokud toto není dovoleno, jde o manipulativní pojetí konsenzu v komunitách.

Právě nejjednodušší média (místní rozhlas, *murales*) byla vedle naopak sofistikované komunikace pomocí Internetu nejefektivnějším způsobem komunikace EZLN. Zapatisté se například zmocnili vysílací stanice *Altamirano* (Nelson, 1994: 21) nebo začali vydávat noviny *El Despertador mexicano* (jméno je odkazem na boje za nezávislost), ale ani jeden z těchto způsobů komunikace se dlouho neudržel (Oppenheimer, 1996: 23).

3.2.1.1 Internet

Jak poznamenal Marshall McLuhan, každé médium je samo o sobě poselstvím a zároveň mocnou zbraní, kterou je možné ovládat jiná média i společenské skupiny (McLuhan, 1991). Hlavní zbraní EZLN se stal Internet. Způsob, jakým zapatisté používali digitální komunikaci, je vyčleňuje ze společenských hnutí minulosti, a to především díky zrychlení a rozšíření komunikace a umenšením významu tradičních médií (Russell, 2005: 560). Význam využití Internetu byl umocněn efektem překvapení – v Chiapasu v době vypuknutí povstání byl přístup k Internetu vzácný. Internetové rozbočovače byly jen v Tuxtla Gutiérrez a San Cristóbal de las Casas (Froehling, 1997: 291), ve většině venkovských osídlení nebyla rozvodná síť elektřiny ani telefon.

Internet byl hlavním prostorem, v jehož rámci zapatisté šířili své zprávy a kde získávali spojence, a to především prostřednictvím několika různých typů webových stránek. Je možné je rozdělit do šesti kategorií: informační, organizační, s uměleckým obsahem (fotografie), beletristické, cestovní a pro merchandising a weby obsahující analýzy a akademické práce. Některé byly vytvořeny jednotlivci, jiné hnutím samotným, některé jinými organizacemi. Webové stránky podporovatelů EZLN existují v desítkách jazyků (Russell, 2005: 563).

Žádný z mýtů konstruovaný EZLN by se jím nestal, kdyby nebyl šířen právě Internetem. Bez něj by se subcomandante Marcosovi nepodařilo vytvořit obraz celosvětové celebrity. Především měla ale komunikace na Internetu široký dosah – k informacím o EZLN se dostaly miliony lidí na celém světě – a byla okamžitá. A tak se již na začátku roku 1994 zapatistům z území Lakandonského pralesa v okamžiku, kdy byli obklíčeni několika tisíci vojáky mexické armády, pomocí počítačů poháněných přenosnými generátory nebo nabíjených pomocí sympatizantů ve větších městech, podařilo vykřičet své rozhořčení do Ciudad de México a zbytku světa. Navzdory proklamované izolaci zapatistů od „civilizace“, se obyvatelé hlavního města po vypuknutí povstání po pozdravení údajně navzájem ptali, jestli už četli dnešní Marcosovo komuniké (Knudson, 1998: 508).

Systém zasílání komuniké v několika jazycích do všech mexických redakcí i do mezinárodních tiskových agentur měl velký efekt. I velmi konzervativní média v prvních dnech tiskla zprávy od EZLN a poprvé tak informovala o lidech žijících pod hranicí chudoby, bez přístupu ke vzdělání, střechy nad hlavou, obživy, práce nebo zdravotní péče. Po dlouhé době se tak alespoň v informační rovině přemostil velký rozkol mezi světy obyvatel hlavního města a těmi žijící na mexické periferii. Díky zprávám šířeným pomocí internetové sítě se tak mohla i v Ciudad de México zvednout vlna podpory EZLN – jen dva týdny po vypuknutí povstání se na *Zócalu*⁴⁵ sešlo přes 100 tisíc lidí vyjadřujících podporu povstalcům (Bardach, 1994). „Rychlostí světla“ se pak zprávy o dění v Chiapasu šířily dále přes hranice Mexika především díky jejich prakticky okamžitým vyvěšením na webových stránkách jako *PeaceNet*, *Chiapas-List*, *MexPax* nebo *Mexcio94* (Robberson, 1995), především díky síti dobrovolníků, kteří zapatistická komuniké překládali do dalších jazyků.

Využití Internetu mělo kromě rychlosti a vysokého počtu recipientů i další výhody. Například tu, že v roce 1994 byl Internet relativní novinkou i na globální úrovni a jeho potenciál nebyl ještě zdaleka využit (Knudson, 1998: 510), státní správa s ním neuměla zacházet. Když zapatisté rozeslali komuniké s telefonními a faxovými čísly kanceláře prezidenta Zedilly a ministra vnitra Estebána Moctezumy, byli sami zapatisté na příkazy jmenovaných pod palbou, prezidentské a ministerské kanceláře ale zcela zahltily protestní vzkazy od podporovatelů EZLN. Robberson cituje prezidentku Komise pro ochranu a podporu lidských práv Marieclaire Acostovou: „*Nevím, jak byla tato kampaň efektivní, ale vím, že Zedillův fax se rozbil nebo ho odpojili. Internet je nejlepší způsob jak šířit zprávy.*

⁴⁵ Centrální náměstí v Ciudad de México

Při používání telefonů a faxů vše trvalo nekonečně dlouho..., teď je feedback okamžitý,“ (Robberson, 1995).

V polovině devadesátých let na Internetu také nebylo ještě nekonečné množství informací a jeho uživatelé se mohli v obsahu orientovat, zároveň již bylo skrze něj možné oslovit široké a rozdílné společenské vrstvy, které navzájem sdílely pouze kyberkulturu (Galindo, 1997: 329). Zájem o EZLN tak mohl spojit rozdílné komunity původně se zajímající o zcela jiná témata (indiánská otázka, dění v Latinské Americe obecně nebo konkrétně v Mexiku, lidská práva, mezinárodní vztahy, vojenské konflikty či feminismus). Takto početná virtuální komunita pak měla možnost mít reálný vliv ve skutečném světě. EZLN například neměla sama o sobě možnosti ovlivnit rozhodnutí vlády; zprávami nebo fotografiemi šířenými ve virtuálním prostoru už ovšem mohla ovlivnit dění i mimo kyberprostor.

Díky interaktivitě, kterou komunikace na síti umožňuje a kterou zapatisté využívali, se přibližovali i svým geograficky vzdáleným podporovatelům. Ústřední internetová stránka hnutí *Enlace Zapatista* interaktivní rozhodně byla a vzbuzovala tak zároveň dojem pluralitního a demokratického charakteru – poskytovala možnost zasílat vedení EZLN dotazy, které byly skutečně zodpovídaný, prohlížet si zprávy, prohlášení a komuniké, ukazovala, kolik lidí navštívilo tytéž stránky spolu s vámi, kolik z nich zanechalo nějaký komentář. Komentáře zůstávaly, ať už byly pro nebo proti hnutí. Mohly se z ní stahovat videa, deklarace, pohádky, fotografie, zároveň na ně zasílat své vlastní materiály nebo stížnosti. Hnutí tak povzbuzovalo koncept občanské žurnalistiky, čímž se tvořil kontrast k oficiálnímu zpravodajství (Dávalos López, 2012: 35).

Významnou roli plnil Internet také při složité organizaci samotného hnutí nebo při přípravě a v průběhu velkých akcí. V roce 1999 například více než tři miliony Mexičanů hlasovaly v referendu o odchodu ozbrojených jednotek z Chiapasu a o tom, zda mají indiáni hrát větší roli v konstrukci „nového“ státu. Při tomto plebiscitu asi 60 tisíc dobrovolníků postavilo na 12 a půl tisíce hlasovacích míst (Russell, 2001: 357). Vzhledem k tomu, že dobrovolníci často pocházeli ze zahraničí, nebyla by podobně náročná organizace bez použití Internetu možná.

To samé platí i o tzv. zapatistických *encuentros* – fórech nebo setkáních pořádaných v Chiapasu EZLN od roku 1996. Již na prvním se sešlo přes 3000 delegátů z dvaadvaceti zemí (Russell, 2005: 573) a bylo stejně jako následující organizované on-line a zdokumentované na tematických webových stránkách obsahujících jeho program, zápisy přednášek, profily účastníků, fotografie nebo akademické práce se souvisejícími

s tématy. *Encuentros* byla politickým prostorem pro dialog, analýzu a přímou akci, která záměrně a kreativně uznávala a respektovala odlišnosti – různé politické názory, návrhy vycházející z různých pozic nebo politických přesvědčení. Strategií *encuentros* bylo hromadné představení nových horizontů anti-neoliberálního myšlení. Setkávali se zde lidé z celého politického spektra a rozdílných kultur hledající alternativy k tomu, co zapatisté nazývali korporátně nebo ekonomicky řízenou globalizací.

Internet EZLN účelně sloužil jako nástroj umožňující obcházet cenzuru a vyjmout informace z kontroly státu a korporací. Využitím Internetu ale EZLN zastínila jiná hnutí, mnohdy s podobným programem, nebo i širší místní podporou, např. EPR, která však neměla ani svého „Marcose“, ale ani svého webmastera. Mezi levicovými povstalcí tak díky Internetu získali zapatisté dominantní pozici, aniž by to ovšem nutně odpovídalo jejich reálné podpoře.

Zapatisté Internet také využívali k šíření desinformací. Jsou doloženy případy, kdy EZLN vydala zprávy o tom, že čelí útokům obrněných vozidel, které ovšem v dané lokalitě neviděl žádný z reportérů na místě. Nepotvrdily se ani mnohé jiné zprávy o údajném znásilňování indiánských žen federálními vojáky nebo bombových útocích (Robberson, 1995). Zjevně nepravdivé byly i komuniké o častých hromadných popravách nebo mučení ze strany mexické armády. Díky Internetu se ovšem tyto zprávy dostaly k mezinárodním humanitárním institucím nebo akademickým kruhům, ještě než se o nich mexická vláda vůbec dozvěděla (Fineman, 1995).

Zapatisté uměli odhadnout, co zahraniční příjemce jejich zpráv zaujme. „*Zapatisté přesně věděli, jak své zprávy dostat do médií. Pro Mexiko zveřejňovali strach nahánějící fotografie zakuklených povstalců s puškami a do Evropy ve stejnou chvíli posílali fotografie mrtvých zapatistů svírajících tyče vyřezané tak, aby vypadaly jako pušky,*“ popsal zapatistickou komunikaci jeden z asistentů Manuela Camacha v době, kdy byl vládním jednatelem pro mír v Chiapasu (Robberson, 1994).

Mnoho dalších zpráv pocházejících od EZLN, které se šířily po Internetu, pak bylo zjednodušujících a neúplných. Přepisováním a dalšími způsoby přenášení docházelo ke zkreslení informací. Justin Paulson, webmaster internetové stránky zapatistů *ezln.org* například tvrdí, že komuniké byla nejprve emailem zaslána do novin, například *La Jornada*, od které pak dále přebíraly zapatistické zprávy další média a weby (Hellman, 2009), čímž muselo docházet ke komunikačnímu šumu. Problém se šířením nedostatečně ověřených zpráv potvrzuje i výzkum, který dokázal, že většina kanadských zřizovatelů webů s prozapaistickým obsahem neznala jménem nikoho, z jehož webů přebírala

informace (Hellman, 2009). Samotní čtenáři zapatistických webů si povšimli, že veškeré informace elektronicky distribuované EZLN působí stejně, ať už byl jejich charakter publicistický (výpovědi očitých svědků určité události), nebo akademický (citace analýz). Bylo na každém, aby si z množství netříděného a neuspořádaného materiálu vybral, co uzná za vhodné (Froehling, 1997: 300).

Zásluhou Internetu si EZLN celosvětově získala pověst hnutí bojujícího slovy – právě díky vysokému počtu jeho recipientů a rychlosti měly zapatistické texty potřebnou sílu. Když dělala policie zátahy na úkryty a zapatistické sklady, nacházela víc kompaktních disků než nábojnic (Robberson, 1995). Jen s telefonním modemem a mobilním telefonem se mohli zapatisté napojit přímo na Internet, a to i v případě, že byli zrovna na útěku. Jedním ze zapatistických úkrytů bylo *Centrum pro lidská práva Bartolomé de las Casase*, v té době vedené Pablo Romem, který zapatisty obhajoval: „*naše mise je pouze informativní. Používáme Internet, abychom zpravili lidi v zahraničí, a nejen tam, o tom, co se zde děje, a hlavně, abychom tvořili kontrapunkt k vládním desinformacím,*“ (tamtéž).

Díky masovosti Internetu se subcomandante Marcos stal kultovním hrdinou, básníkem nemajetných a dokonce sexuálním symbolem (Knudson, 1998: 515) a docílil toho, aby se střední třídy i za hranicemi Mexika dozvěděly o poměrech na chudém mexickém venkově a požadovaly nápravu stavu. Rychlost Internetu zastavila krveprolití v lednu 1994, když na informace poskytnutými zapatisty reagoval svět vysláním stovek reportérů do Chiapasu, díky kterým byly mexické úřady i ozbrojené síly pod kontrolou. Dvanáctidenní násilí na jihu Mexika dokázala EZLN využít ve svůj prospěch, když po síti šířila obrazy zdokumentovaného násilí v oblasti. Subcomandante Marcos obrátil na svou stranu veřejné mínění „celého světa sledujícího dění v Chiapasu“, což výrazně zlepšilo pozici EZLN v průběhu vyjednávání s mexickou vládou o příslibu zlepšení sociálních ekonomických podmínek v Chiapasu.

Oslava Internetu jako nástroje osvobození hlásaná EZLN a následně mnohými pozorovateli je podle mého názoru nadsazená – síť je pouhým kanálem informací, ne jejich příčinou či následkem. Sociální síť vznikající propojením skrze Internet má stejné aspekty jako živá sociální síť, je ovlivňována financemi, politikou a zájmovými skupinami. EZLN ho jen využila v době, kdy její oponent, mexická vláda, tento nástroj ještě neuměla využít, a používání Internetu nebylo tak masově rozšířené jako již za několik málo let později.

3.2.2 Subcomandante Marcos

Tiskový mluvčí EZLN a údajný tvůrce většiny zapatistických textů (jejich jednotný rukopis naznačuje, že jejich autorem byla skutečně tatáž osoba⁴⁶) byl vlastním jménem Rafael Sebastián Guillén Vicente, syn dobře zavedeného obchodníka s nábytkem z Tampica. Rafael Sebastián Guillén se narodil 19. června, prošel jezuitskými školami, po absolvování univerzity se stal docentem designu grafické komunikace na *Universidad Autónoma Metropolitana* poblíž Ciudad de México. Na svou tamní funkci po roce rezignoval a dále pak údajně vyučoval na Nikaragujské univerzitě. V době studií měl být ovlivněn dílem Louisem Althussera.

Marcos mluvil a psal španělsky, anglicky a francouzsky, byl sečtělý, což dával při rozhovorech s novináři často na odiv. Ve svých textech pak používal odkazů na známé osobnosti, častěji než o Vladimíru Iljiči Leninovi psal o Dr. Watsonovi (Bruhn, 1992: 42). Používal výrazy z angličtiny, latiny, němčiny, francouzštiny i z indiánských jazyků. Poukazování na kulturní rozhled pisatele naznačuje, že jeho texty byly adresovány především vzdělaným vrstvám a publiku v USA a západní Evropě. Jeho kvality jako textaře a intelektuála z něj učinily ideálního mluvčího hnutí.

3.2.2.1 Marcos – hlas EZLN

Zapatistickou „válku stínů“ bojoval Marcos především s humorem, i když požadoval spravedlnost pro mayské indiány Chiapasu i pro ostatní indiánské obyvatelstvo Mexika. Marcosovy apely na národní svědomí nerezonovaly jen v Ciudad de México a zbytku země, ale zaujaly i světová média. Ta se pak často věnovala právě jemu. *The New York Times* Marcose popsaly jako „první guerillovou ikonu Latinské Ameriky od studené války“ (Golden, 1995). *Los Angeles Times* ho nazvaly „přes noc zrozeným Mesiášem nejtvrďšího křídla mexické levice,“ (Fineman, 1995).

Subcomandante Marcos psal atraktivním stylem, svěže a účelně. Jeho texty působily v kontrastu s těžkopádnými oficiálními vládními zprávami jako zjevení. O svém působení jako mluvčího EZLN Marcos v roce 1996 napsal: „*Zavolal mě Generální štáb Tajného revolučního indiánského výboru armády národního osvobození a tam mi řekli*

⁴⁶ Zapatistická komuniké byla však podepisována „Generálním Štábem Tajného revolučního indiánského výboru armády národního osvobození“. Tato komuniké později přestali Zapatisté adresovat jednotlivým redakcím, jak tomu bylo v počátcích povstání, ale určení adresátů začala být mnohem víc všeobsažná a grandiózní, např.: „mexickému lidu: národům a vládám světa, mexickým i zahraničním médiím,“ (Zapatistas!, 1994: 76).

přibližně následující. Že potřebujeme, abychom naše slova řekli tak, aby je další slyšeli. Pokud to neuděláme teď, vezmou si náš hlas jiní a pak z našich úst budou vycházet lži, aniž bychom to chtěli. Hledej, kudy se naše pravda může dostat k těm, kteří ji chtějí slyšet,“ (Russell, 2005: 563).

Marcosova literární produkce (vedle vytvoření jeho obrazu) byla mechanismem, kterým EZLN konstruovala zapatistickou identitu na síti. V textech se obrací na jednotlivce a komunity, které se organizovaly v boji proti porušování lidských práv. Marcos psal například dopisy vězňům v USA Leonardu Pelterovi a Mumiovi Abu-Jamalovi⁴⁷ (Russell, 2005: 565), v nichž jim vyjadřoval podporu a vykresloval paralely mezi jejich a zapatistickým úsilím.

Nejpopulárnějšími Marcosovými texty jsou folklorní povídky-pohádky pro děti. V jeho *Cuentos de solitud desvelada* (Příběhy odhalené osamělosti) je hlavní postavou skarabeus *Don Durito* vedoucí rozhovory sám se sebou, které odkrývají jeho nejistotu a izolaci. *Duritovým* pomocníkem je *Marcos* – ne vůdce, ale tvor nižší hmyzu. Umístěním sebe sama do pohádek ze zvířecího světa subcomandante Marcos univerzálně zpracovává svůj mytický status. Vytváří svůj obraz muže, který si může povídat s broukem stejně jako vyprávět sofistikované vtipy novinářům. Magická beletrie, folklor, popichování novinářů a vtipné rozhovory nebo satira ho osvobodily od omezení všeho „skutečného“, právě fikce mu dala prostor pro vysvětlení cílů hnutí. Jeho beletristická tvorba zároveň pomáhala všem typům podporovatelů se se zapatisty ztotožnit.

3.2.2.2 Marcos – obraz EZLN

Marcos nejen vytvářel působivé a podmanivé texty, které EZLN celosvětově proslavily, ale uměl si naklonit novináře a byl pro to ochoten udělat mnoho. S reportéry údajně vtipkoval, chodil se procházet a přesvědčoval o svých názorech, že mu mnozí Chiapanané začali přezdívat „*subcomediante Marcos*“, namísto subcomandante. Jiní ho pro jeho poetický a květnatý styl přezdili na „*subpoeta Marcos*“ (Knudson, 1998: 512). Samotní reportéři pak z Chiapasu odjížděli okouzleni Marcosovým talentem akce EZLN přetvořit v zábavnou show a jeho erudicí (Knudson, 1998: 507), kterou se nechali uchvátit nejen situace ne zcela znali zahraniční reportéři, ale i osobnosti mexické kultury a žurnalistiky: Luis Villoro, Alma Guillermoprieto, Elena Poniatowska nebo Carlos Monsiváis.

⁴⁷ Aktivisté odsouzení za zabití příslušníka ozbrojených složek

V průběhu povstání se ukázalo, že je subcomandante Marcos velice schopný herec. Jeho doplňky – baret s hvězdou, pás s náboji, sluchátka s vysílačkou etc. byly zvoleny tak, aby získal dobrou image v audiovizuálních médiích; rozhodně ne k tomu, aby mu byly co platné v reálném boji. K jeho obrazu samozřejmě patřila i fajfka a jeden z hlavních vizuálních symbolů EZLN, lyžařská maska, které se budu podrobněji věnovat v kapitole o vizuální analýze.

Marcosovo jméno a silueta s dýmkou se ukázaly být skvělým marketingovým artefaktem. V Chiapasu a velkých mexických městech se začaly prodávat knoflíky, placky, přívěšky na klíče, trička a dokonce i balení prezervativů s jeho jménem nebo obličejem (Knudson, 1998: 511). Obrazy Marcose byly ve zprávách, umění, pronikl do literatury, komiksů, hudby, prodávaly se plakáty, trička i „autentické“ akční figurky vyráběné chiapaskými řemeslníky (Russell, 2005: 562). EZLN se tímto způsobem snažila komodifikovat své ideje i svůj obraz. Marcos se stal tak populární ikonou, že mu oděvní značka Benneton (v Itálii měli zapatisté širokou podporu mezi obyvatelstvem, politiky i odbory (Froehling, 1997: 301)) nabídl, aby se stal jejím modelem, což Marcos odmítl (Oppenheimer, 1996: 22). Trh si Marcosův obraz adoptoval stejně, jako se to stalo například s Che Guevarou nebo Fridou Kahlo. Obraz subcomandante Marcose byl komerčně použit, aby přitahoval mladé lidi do restaurací, kaváren, k značkám oblečení nebo k hudbě, když by vyobrazen na přebalech hudebních alb (McCowan, 2003: 33).

Z marketingového a reklamního hlediska bylo využití výrazných vizuálních doplňků a ikonizace subcomandante Marcose velmi efektivním nástrojem pro zajištění zájmu médií a vytvoření rozeznatelné image EZLN. V průzkumu veřejného mínění v únoru 1994 (necelé dva měsíce od zahájení nepokojů) již 70 % dotázaných znalo subcomandante Marcose jako lídra zapatistického povstání. Ve stejném průzkumu se předcházející rok například ukázalo, že jen 45 % obyvatel zná jméno starosty Ciudad de México, což je jedna z nejvyšších politických funkcí v Mexiku (Scott: 1994).

Ipsos MORI, mezinárodní společnost pro průzkum trhu, prokázala, že se podpora chiapaské rebelie mezi obyvateli hlavního města zvýšila z 61 % v prvním lednovém týdnu na 75 % v polovině února (Golden, 1994). Podobné úspěchy v ovlivňování veřejného mínění způsobily, že se o zapatistech začal tisk vyjadřovat jako o mistrech symbolismu nebo novodobých image tvůrců hodných Madison Avenue (Knudson, 1998: 511).

3.2.2.3 Marcos – mýtus

Za vyvážené hodnocení dojmu, který Marcos na média udělal, považují to Joela Simona, podle něhož tajemno, jež kolem sebe Marcos šířil, mu pomáhalo udělat ze sebe samotného dobrý příběh. Jeho utajená identita mu umožňovala, aby byl zároveň nepolapitelným a přitom dostupným (Simon, 1994: 9). Tajemnosti subcomandante dosahoval m. j. skrýváním své identity a zahalováním svého obličeje lyžařskou maskou, stejně jako další zapatisté. Marcos později symboliku lyžařských masek komentoval ve snaze z nich udělat další zapatistický mýtus:

„Mohli jsme naše obličeje ukázat. Zatímco ale Marcos svou tvář znal odjakživa, občanská společnost se teprve probouzí z dlouhého a líného snu o „modernitě“ za jakoukoliv cenu uvalené na všechny. Subcomandante Marcos je připraven sundat si svou masku. Je mexická společnost připravena pozvednout tu svou?“ (Scott, 1994).

Sympatie nevzbuzoval zdaleka jen v řadách novinářů. Povstaleckou celebritou se stal m. j. i proto, že ho oceňovali významní filozofové či literáti. Rozhovor s ním vedl Gabriel García Márquez. Své pozdravy mu posílali Eduardo Galeano nebo Noam Chomski. Regis Debray ho označil za nejlepšího současného spisovatele Latinské Ameriky. Dojal Josého Samaraga. Jeho schopnost vést komunikační válku ocenil i Ocatavio Paz: *„Díky svým rétorickým schopnostem a nepopiratelnému hereckému talentu vyhrál Subcomandante Marcos názorovou válku,“ (Paz, 1994: 60).* Svým vystupováním a stylizací docílil toho, že nebyl jen zdrojem informací, sám se informací stával.

Marcos byl proto velice často žádán, aby poskytl rozhovor nebo napsal úvod ke knize. V únoru 1994 příslušníci EZLN a především subcomandante Marcos denně udíleli několik rozhovorů mexickým i zahraničním novinářům (Knudson, 1998: 511). I tento mediální prostor, který mu novináři a další žadatelé o jeho slova dali, využil subcomandante k tomu, aby podpořil zdání své výjimečnosti a udělal ze sebe ještě vzácnější komoditu. Na všechny podobné žádosti měl připravenou šablonu odpovědi:

*„Obdržel jsem vaši žádost o jistý typ prologu nebo úvodu knihy publikované -----
--- (poznámka: doplňte prázdné místo jménem velkého, středně velkého, malého, marginálního, pirátského, bukanýrského etc. etc. vydavatelského domu, které o tento exkluzivní rozhovor či úvod zažádalo...),“ (Ross, Bardacke, 1995: 21).*

Podobná pošťuchování s médii je měla připravit na zásadní a závažnější Marcosova sdělení.

Svou oblibu u novinářů uměl Marcos využít ve svůj prospěch a jejich často nekritický obdiv mu usnadňoval příležitost si s médii pohrávat. Novináři doslova obléhali Lakandonský prales, když se ale dostali poblíž Generálního Štábu EZLN, byli několik dnů drženi v nákladních autech nebo dodávkách, které je dopravily na místo nočního rozhovoru s Marcosem (Knudson, 1998: 509). Byl tak uměle vytvářen dojem nedostupnosti, exkluzivity a zároveň tajemnosti a nebezpečí. To vše zvyšovalo cenu zpráv o zapatistech, a tak se několik měsíců zájem o zprávy z táborů EZLN zvyšoval. Novináře zajímal každý detail o Marcosovi včetně barvy jeho očí.

I tento bulvární zájem reportérů o svou osobu dokázal subcomandante Marcos přetvořit ve vtípné upozornění na některé problémy a šíření názorů EZLN. V červenci 1994, kdy zájem médií o zapatisty kulminoval (Knudson, 1998: 510), vydal komuniké s názvem *Vše, co jste chtěli vědět o subcomandante El Sup⁴⁸, ale báli jste se zeptat*. Pro novináře v něm vymyslel několik možností poskládání příběhu o návštěvě EZLN, které jsou v podstatě šablonami pro tvoření vymyšlených zpráv:

„Nakonec jsme dorazili (do údolí/ do pralesa/ na mýtinu/ do baru/ do stanice metra/ do tiskového střediska)..., kde jsme objevili (El Supa/ narušitele práva⁴⁹/ zakuklence s výrazným nosem/ profesionálního násilníka). Jeho oči byly (černé/ kávové/ zelené/ modré/ červené/ medové/ barvy ovesné mouky/ jogurtové/ jako müsli). Zapálil si fajfku, zatímco seděl na (houpacím křesle/ otáčecí židli/ trůnu...)“
(Simon, 1994: 9).

Kousavý, ironický styl mluvčího EZLN se projevil i v jeho reakci na šířící se domněnky o jeho sexuální orientaci:

„Marcos je gayem v San Francisku, ..., černochem v Jižní Africe, Asiatem v Evropě, Chicanem v San Ysidoru, anarchistou ve Španělsku, Palestincem v Izraeli, ..., pacifistou v Bosně, osamocenou ženou v domácnosti v sobotu večer v kterékoliv čtvrti jakéhokoliv mexického města, svobodnou ženou v metru po desáté hodině

⁴⁸ El Sup je přezdívka, kterou mexická média označovala Subcomandante Marcose

⁴⁹ Viz označení, která ve svém zpravodajství používala Televisa (str. 69).

v noci... Marcos je všemi, kteří jsou využívanou, marginalizovanou, utlačovanou menšinou ..“ (Simon, 1994: 9).

Tím, že proklamuje universální identitu, ospravedlňuje Marcos své zapojení do hnutí (co by buržoazního intelektuála vedoucí hnutí za práva chiapaských indiánů) a zároveň tak EZLN pomáhá přitahovat široké spektrum podporovatelů. Autorizuje zapojení dalších, kteří stejně jako on mají k marginalizovaným indiánům kulturně daleko. Marcosova poskládaná identita: intelektuál, revolucionář, aktivista, umělec, dělník, feminista, indián, Mexičan, kosmopolita, znalec jazyků atd. dodává odvahu dalším zájemcům, aby se přidali do sítě, aby sami našli četnost svých vlastní identit, které by je přiblížily zapatistickému hnutí (Russell, 2005: 564). Zakuklený Subcomandante Marcos zajišťuje i lidem mimo Chiapas důvod účastnit se odporu.

Díky tomu boj za pozemková práva může nabývat zcela jiných obrysů jinde ve světě. Adrienne Russell uvádí příklad právě San Franciska, kde se Marcos stal symbolem *Zapatista Productions*, rave⁵⁰ produkční společnosti, pro které reprezentuje boj za „inkluzivní globalizaci“. Stal se zde také ikonou latinských čtvrtí, jeho tvář zde byla používána při protestech proti imigračním zákonům a symbolizuje odpor vůči NAFTA. Místní básnická komunita ho oslavuje jako poetu revoluce. Je namalován na zdi knihkupectví *City Lights*, alternativního nakladatelství spoluzaloženého Lawrenceem Ferlingettim (Russell, 2005: 565). Požadavky EZLN se tu tak rozrůstají, nabývají nových významů a především šíří mýtus o Marcosovi.

Mýtus o univerzálním Marcosovi nejen přitahuje k hnutí různorodé lidi s odlišnými zájmy, ale také se díky němu vytváří prostor, ve kterém se mohou tyto lidé spojovat, společně vytvářet síť. Bez všeobsažné postavy Marcose by tuto možnost neměli. Apely na širokou škálu podnětů, a působivé definice shodných problémů různých místních hnutí pod tlakem globální politiky a ekonomiky ustanovily EZLN centrem mezinárodních aktivistů. Čím více lidí hnutí podporovalo, tím se i šířeji definovaly problémy, kterými se zapatisté zabývali. Především subcomandante Marcos získával podporu skrze své umění a asociace s dalšími kauzami.

Velká část tajemna obestírající subcomandante Marcose zmizela poté, co byl vládou identifikován pod svým občanským jménem. V okamžiku, kdy byl Marcos

⁵⁰ Rave je v hudební terminologii označení undergroundového hnutí vzniklého ve Velké Británii v 80. letech pořádajícího taneční party často v neautorizovaných prostorech s využitím světelné show a rychlou elektronickou hudbou.

rozpoznán a úřady zveřejnily jeho fotografii bez lyžařské masky, se každý dozvěděl, kdo je, a Marcos jako symbol tak pozbyl na síle. Od té chvíle již bylo pro vládu vedlejší, jestli ho úřady dokážou zadržet nebo ne (Golden, 1995), protože ztratil na významu, již to nebyl nadlidský, univerzální bojovník za lidská práva, ale Mexičan jako každý jiný.

Informace o původu Subcomandante Marcose byla ranou pro všechny, kdo chtěli věřit, že indiánské povstání v Chiapasu bylo skutečnou rebelií od kořenů (*rebellion from the roots*) (Ross, 1995: 386). Obraz zamaskovaného hrdiny pozměnil obrázek středostavovského intelektuála bez známek indiánského původu. Od původního záměru Rafaela Sebastián Guilléna spolu s dalšími čtyřmi představiteli EZLN zatknout vláda jako důkaz dobré vůle v průběhu obnovených mírových jednání ustoupila. Když se pak neozbrojený Marcos skutečně k jednacímu stolu vrátil, někteří pozorovatelé to pokládali za znamení, že existuje naděje na vybudování míru (Fineman, 1996).

Je ovšem zavádějící, veškerou mediální komunikaci přičítat subcomandante Marcosovi, i když to byl právě on, ke komu se vztahoval zájem médií a který nejlépe ve své osobě personifikoval strategie EZLN. I další zapatisté byli schopnými mediálními manipulátory, a jak si povšiml Ted Robberson z *Washington Post*, rebelové působili, že se cítí mezi reportéry pohodlně a měli dar vytvářet „štěky“ pro novináře (Robberson, 1994).

3.2.3 Podpora EZLN v médiích

Zapatisté zahájili novou formu války „*netwar*“ neboli virtuální válku vedenou především šířením informací. V takovém typu konfliktu hrají samozřejmě hlavní úlohu média, která v tomto případě dala prostor neoficiálnímu, nevládnímu sektoru a z velké části ukončila svou desetiletí aplikovanou autocenzuru. Dokonce i doposud nejvíce kontrolované médium, televize, začalo informovat o nových tématech. Povstání od jeho začátků doprovázel nebývalý zájem médií. Rebelie v Chiapasu si v tradičních i nových médiích vysloužila intenzivní pozornost, jako žádná jiná událost v období mezi válkou v Perském zálivu a koncem tisíciletí (Sierra, 1997). Už několik hodin po vypuknutí povstání bylo v Chiapasu tři sta novinářů a jen během několika příštích dnů se jejich počet zdvojnásobil (Martínez, 2012: 1).

EZLN musela vést svou válku v médiích pro svou vojenskou neschopnost. Zapatisté si byli vědomi své slabosti co se výzbroje a vojáků týče, proto apelovali na sociální odpovědnost médií. Interpelovali je, svedli je a přesvědčili. Média, která měla větší prostor pro svobodnou kritiku, byla důležitými nástroji pro EZLN, pro vytvoření

dojmu, že jsou součástí občanské společnosti. Ostatně zapatisté sami přiznávali, že neměli ambice vyhrát nebo i vést skutečnou válku. Už na počátku povstání Marcos prohlásil: „*Nešli jsme 1. ledna do války, abychom zabíjeli nebo se nechali zabít. Udělali jsme to, abychom byli vyslyšeni.*“ (Simon, 1994: 9)

Ve stejném duchu se vyjadřoval, i když už byla vojenská porážka v polovině roku 1994 zjevná:

„Válka nekončí. Obsadíme Ciudad de México, i když ne ve fyzickém slova smyslu. Nebyli jsme tam již díky Internetu už 2. ledna? Byli jsme všude, na rtech každého – v metru i rádiu. A naše vlajka byla na Zócalu. Jak často se stane, že vyhlášení války ozbrojené skupiny federální vládě je veřejně přečteno jen několik kroků od Palacio Nacional⁵¹? ...“ (Gullermoprieto, 1994).

Marcos dokázal získat tištěná média na svou stranu. Přitahoval je a proměnil je ve své spojence:

„Dokonce tvrdil, že to bylo zásluhou tisku, že se válka proti EZLN zastavila. Tedy, díky nám. A jako by toho nebylo málo, což není, požádal nás, abychom se stali jeho eskortou až k mírovým dohodám. Tedy abychom byli těmi jedinými, kteří ho mohou zachránit, abychom byli perfektními, neúplatnými a důvěryhodnými bytostmi. Dokáže si někdo představit větší poctu?“ (Arvide, 1994: 165-166).

Poctěním novinářů informujících o zapatistech Marcos samozřejmě diskvalifikoval ty, kteří s ním nesdíleli zapatistické ideály a o Chiapasu neinformovali nebo se necítili být jeho „eskortou“.

Subcomandante Marcos ovšem chápal, jak moc je důležité, aby média o EZLN vůbec informovala. Hned na začátku mírových jednání s mexickou vládou proto vyzval novináře, aby o průběhu rozhovorů přinášela jakékoliv zprávy, i ty nenakloněné zapatistům. V komuniké z 29. ledna 1994 doslova říká: „*Chceme aplikovat politiku otevřených dveří pro všechna zpravodajská média, která podle našeho názoru objektivně zastávají svoji práci, aniž by stranila jednomu nebo druhému,*“ (Zapatistas!, 1994: 120).

⁵¹ Sídlo mexického prezidenta v hlavním městě.

Jediné mexické médium, na které zapatisté uvalili informační embargo, byla *Televisa*, mexická státní televize, která společně s vládou hnutí od začátku bagatelizovala a povstalce označovala za narušitele práva a profesionální násilníky. Subcomandante Marcos své rozhodnutí neposkytovat *Televisu* žádné informace vysvětlil v žertu tak, že nemá smysl, aby se dostávala k informacím, protože si své zprávy tak jako tak vymyslí (Ross, 1995: 183). Dále také obvinil *Televisu* z toho, že za poskytnutí rozhovoru nabízela některým zapatistům úplatu (Robberson, 1994). Vykázáním *Televisy* z jednacích místností o mírových dohodách si Marcos opět naklonil novináře z ostatních médií, kteří těžce snášeli privilegia, kterým se jinak reportéři z největší televizní stanice těšili (Darling, 1994).

To souvisí s dalším důvodem tak širokého přijetí EZLN mexickými novináři. Jak uvádí Genoveva Flores, novináři, kteří pokrývali chiapaské dění, nebyli ti, přes které vláda šířila své zprávy. „*Nebyli součástí té elity, která se dostávala k nejlepším oficiálním zdrojům, ale ani to nebyli nováčci,*“ (Flores, 2004: 22). Marcos měl navíc nadstandartní vztahy se čtyřmi seriózními tituly (týdeník *Proceso*, deníky se sídly v Ciudad de México *La Jornada*, *El Financiero* a sancristóbarský deník *El Tiempo*), které zvolily cestu kompletních a needitovaných přetisků jeho komuniké. Především pak *La Jornada* vydávala pravidelně rozhovory s Marcosem a doslovná zapatistická komuniké. Ovšem tento přístup v konečném důsledku nebyl ideální. V okamžiku, kdy se Subcomandante Marcos prakticky stal sloupkařem deníku *La Jornada* (Martínez, 2012: 2), přestala jeho slova mít původní dopad. Strategie se vyčerpala i díky tomu, že čím častěji se jeho texty v médiích objevovaly, tím více ztrácel na významu mýtus o Marcosovi.

El Financiero a *Proceso* začaly publikovat k EZLN i kritické texty, a tak postupně ztratily oblibu zapatistů. V současnosti již jen *La Jornada* tiskne kompletně materiály poskytované zapatisty (Martínez, 2012: 6). *La Jornada* navíc nejen že relativně nekriticky šířila ideje EZLN, ale také poskytovala zapatistům *know-how* o tom, jak své zprávy upravovat tak, aby byly zajímavé pro zahraniční recipienty (Hellman, 2009). A i mezi obyvateli Chiapasu, kteří nepatřili mezi přímé podporovatele EZLN, byl deník kritizován za nevyvážené zpravodajství. *La Jornada* například zcela jistě informovala o násilné smrti sympatizantů zapatistů. Pokud byla ovšem nalezena těla Chiapananů, kteří nepatřili mezi zapatistické stoupence, žádnou zprávu o nich nevydala (Hellman, 2009). V rámci mexického mediálního prostředí by stranění deníku *La Jornada* EZLN nebylo takovým problémem, protože informace by vyvážila jiná média. Právě z *La Jornada* ale přebírala

zprávy většina zahraničních médií, což jistě ovlivnilo nadšenější přijetí EZLN za hranicemi Mexika.

Schopnosti EZLN zacházet s médii komentoval i mexický nositel Nobelovy ceny za literaturu Octavio Paz:

„Mediální podívaná, dovedená k dokonalosti našimi severními sousedy, konečně dorazila i do Mexika. To, že zapatisté poprvé vystoupili na veřejnost na Nový rok, odhalilo pozoruhodné zvládnutí umění, které moderní média vyvinula do nebezpečné dokonalosti: public relations. Televize současně podívanou přibližuje a pak se stahuje, přináší detaily přesto vzdálených zamaskovaných postav, celé to je halucinace v muzeu voskových figurín. Možná je to nevyhnutelné, když máme politické hranice na jedné straně s divadlem a na druhé s náboženstvím.“ (Paz, 1994: 60)

Při popisu vztahu EZLN a mexickými médii je třeba také připomenout, že novináři ani média se necítila svobodná, že vláda používala nástroje k ovlivňování mediálních obsahů a stále se praktikovala autocenzura. Vzhledem k proměně mexické společnosti je pravděpodobné, že zaměstnanci médií měli na priistický režim v čele s prezidentem Salinasem spadeno stejně jako zapatisté, a tak se symbolicky odevzdali do rukou Marcose a chudých chiapaských indiánů.

3.2.3 Zastání se slabších

Zároveň s kritikou globalizace a neo-liberalismu se EZLN zastala slabých. Vyjádřila soucit s chudým, neviditelným indiánem, který nikdy nebyl tématem žádné zprávy, zatímco zapatisté se snažili vytvořit přesvědčení, že je budoucí záchranou celé země, že je příkladem: „ ... pro zapatisty jsou záchranou Mexika indiánské komunity. A etapa odolávání musí přeci vycházet od těch, kdo jsou experty v odolávání.“ (Martínez, 2012: 6). Přitom se indiánům jako příkladu vykořisťovaných neoliberalismem EZLN přiklonila až postupně – v *První deklaraci z Lakandonského pralesa* není o indiánech nebo Chiapasu zmínka, ty přicházejí až v jiných textech.

Zároveň se zapatisté zmocnili odkazu Emiliana Zapaty. Po svém zavraždění byl Zapata považován za mučedníka, a jak píše John Womack Jr., jeho následovníci nechtěli uvěřit, že je mrtvý, jednak proto, že se styděli za to, že v bojích nepokračují, za druhé z úzkosti z neuvěřitelné zodpovědnosti, kterou mu svěřili (Womack, 1969: 330). Je

zajímavé, že Zapatovi potomci neměli z využití jména jejich otce radost. *Wall Street Journal* citoval tehdy sedmasedmdesátiletého Matea Zapatu, který násilí v Chiapasu, navzdory odporu k mexické vládě, odsoudil (Knudson, 1998: 511). *Wall Street Journal* citoval Matea Zapatu ještě v jiném článku, ve kterém o členech EZLN tvrdí, že nejsou skutečnými zapatisty. Podle něj by se zapatismus neměl spojovat s násilím, protože záměrem Emiliana Zapaty byla především ochrana lidských práv (Krauze, 1994).

Oblíbený zapatistický příběh o konverzi účastníků městských gueril ke způsobu života obyvatel Chiapasu podporuje představu původnosti hnutí vycházejícího z modelu života indiánů: skupina studentů jela do Chiapasu s tím, že autoritářsky povede osvobozující povstání, indiánské komunity je ale promění – místo aby indiány vedli, se studenti přidávají k armádě indiánů – EZLN tak de facto uznala, že to je lid, ne její velitelé, kdo má rozhodující slovo, a protože indiáni nesouhlasili s hierarchickým způsobem uspořádání, který přichází studenti očekávali, naopak chtěli decentralizované uspořádání podporující rozhovory na komunitní úrovni. EZLN nakonec implementovala charakteristiky indiánského společenského uspořádání. Je otázkou, proč vůbec EZLN trvala na konceptu toho, že její vedení a uspořádání je čistě indiánské, když celé hnutí usilovalo o vytvoření univerzální identity. Vytvářením mýtu o vznešených bojovnících v centru povstání možná ujišťovali svět, že síťový charakter hnutí neznamena, že by si jejich boj mohly přivlastnit jiné ideologie, národy nebo agendy.

Mýtus o armádě divokých rolníků – zchudlých ale vznešených – je nejefektivněji vytvářen fotografiemi. Snímky usmívajících se dětí v rozedraném oblečení, žen, které pečou *tortily* nebo loupají fazole, shrbených postav obdělávajících horská políčka se ze zapatistických internetových stránek dostávaly do západních médií jako ilustrační materiál (Russell, 2005: 567) hned vedle obrazů ozbrojených a zakuklených zapatistů pochodujících po rozblácených chiapaských stezkách. Adrienne Russell popisuje způsob užití obrazu zapatisty na příkladu esejí na webu *Life among Mayas*. Fotografie usměvavých chiapaských dětí v obnošených šatech jsou v popiscích spojovány s romantizující představou Latinské Ameriky obecně. Obrazy ze San Cristóbal de las Casas zde slouží jako odkaz na romány Gabriela Garcíy Márqueze a obrazy Diega Rivery (Russell, 2005: 568).

V textech jsou velmi často oslavovány indiánské tradice, ale jsou vykresleny jako relikty, jako vzpomínky na imaginární lepší časy. Mýtus o původní, neposkvrněné kultuře na pokraji zániku romantizuje mezi jinými mayské představy o bohu, půdě nebo společenském uspořádání. Mýtus o jednoduché neměnné rolnické kultuře, která potřebuje

přetrvat a zachránit, pomohl EZLN stát se populární. Hnutí oslavuje Mexiko jako zemi s velkým podílem indiánské populace, která trpěla pět set let útlaku, a tak požaduje autonomii pro indiánské komunity a různorodost pojímající nacionalismus. Tím, že indiánské komunity v Chiapasu označují zapatisté za čisté, demokratické, mírné a jako oběti systému, naznačuje EZLN světu, že jsou to právě indiánské komunity, které reprezentují to, za co bojuje. Barevné oblečení, dramatické vizuální konflikty (indiáni na mulách vedle bojovníků s automatickými puškami) jsou pro hnutí ikonické.

Ignorování začlenění indiánů do kapitalistické společnosti a vykreslování indiánských kultur jako mýtů existujících mimo čas bez kontinuity, činí pro příjemce zapatistických poselství nemožným pochopit hluboké a různorodé změny, kterými indiánské obyvatelstvo Mexika prošlo. Přitom první kontradikce je nasnadě – tyto komunity představované jako zmrazené v čase celý svět informují o podmínkách svých životů po síti. Používají web jako zbraň proti mezinárodní i národní politice. Zapatistický mýtus o vznešeném obyvateli Chiapasu se dá chápat jako znovuzmocnění se starého stereotypu.

Manipulativní je i to, že o indiánech uvržených do chudoby a bezzemčích, kterým byla upřena jejich práva, hovoří EZLN jen v souvislosti s těmi, které poškodily zájmy soukromých majitelů nebo kterým byl nárok na pozemek upřen státním orgánem. Ve skutečnosti však do stejné situace dostali zapatisté mnoho chipaských rodin, které se v průběhu roku 1993 rozhodly neúčastnit ozbrojeného konfliktu. Buď byly vyloučeny ze svých komunit, nebo se obávaly zůstat v zóně, kde budou probíhat boje a musely z hor odejít. Když EZLN mluví o desetitisících uprchlíků z Chiapasu před mexickou armádou, nezapočítává ty, kteří nesouhlasili ani s programem zapatistů a utíkali před oběma účastníky konfliktu (Hellman, 2009).

Za viníka a důvod korupce a nespravedlnosti na světě označují zapatisté neoliberalismus. Touha po poražení nebo přetvoření neoliberální politiky, naděje na spravedlivější svět, spojila různé skupiny v úsilí porazit společného nepřítele. Téma anti-neoliberalismu se snadno přenáší z jedné otázky na druhou, stejně tak, jako se může použít v každé zemi. Velkým úspěchem EZLN proto bylo propojení jejího boje s odporem vůči NAFTA a postavením politiky, kterou NAFTA v očích zapatistů představuje, do centra mezinárodní komunikace a jejím ustavením ústředním tématem konferencí pořádaných zapatisty – už při zadání hesla anti-neoliberalismus Google vyhledá zapatistické stránky. Zapatistická setkání se v podstatě výhradně věnovala neoliberalismu a veškerá síťová komunikace EZLN byla určitým způsobem spojena s anti-neoliberalismem.

Neoliberalismus v zapatistickém pojetí, spíše než ekonomickou politiku, představuje problém v degradaci enviromentálních podmínek a eskalování porušování lidských práv, což jsou následky praxe ekonomiky „volného trhu“ (Russell, 2005: 570). EZLN se postavila do čela anti-globalizace, když od roku 1996 pořádá konference snažící se nalézt odpovědi na neoliberalismus. Účastníci těchto konferencí začali vytvářet vlastní sítě, které propojovali s ostatními ve snaze vytvořit globální platformu hledající alternativy. Jednotlivé skupiny nebyly propojeny na základě sdílení určité teorie, ale spíše aby obhajovaly náhradu obětím tohoto systému (Cleaver, 1998). Aktivistům vyjadřujícím zapatistům podporu po celém světě je hnutí blízké především díky tomu, že podle nich EZLN a Subcomandante Marcos vyslovili nejlépe artikulovanou výzvu neoliberalismu a vidí zapatisty jako hlavní představitele revoluční cesty tvoření politiky skrze elektronická média (Hellman, 2009).

S anti-neoliberálním programem souvisí i snaha vytvořit tzv. alternativní způsoby komunikace jako protipól klasickým médiím vlastněným korporacemi, které jsou součástí neoliberálního systému. Zásadní součástí boje proti systému bylo vytvoření způsobu, jakým lidé mohli sami sebe reprezentovat, posilovat netradiční identity a komunikovat mezi sebou. Mnoho stránek ze sítě EZLN tak oslavuje nové technologie, které dávají prostor skupinám a jednotlivcům obvykle vyčleněným nebo nesprávně zobrazovaným v mainstreamových médiích. Svoboda slova, médií a informací nebo anti-copyright jsou tak také častým tématem zapatistickým platforem (Russell, 2005: 571).

3.2.4 Vyčerpání strategií

Pro vytvoření image EZLN byly zmíněné strategie v prvních letech povstání velmi efektivní, i proto, že šly ruku v ruce s naprostou absencí opoziční strategie ze strany vlády a armády. „*Vládní komunikace byla povrchní, zadržávající a protiřečila si. Jako když se někdo po velkém překvapení snaží promluvit. Armáda neměla žádné vhodné kanály komunikace, velká část odpovědi EZLN bylo pouze vyjádření hněvu,*“ (Flores, 2004: 102). Nelze ovšem tvrdit, že proti sobě neměli zapatisté silné oponenty v komunikaci, i když jimi nebyly vládní úřady. V roce 1990 mexická vláda najala PR společnost *Burson-Marsteller*, aby v Mexiku propagovala vstup do NAFTA (Nelson, 1994: 24), která se samozřejmě snažila vliv EZLN v médiích umenšovat. *Chase Manhattan Bank* zastupující zájmy rodiny Rockefellerů vydala v lednu 1995 zprávu, v níž tvrdí, že prezident Zedillo musí zapatisty eliminovat, chce-li získat účinnou kontrolu nad mexickým územím a zajistit bezpečnost

(Colby, Dennett, 1995). Zapatistická komunikace ale byla silnější a vybojovala si větší prostor než oponenti.

Když se stal prezidentem Ernesto Zedillo, vláda začala pomalu, ale efektivně měnit mediální politiku vůči zapatistům. Započala kampaň, která měla vyvolat opovržení EZLN. Válka nízké viditelnosti (intenzity) skutečně oslabila důvěryhodnost zapatistů a vyprovokovala rozkol v jejich řadách. Pro EZLN bylo také po dosažení dohod s vládou na začátku roku 1996, kdy zapatisté na vládě alespoň formálně vymohli prakticky vše, o co usilovali (uznání indiánské autonomie, právo na výuku v indiánských jazycích, právo na odpovídající podíl ve státních orgánech, nápravu systému spravedlnosti v Chiapasu a vytvoření Úřadu pro lidská práva indiánů), definovat další cíle. Kromě požadavku větší demokratičnosti mexického politického systému nezbyla zapatistům agenda. Média oznámila, že nad zapatisty i Marcosem zapadlo slunce (Knudson, 1998: 515) a rázem se začala zajímat o jiná témata.

V roce 2000 s příchodem prezidenta Foxe do funkce byl v podstatě ukončen i boj za demokracii, vláda PRI de facto skončila. Bojovat za něco, čeho již mexická společnost docílila, nemělo smysl. Navzdory tomu se zapatisté snažili být i nadále aktivní – subcomandante Marcos napsal novému prezidentovi otevřený dopis, ve kterém ho vyzval ke změně politiky, k tomu, aby skutečně prosazoval zlepšení postavení indiánů v Mexiku a upozornil, že EZLN stále nemůže odejít ze scény. V červnu 2005 se pak EZLN vrátila na scénu s tzv. Jinou kampaní (*La Otra Campaña*) předcházející mexické prezidentské volby v roce 2006 (Mora, 2007: 64). Cílem této kampaně mělo být sjednocení levicových nestraničských subjektů a kritika levicových stran v Latinské Americe (v Mexiku konkrétně PRD) za to, že opustily od marxistického programu. Tento záměr zapatisté oznámili v *Šesté deklaraci z Lakandonského pralesa*, ve které v podstatě oznamují, že veškeré své rozličné programy chystají sloučit do národní kampaně za přestavbu politického systému, národní levicový boj a novou ústavu. V centru zájmu EZLN ovšem nadále zůstává autonomie indiánských občin, předefinování mechanismů neoliberální politiky a uznání multikulturalismu Mexika.

3.2.5 Závěrečné poznámky k mediálním strategiím

Mediální boj EZLN dokázal změnit stereotypní pohled na revoluční hnutí v Latinské Americe, zapatisté docílili živější, empatické a mytické percepce, která díky reflexivitě a komunikačnímu povědomí o jazyce a politických symbolech vrátila konceptu revoluce

romantický a dobrodružný charakter. Tato reflexe důležitosti jazyka v procesu komunikace coby politického činění podpořila politiku subjektivity a otevřela prostor novým způsobům sociální interakce a participace v procesech komunikace a rozhodování: „komunikativní etice“ a organizaci založené na epistemologii sítě (Sierra, 1997).

Protože většina komunikace EZLN se odvíjela na Internetu, je těžké zjistit, jaké měla reálné dopady. Je jednoduché na dálku podpisem nebo emailem podpořit boj proti neoliberalismu, aniž by u toho takovýto podporovatel zapatistů musel opustit pohodlí svého domova. Minimum vyžadované aktivity a záruka anonymity také zpomaluje akceschopnost – vzniká falešný pocit, že samotná virtuální podpora hnutí je dostačujícím projevem aktivismu. Kritici elektronické komunikace tvrdí, že mnozí, kteří by se skutečně aktivně účastnili odporu nebo rekonstrukce společnosti, se spokojí s tím, že přeposlali email. Reálná energie potřebná pro sociální hnutí se proto snižuje a absentuje dlouhodobé plánování.

Komunikace EZLN obsahovala magii, mýty, utopie, poezii, nadšení, romantismus a především víru. Hnutí bylo drzé, vtipné, ironické i sebeironické (Hellman, 2009). To jsou jazykové prostředky, kterými zapatisté okouzlili svět. Carlos Monsiváis přisuzuje účinnost zapatistických textů sémantickým schopnostem mluvčího EZLN:

„Marcos je jednoznačně charismatický a své vystupování upevňuje svým zacházením se symboly a přesvědčením, že symboly mohou nabýt smysl, pokud jsou použity ve správný čas s patřičným důrazem. Vše symbolické, tolik zatížené postmodernou, díky Marcosovi pro mnohé dostává transparentní smysl, které mělo kdysi,“(Monsiváis, 1994: 320).

Témata, problémy i jazyk spojené se zapatistickým hnutím ukazují, že EZLN měla pevné postavení v globálním kontextu a že se navzájem ovlivňovala s mezinárodní sítí podporovatelů. Marcosův diskurz zároveň alespoň na čas transformoval komunikační praxi mexického politického systému, který začal nabírat tendenci pozvolného uvolňování a restrukturalizace. Subcomandante Marcos resémantizoval opotřebovaný slovník státního systému, a to včetně předefinování ikonografie Emiliana Zapaty. Komuniké a prohlášení zapatistů poukazují na respekt k principu autonomie a za pozornost médií, která se zapatistickým textům dostala, do značné míry vděčí pluralitnímu pojetí demokracie zapatistů. Hnutí se naučilo vytvářet nové formy občanské resistance a společenské opozice režimu. (Russell, 2005: 566).

EZLN uměla bojovat proti autoritářskému režimu, na nové mediální strategie způsoby komunikace si nezvykla. I proto nebyla jiná hnutí tak úspěšná, když zapatistické strategie opětovně používala. Nová mexická demokracie byla plná nejistot, proti kterým EZLN nedokázala bojovat. Je ale třeba uznat přínos zapatistů mexické demokracii a k větší profesionalizaci mexických médií – bez nich by liberalizace médií i transit k demokracii byly zdlouhavější (Martínez, 2012: 6).

V rámci mexické zkušenosti bylo významné, že se zapatistické povstání odehrávalo především v symbolické rovině, zda je to ale zásluha EZLN, není zřejmé. „*Díky příkladu Chiapasu jsme jako národ zjistili, že problémy Mexika se dají vyřešit spíše dialogem, než konfliktem. Ale nutno poznamenat, že je to zásluhou především mexického prezidenta Carlose Salinase,*“ (Fuentes, 1994: 57).

Základním kamenem úspěchu zapatistů bylo použití Internetu. Kolem EZLN se konfigurovalo hnutí, které umožnilo zviditelnit podmínky života v chudých regionech Mexika. Podmínky organizace a společenské vztahy v kyberprostoru a virtuálních komunit umožnily zapatistům do světa vysílat zprávy z pralesa a hor na jihu státu a zároveň vyslyšet hlasy přicházející z kyberprostoru. EZLN přesně vystihla okamžik nástupu kyberkultury v moderní společnosti, která ji dobře přijímá a podporuje její šíření (Galindo 1997: 342-343). Přitom elektronická komunikace, kterou zapatisté využívali pro boj s neoliberalismem, je dnes hlavní technologií, kterou je prosazována ekonomická globalizace.

Ostatní zapatisty použité strategie nebyly novátorské, a to dokonce ani v kontextu Chiapasu – i biskup Samuel Ruiz pořádal tiskové konference a udílel rozhovory, ve kterých často zmiňovat politická témata nebo kritizoval podmínky života obyvatel Chiapasu. Komunikační kampaň EZLN byla ale dostatečně masová a překvapující, aby mohla vytvořit novodobé mýty a vytvořit ze zapatistů ikonické hnutí.

4. VIZUÁLNÍ REPREZENTACE ZAPATISTŮ V ČASOPISU *PROCESO*

V této části se pokusím odpovědět na své výzkumné otázky na základě případové studie fotografií EZLN v časopisu *Proceso*. Na příkladě obrazového materiálu tohoto periodika chci popsat vizuální komunikaci zapatistů a potvrdit, nebo vyvrátit obecné mediální strategie EZLN popsané v předchozí kapitole. Je samozřejmě otázkou, co fotografie vypovídají o svých objektech, protože jsou dílem fotografů a jejich výběr záleží na tom, co jimi chce říct obrazový editor periodika. Domnívám se, že zapatisté jsou do jisté míry spoluautory fotografií, které je zobrazují. Výrazně stylizují své oděvy, doplňky, gesta i pózy, sami fotografům určovali kulisy, ve kterých k fotografování docházelo. Fotografové tak do jisté míry nemohli dělat nic jiného, než fotografovat podle zapatistického scénáře. Zároveň vizuální estetika zapatistů byla velmi efektní, a je proto pravděpodobné, že se obrazoví editoři nechávali lákat možností publikovat reprezentace zapatistů, které ovšem byly do značné míry dílem samotných povstalců. Je ovšem třeba brát v úvahu, že přestože se snažím o popis strategií vizuální komunikace EZLN, jedině, co mohu na základě svého materiálu zkoumat, je to, jakým způsobem byli zapatisté obrazově reprezentováni. Pokusím se proto rozlišovat mezi sebestylizací a způsobem zobrazování.

Zapatisté, stejně jako kterékoliv jiné společenské hnutí, potřebovali vizuální symboly, které by EZLN odlišily od jiných povstaleckých hnutí v Mexiku i ve světě. Jak uvádějí Fisher a Abedi, všechna revoluční politická hnutí potřebují obraz, který je bude reprezentovat a který bude pobízet změny ve společnosti (Fisher, Abedi, 1989: 29). Fotografie zapatistů tak poskytují materiál pro vizuální naraci, která zapatisty definuje. Vizuální znaky, které jsou pro tento účel používány, slouží k identifikaci EZLN a k tomu, aby se zapatisté odlišili od jiných skupin.

Z celkového počtu přibližně dvou tisíc mnou pořízených fotografií obsahu časopisu *Proceso* vybírám pro potřeby studie 242 fotografií a kreseb zobrazujících zapatisty. Obrazového materiálu pokrývající téma EZLN bylo více – ilustrační záběry Chiapasu, jeho obyvatel, fotografie mexické armády nebo portréty osobností, které měly s hnutím něco společného (biskup Samuel Ruíz, vládní vyjednávači) nebo se k tématu vyjadřovaly – v časopisu vycházely rozhovory nebo studie o zapatistech Almy Guillermprieto, Eleny Poniatowské nebo Carlose Monsiváise. Všechny tyto fotografie jsem se rozhodla do studie nezahrnout především proto, že se nevztahují k sebezprezenci a zobrazování zapatistického hnutí. Do své studie naopak zařazuji kreslenou satiru, která podle mého názoru vzhledem

k hyperbolickému vyobrazení vystihuje prvky vizuální komunikace zapatistů a má velký vliv na to, jak byla EZLN vizuálně vnímána.

4.1 Metoda

I když se může zdát kontraproduktivní redukovat bohatý materiál obsažený v každé fotografii na několik kódů, kvantitativní analýza umožňuje nalezení schémat, která jsou natolik subtilní, že při běžném pozorování by zanikla v množství jiných informací, a zároveň chrání před náchylností vidět ve fotografiích to, co si výzkumník myslel ještě před tím, než je analyzoval (Lutz, Collins, 1993: 89). Na každé fotografii z vybraného vzorku určíme, zda jde o fotografii či kresbu, autora a datum vydání, ve kterém vyšla, zda byla použita na titulní stránce a zda se na fotografii vyskytuje některý z následujících kódů – je na ní 1.) subcomandante Marcos, 2.) zjevně podle oblečení nebo popisku indiánský obyvatel, 3.) žena, 4.) zbraň, 5.) odkaz na Emiliana Zapata nebo obrazy mexické revoluce, 6.) symbol odkazující na občanskou neposlušnost či boj proti neoliberalismu, 7.) zda objekty na fotografii mají obličej zakrytý kuklou nebo šátkem, 8.) jsou v pozici trpících, obětí nebo těch, kteří dávají najevo soucit s utrpením.

U každé fotografie jsem určila, zda obsahuje uvedené kódy. Některé obsahují pouze jeden (zapatistický povstalec se šátkem přes obličej například obsahuje jediný kód, zahalení obličej), některé fotografie naopak obsahují kódů několik (fotografie subcomandante Marcose s puškou na rameni, baretem s rudými hvězdami a kuklou na hlavě vedle plačící indiánské ženy s dítětem s portrétem Emiliana Zapaty v pozadí by obsahovala všechny zmíněné kódy). Pokud některá fotografie obsahuje několik různých znaků pro stejný kód, hodnotím ji stejně, jako by obsahovala jen jeden. Uvažuji pouze, zda zobrazení kód obsahuje či nikoliv, ne jak výrazně a silně je kód zastoupen. K dispozici tak mám počet fotografií, které v daném vydání časopisu *Proceso* zobrazují EZLN, a kolikrát se na nich opakují tyto kódy, které níže detailněji vysvětlím.

Všechny mnou vybrané kódy lze v podstatě považovat za znaky. Ty mají ve svém jazyce schopnost reprezentovat koncepty nebo myšlenky způsobem umožňujícím je v rámci stejné kultury dekodovat. Vizuální symboly, které jsem si pro analýzu vybrala, účinně charakterizují koncepty zapatistického hnutí. Významy znaků obsažených v analyzovaných obrazech jsou již předem utvořeny v mysli každého recipienta. Společně

tyto znaky a jejich inherentní koncepty přispívají k vytvoření systému významů definujícího vizuální reprezentaci zapatistů.

Vycházím z teorie, že index reprezentuje označované na základě příčinné souvislosti (například indián a chudoba), ikony na základě morfologické podobnosti (zakuklený muž s fajfkou vždy představuje subcomandante Marcose, i když jej nelze rozeznat) a symboly reprezentují na základě úmluvy – zkratka EZLN označuje zapatistickou armádu, aniž by s ní měla morfologický nebo kauzální vztah. Vizuální znaky jsou současně indexy, ikony i symboly, protože obsahují všechny tři typy vztahů mezi znakem a označovaným. Hall tvrdí, že reprezentace je základním prvkem v procesu vytváření a výměny významů, tedy že spojuje význam a jazyk dané kultury (Hall, 1997: 15). Kulturní význam obrazů zapatistů tak lze analyzovat v kontextu jejich vizuálního jazyka.

Zapatisté vytvořili a také si přivlastnili obrazy a vizuální prvky populární kultury, kterými se prezentují. Jejich nejvýznamnějším znakem je ikona subcomandante Marcose. Obraz nejviditelnějšího představitele EZLN reprezentuje obraz mestice, který konvertoval ke guerille. Jeho obraz je používán jako silueta, kresba nebo fotografie, hlavními atributy jsou sluchátka, vysílačka, fajfka, baret a kukla. Marcos sám sobě vytvořil image rebela tak, že použil mnoho symbolů a významů (technologie, vojenská technika, odkazy na Che Guevaru a Emiliana Zapatu) a sloučil je dohromady. Díky designu svého oblečení se tak stal tvůrcem vlastního obrazu (Sturken, Cartwright, 2001: 46) a šířil svým zevnějškem, koláží revolučních symbolů 20. století, ideologii EZLN. Marcos se pro hnutí stal nepostradatelným, protože byl prostředníkem mezi indiány a zbytkem mexické společnosti, mezi lokálními a globálními médii. Mexičtí mesticové se s ním ztotožňovali a spojovali si s ním zapatistické hnutí. Subcomandante se tak stal kulturním zrcadlem, které Mexičanům pomáhalo porozumět záměrům EZLN a důvodům povstání.

Vzhledem k tomu, že čistě podle zevnějšku nemohu tvrdit, zda je na fotografii zachycen indiánský obyvatel, další kód, reprezentace indiána, musím rozpoznávat podle popisku fotografie nebo podle oblečení, které je záměrnou stylizací do role indiána. Zapatisté poukazují na důvody boje za uznání indiánské identity i na problémy této části mexického obyvatelstva, které chtějí vyřešit. EZLN se chtěla od mainstreamu, západní ideologie a mexické vlády odlišit m. j. tím, že upozorňovala na to, že má mezi indiánským obyvatelstvem podporu. Snažila se ujistit příjemce obrazů, že je indiánským hnutím. Fotografování zapatisté se často procházejí mezi seskupeními starších indiánů, žen, mužů

i dětí, které podle své rétoriky mají zatupovat. Společnými obrazy s indiány zapatisté deklarují podporu ze strany občanské společnosti.

Práva žen jsou jednou ze základních problematik, kterou se EZLN zabývá. Profil comandante Ramony s copy a květinami EZLN například často využívala na svých webových stránkách a její profil je pro lidi zajímající se o zapatistické hnutí stejně známý jako Marcosova silueta. Je proto zajímavé sledovat, zda se v obrazové prezentaci EZLN v časopise *Proceso* budou objevovat ženy a symbolika s nimi spojená – šaty nebo květiny.

I když se zapatisté prezentovali jako vojáci slovy, ne zbraní, ve vizuální komunikaci se do rolí vojáků výrazně stylizovali – nosili přes rameno bandolery a pušky, subcomandante Marcos měl při ruce vysílačku a sluchátka, jako by právě organizoval vojenský výsadek. Bandolery souvisí i s dalším kódem, jsou odkazem na Emiliana Zapata a mexickou revoluci. Stylizace do bojovníků revoluce se netýká jen zmíněných bandoler (jejichž náboje se údajně nedaly použít do typu pušek, které zapatisté používali, šlo tedy skutečně o rekvizity) nebo šátků kolem krku, ale i gest a postojů. Strnulé pózy vojáků svírajících pušky na stranu nebo se o ně opírajících evokují fotografie zapatistů z počátku 20. století.

Za symbol odkazující na občanskou neposlušnost či boj proti neoliberalismu považují jakýkoliv vizuální znak lidové kultury spjatý s občanskou neposlušností nebo projevem levicových postojů. Zapatisté například často používají kombinaci černé a červené barvy, které v Mexiku označují pracovní stávky a symbolizují občanskou neposlušnost. EZLN jimi dává najevo protest a odhodlání bojovat proti politickému systému. Nejvýraznějším a nejčastěji používaným symbolem marxistického odkazu a nesouhlasu s neoliberálními teoriemi je pěticípá červená hvězda, která je součástí vlajky EZLN.

Globálně je červená pěticípá hvězda znakem spojeným se socialistickou a komunistickou ideologií, zapatisté coby deklarované indiánské hnutí jí ovšem přiřazují i jiné významy. Pro zapatisty představuje lidskou bytost (s hlavou, dvěma pažemi, nohama a červeným srdcem, které těchto pět částí spojuje a vytváří z nich jeden celek). Červená hvězda v zapatistickém diskurzu dále symbolizuje humanitu a důstojnost jejich boje, je připomínkou toho, že EZLN bojuje za všechny lidské bytosti (Leetoy, 2008: 78). Ve svých projevech se také někteří představitelé EZLN k pěticípe hvězdě vztahují jako k symbolu všech pěti kontinentů, nebo jak oni sami říkají, pěti rohům světa. Samozřejmě nelze zapomenout ani na nejčastěji pěticípe rudé hvězdě přisuzovaný význam, a to že byla používána jako znak socialistických a komunistických hnutí, především v Rusku a v Číně.

Stejný symbol na svém baretu nosil i Che Guevara. Červená hvězda tak ukazuje, že jsou zapatisté levicovým hnutím ideologicky blízkým marxismu vztahujícím se k „osvobozeneckým“ guerillám Latinské Ameriky druhé poloviny 20. století.

V rámci výzkumu se chci zaměřit na použití masek nebo šátků sloužících k zakrytí obličeje, a to především proto, že se kukly staly hlavním symbolem hnutí. Pro zapatisty bylo používání lyžařských masek důležitým vizuálním znakem; díky maskám dokázali zviditelnit dosud neviditelné indiány a dodat jméno bezejmenným. Proč si zapatisté těmito kuklami obličeje skrývat vůbec začali, není jasné. Subcomandante Marcos nabízí podobenství o mexické společnosti, jež si není schopna pohledět do tváře⁵². Pokud by ale bývaly měly masky plnit jen krycí funkci, nebylo by to výhodné z hlediska komunikace se zahraničními médii, protože by v nich zapatisté připomínající bankovní zloděje vzbuzovali nedůvěru.

Jedním z důvodů pro jejich nošení mohla být snaha zamaskovat neindiánské kořeny představitelů EZLN. Vládní orgány by je pak mohly označit za vnější agitátory a diskvalifikovat tak celé hnutí, které mělo za cíl působit jako zezdola vytvořené a indiánské, původní. To, že představitelé zapatistů nejsou mayští indiáni, prozrazovala ale už jejich výška a stavba těla. Za pravděpodobnější proto pokládám, že EZLN mělo od začátku za cíl z masek vytvořit snadno rozeznatelný symbol hnutí, podobně jako fungovaly dlouhé fousy *barbudos*, následovníků Fidela Castra na Kubě.

Kukly mají v mexické kultuře dlouhou tradici, která jim dodávala mnoho významů, z nichž většina nemá negativní konotace. Nosí je například mexičtí wrestleři, kterým dodávají identitu a moc, i jedna z nejoblíbenějších mexických pop-kulturních postav, El Santo. Pozitivní přijetí kukel může mít i důvod v jejich „přátelském“ tvaru. Všechny otvory jsou vždy pečlivě kulatě vystřižené, jejich forma je zaoblená. Nepůsobí proto nevraživě nebo nebezpečně. Vizuálně nejznámější část zapatistické uniformy tak nebyla v Mexiku přijímána negativně. Zcela jiné konotace mají kukly v jiných částech světa, kde jsou spojené spíše s terorismem, m. j. radikální baskickou separatistickou skupinou ETA, Světelnou stezkou v Peru nebo se speciálními ozbrojenými složkami.

Zda jsou zapatisté vykresleni v roli trpících nebo soucitných spoluobčanů, je otázkou hodnocení každé jednotlivé fotografie. Kód vyjadřování soucitu se dá většinou vyčíst z gest – natažená pomocná ruka, chování malého dítěte v náruči, návštěva raněných v nemocnici, stejně tak lze kód rozpoznat, pokud je objekt fotografie v roli oběti – může

⁵² Viz str. 65.

například plakát. V tomto případě jsem používala také indexů. Například chudě oblečený zapatista značí ekonomický nedostatek, zobrazovaný je tedy obětí nespravedlivého systému. Na počátku roku 1994 časopis *Proceso* také publikoval relativně vysoký počet fotografií zapatistů zraněných nebo zabitých při ozbrojeném konfliktu.

Abych mohla tyto vizuální kódy porovnat s verbálním diskurzem EZLN, vybrala jsem zapatistické texty publikované v průběhu ledna roku 1994 a stejného měsíce roku 2001 a porovnávala je. Postupovala jsem podobně jako Kathleen Bruhn, která srovnávala diskurz EZLN a EPR na základě výskytu klíčových slov v jejich textech (Bruhn, 1999). Pro zjištění tendencí zapatistické rétoriky jsem vybrala 14 hesel: indiáni, spravedlnost, válka, dialog, mír, zákony, svoboda, důstojnost, právo, demokracie, vlast, ženy, revoluce a neoliberalismus. Jejich výběr podléhal všeobecně deklarovaným požadavkům EZLN a tomu, na co EZLN cílila ve své mediální komunikaci.

4.2 Zobrazování EZLN

Především v prvních polovinách roků 1994 a 2001 vyšel na stránkách týdeníku *Proceso* relativně vysoký počet zobrazení zapatistického hnutí. Ta jsou materiálem, na jehož základě chci porovnat vizuální komunikaci EZLN s její rétorikou. Ještě před tím bych se ale ráda zmínila vývoj objemu vizuálních zpráv pokrývajících zapatistické hnutí. Z tabulek zachycujících počty materiálu publikovaného v jednotlivých číslech časopisu (přílohy 2 a 3) vyplývá, že zájem o EZLN byl v průběhu obou let výraznější v první polovině roku. V roce 1994 v první šesti měsících vyšlo 76 fotografií, ve zbývajících již jen 40. I když bylo povstání v Chiapasu časopisem *Proceso* medializováno jako událost nejvyšší důležitosti, postupem času začaly mít prioritu zprávy související s prezidentskými volbami nebo vraždou Donalda Colosia.

V roce 2001 je rozdíl ještě markantnější. V první polovině roku vydal týdeník 111 fotografií zobrazujících zapatisty, v červenci pak jen 15 a dále už nebyly žádné zprávy týkající se EZLN vizuálně pokryty. V tomto roce je to dané zaměřením se na zpravování o zapatistickém pochodu do Ciudad de México, což byla evidentně jediná akce EZLN hodná celonárodního mediálního pokrytí. To ukazuje i na vyčerpání témat zapatistického hnutí a pokles významu v rámci mexické politiky.

Jak jsem zjistila při analýze textů EZLN, je v mnoha ohledech zapatistický diskurz velmi kontradiktorní. Například hesla válka, dialog a mír se v textech EZLN objevují

téměř rovnoměrně (příloha 1). V souladu s tím, že je válka v obou letech shodně třetím nejčastějším heslem, jsou zapatisté téměř vždy zobrazováni se zbraní v ruce. Především to platí v roce 1994, kdy byly zbraně v rukou zapatistů přítomny na polovině všech fotografií. Zatímco ale záběry mexické armády byly obvykle v akci (vojáci skákající z vrtulníku, při výcviku, dobývání San Cristóbal de las Casas), zapatisté pózovali ve strnulých postojích. Kromě snímků členů EZLN držících zbraň se pak v prvních týdnech povstání v časopise objevovaly fotografie obětí, pohřbů, mrtvol ležících na ulici nebo obrazy z chudého chiapaského venkova.

Na stránkách týdeníku *Proceso* se v lednu a únoru 1994 objevovaly vyzněním zcela stejné fotografie, jaké zapatisté používali na svých webových stránkách, aby ospravedlnili povstání ve jménu indiánů, tak jak to popisuje Adrienne Russel⁵³. Fotografie s popiskem „*Utrpení bez konce*“ (příloha 6) zobrazuje asi pětiletého chlapce v roztrhaném a špinavém oblečení, v zchátralém příbytku postaveném z kletí, s unaveným výrazem v obličeji a špinavýma rukama evidentně od práce – vedle něj leží proutěný koš s nářadím. Podobné vyznění má i fotografie z 10. ledna (příloha 7). Mladá žena nese na zádech malé dítě, pravděpodobně jeho bratr stojí vedle nich, v záběru je i starší žena v indiánském oblečení. Stejně jako předchozí fotografie, i tato vytváří dojem nuzoty a strádání, obzvláště vzhledem k textu popisku je zde akcentován prvek pasivity obyvatel Chiapasu. Časopis *Proceso* tak vizuálně přijal postoj EZLN, že otřesné podmínky života místních obyvatel jsou neúnosné a že je potřeba jim z tohoto stavu zvenčit pomoci.

Zapatisté díky podobným ilustračním fotografiím byli v pozici zachránců a obhájců bezmocných. Časopis ale jejich soucitnou stránku akcentoval. Publikoval záběry příslušníků EZLN navštěvujících nemocnice, ve kterých se léčily oběti konfliktu, nebo jak zakuklení zapatisté ošetřují své raněné (příloha 8). Celkově se tak potvrzuje sledování zapatistické rétoriky, že EZLN není vojenským povstáním, že nemá šanci obstát proti těžké vojenské technice používané mexickou armádou, že je ochráncem slabých.

Ačkoliv jsou takto pomocí fotografií nezobrazujících EZLN zapatisté nepřímo ukazováni v roli ochránců obyvatel Chiapasu, na snímcích reprezentujících hnutí samotné se především v roce 1994 mnoho indiánů nevyskytuje. Ze 116 obrazů z roku 1994 byli indiáni na pouhých 22 z nich. Částečně to může být vinou skrývání obličejů, takže není možné rozeznat, kdo je indián. Jak ale uvedu níže, zpočátku týdeník *Proceso* publikoval

⁵³ Viz str. 72.

fotografie zapatistů i bez šátků či kukel. Fotografií bojovníků indiánského původu vycházelo ale i tak relativně málo.

Při analýze textů EZLN mě překvapilo, jak málo ve svých prohlášeních EZLN zmiňovala ženy, boj proti neoliberalismu nebo snahu o revoluci (v kontrastu se silně zastoupeným heslem válka). Ženská otázka byla součástí již zapatistických revolučních zákonů, bojem proti neoliberalismu se zapatisté celosvětově proslavili. Ženy ale zaujímají v lednovém zapatistickém diskurzu roku 1994 ani ne dvouprocentní podíl, neoliberalismus a revoluce nejsou zmíněny ani jednou. Navzdory mému očekávání je ale zobrazování EZLN v časopise *Proceso* zcela v souladu s absencí těchto pojmů. Pouze na devíti fotografiích z roku 1994 jsou zachyceny zapatistické ženy. Většinou je to pak v roli matek nebo tch, které pečují o domov; ne revolucionářek se zbraní v ruce, rovných partnerů svých mužských protějšků. Příkladem je fotografie mladé zapatistické ženy z 12. prosince 1994 (příloha 9). Již popisek „zapatistická matka s holčičkou“ poukazuje na tradiční roli žen ve společnosti. Mladá žena nese v šátku svou dceru a dává jí napít z lahve. Žena je přitom evidentně členkou hnutí – minimálně pro účely fotografování má šátek přes obličej, nosí i šátek kolem krku, časopis ji ale ukazuje bez jakékoliv souvislosti s hnutím nebo právy žen.

Symboly revoluce nebo anti-neoliberalismu jsem našla na 28 fotografiích, což je poměrně málo, uvážíme-li, že pětícípá hvězda je součástí vlajky EZLN. Je v podstatě možné tvrdit, že právě vlajka byla jediným symbolem, který zapatisté používali, odkazujícím k jejich politické ideologii. Na fotografiích publikovaných týdeníkem *Proceso* však v roce 1994 vlajky EZLN téměř absentují.

Vzhledem k tomu, že se zapatistické hnutí stavělo do pozice povstání, jehož zbraněmi jsou slova, překvapil mě vysoký podíl zobrazení s nimi. Přikláním se proto k názoru, že ačkoliv zapatisté věděli, že nemají ve vojenské konfrontaci proti mexické armádě šanci, snažili se zburcovat společnost, vytvořit dojem, že stát je bezprostředně bezpečnostně ohrožen, aby získali pozornost obyvatel i médií. Rétoriku boje se slovy ovšem časopis *Proceso* také refleктоval, a to prostřednictvím satirických kreseb. První taková se objevila na stránkách časopisu 14. února (příloha 10). Subcomandante Marcos hledí do dálky, vidíme klasický obrázek zapatisty s maskou na obličej, bandelou přes rameno a uvázaným šátkem kolem krku. Zpoza zad mu ale místo obvyklé hlavně pušky vykukuje hrot psacího pera.

Je nutné si povšimnout, že do role válečníka se slovy, ne zbraněmi, se subcomandante Marcos sám nijak nestylizuje, na jeho fotografiích nenajdeme žádný znak

odkazující na rozhodnutí vést válku v symbolické rovině. Naopak má vždy po ruce zbraň a municí, byť nefunkční. Nejsilnější válečný prostředek zapatistů, jejich texty, ve vizuální komunikaci tak až sekundárně akcentuje právě časopis *Proceso*.

Je zajímavé, že i když se hnutí ideologicky vztahuje k Emilianu Zapatovi, vedle jeho obrazů se zapatisté nenechávají příliš často fotografovat. Odkazy na původní zapatisty jsou subtilní povahy, například napodobování strnulých póz, o kterých jsem se zmiňovala výše. V době mexické revoluce byly takové pózy nutností vzhledem k dlouhé době expozice, v devadesátých letech 20. století se tak dají vysvětlit záměrnou stylizací objektů, přáním fotografa, nebo nepřirozeností způsobenou tím, že zapatisté z řad chiapaských indiánů nebyli zvyklí pózovat před objektivy. Domnívám se, že jde především o stylizaci, která je patrná například na snímku z 10. ledna 1994 (příloha 11). Skupina mužů v bundách, v kalhotách s pásky, šátky kolem krku a kšiltovkami s připnutými znaky EZLN a s puškami se dívá do objektivu, i když dva z nich drží zbraň, jako by naznačovali, že s ní míří na neznámý cíl, každý ale jinam.

Nevyužití vizuálních referencí na mexickou revoluci může být způsobeno tím, že zapatisté cílili na zahraniční publikum, které není dostatečně seznámeno s obrazy mexické revoluce, nebo proto, že se EZLN pokoušela vytvořit nový obraz zapatismu bez odkazů na historické souvislosti. V souladu s tím svůj obraz pro zahraniční příjemce zapatisté charakterizovali uniformou doplněnou přejatými prvky z jiných revolučních hnutí ve světě. Pro domácí publikum uniformy doplnili odkazy na bojovníky mexické revoluce Francisca Villu a Emiliana Zapatu. V závislosti na kulturním kontextu pozorovatele tak jejich obraz zvýšil svůj efekt.

Nedostatek přirozených nebo zapatisty nabízených obrazových odkazů k Emilianu Zapatovi časopis *Proceso* sám kompenzoval obrazovými manipulacemi a opět kresbami. Za manipulaci považuji například fotografii muže indiánského původu u muralu s Emilianem Zapatou (příloha 12) z 12. prosince 1994. Muž na fotografii má na hlavě podobný klobouk jako Zapata na zdi, muž a Zapata jako by stáli proti sobě a jsou si především díky siluete klobouku podobní. Popisek sice neříká, že muž na fotografii je zapatista, nemá na sobě ani žádný znak, který by jej s EZLN spojoval, ale v kontextu stránky (přímo pod touto fotografií je zapatistická žena – příloha 9) obraz působí jako spojování současných zapatistů s diskurzem mexické revoluce – nad hlavou Emiliana Zapaty je navíc napsané heslo „bojujme za půdu, bojujme také za moc“.

K latentním odkazům na mexickou revoluci se vyjadřuje také kresba *Částečná identifikace* (příloha 13). Vedle sebe jsou zde portréty Emiliana Zapaty (s knírkem,

bandelou a šátkem kolem krku) a subcomandante Marcose (sice v kukle, ale také s bandelou a šátkem). Název kresby odkazuje na neznámou identitu subcomandante Marcose, a tak jej srovnává, částečně identifikuje, s Emilianem Zapatou. Kresba pak poukazuje na podobnosti a společné vizuální znaky původních i nových zapatistů, zároveň implikuje, že jde pouze o podobnost, protože jak vizuální znaky, tak diskurz obou mužů je rozdílný. Z kresby lze vyčíst i to, že se její autor domnívá, že hnutí se sice stylizuje do role nových zapatistů, zároveň nechce být s těmi původními příliš spojováno a fakticky ani mnoho společného nemá.

4.3 Srovnání obrazového pokrytí EZLN v letech 1994 a 2001

Časopis *Proceso* publikoval v roce 1994 116 fotografií zobrazujících EZLN, v roce 2001 díky speciální dubnové fotografické příloze věnované zapatistickému pochodu do hlavního města 126 fotografií. Počet vyobrazení zapatistů v průběhu obou let je tedy srovnatelný a mohu tak snadno poukazovat na tendence ve vizuální komunikaci EZLN.

Zatímco se zapatistický diskurz v textech EZLN roku 1994 příliš neliší od toho v roce 2001, vizuální komunikace i reprezentace zapatistů na stránkách časopisu *Proceso* se výrazně proměnila. Zapatistická rétorika v textech EZLN se změnila jen částečně (příloha 1). Pořadí čtyř nejčastěji používaných pojmů se sice změnilo; indiáni, dialog, válka a spravedlnost jsou ale nadále nejčastěji se objevující hesla. Největší rozdíl v používání těchto pojmů je nárůst podílu z celkového množství hesel indián a dialog, naopak snížení podílu hesla spravedlnost. Co se zbytku hesel týče, je hlavní změnou to, že se v textech z roku 2001 častěji psalo o ženách a že se zde vůbec objevily zmínky o neoliberalismu a revoluci.

Naprosto v souladu se změnou verbálního diskurzu se v roce 2001 na fotografiích objevují indiáni – zatímco v roce 1994 byli na 22 fotografiích (19ti procentech), v roce 2001 na 50 (necelých 40ti procentech). Rozdíl zdaleka není jen v intenzitě výskytu, ale v jeho způsobu. V roce 2001 jsou indiáni zobrazováni mnohem sebevědoměji. Již ne jako chudí a bezmocní, jejichž práva musí EZLN vydobýt, ale jako součást společnosti hlásící se ke svým kořenům. Na mnoha fotografiích bylo například možné identifikovat indiánský původ na základě toho, jakým způsobem byl objekt na fotografii oblečen. Obrazy chudých vesničanů v roztrhaných hadrech nahradily bohaté a barevné tradiční obleky. Příkladem je fotografie indiánského muže ve slavnostním tradičním oděvu a výrazným, zdobeným

klouboukem. Muž drží brožuru (také výrazně zdobenou) z národního indiánského kongresu (příloha 14).

Co se zobrazování obyvatel Chiapasu týče, v roce 2001 se již téměř neobjevují ilustrační fotografie chudých místních indiánů. Zdá se, že vzkaz, který *Proceso* vysílá svými zobrazeními EZLN, je ten, že indiánská otázka je již vyřešena. Ostatně většina fotografií zapatistů spolu s indiány má oslavný charakter. Zapatisté jsou na snímcích z průběhu pochodu do Ciudad de México vítáni, jsou pro ně připraveny tribuny, ženy jim dávají pochovat své děti, zapatisté jsou obdarováni květinami a tisíce lidí se připojují k jejich průvodu. I zapatisté na fotografiích vypadají spokojeně a v dobrém rozmaru – na snímku z dubnového speciálu časopisu *Proceso* (příloha 15) je i přes masku zřetelné, že se v hloučku lidí oblečených v indiánských krojích subcomandante Marcos usmívá, když dostává květiny z rukou indiánské ženy s copy propletenými ozdobnými stužkami.

Velkého rozdílu v zobrazování indiánů jsem si povšimla v souvislosti s používáním lyžařských masek a šátků k zakrytí obličejů. V průběhu ledna a února 1994 v týdeníku *Proceso* vycházely fotografie zapatistických vojáků bez masek. Jak jsem psala v kapitole o mediálních strategiích EZLN, kukly na obličejích nosili především ti vyšší, statnější a lépe vybavení a oblečení zapatisté. Naopak vidíme obličej vojáka pravděpodobně indiánského původu jako například na fotografii z 10. ledna (příloha 11). Ve stejném vydání vyšly i další fotografie zapatistů bez masek a šátků, jako například na snímcích zachycujících vstup zapatistů do San Cristóbal de las Casas (příloha 16).

Fotografie, které mám k dispozici, tak naznačují, že kukly zpočátku povstání nosili jen mestičtí členové EZLN, zatímco běžní zapatisté svou tvář zahalovat nemuseli. To potvrzuje domněnku, že kukly a šátky zapatisté používali především proto, aby skryli skutečnost, že lídři EZLN nejsou indiánského původu. Až druhotně, když se kukly staly symbolem zapatistů (kukla byla objektem kreslené satiry už v prvním vydání časopisu *Proceso* po vypuknutí povstání, viz příloha 17), začali je nosit všichni zapatisté.

Další změnou ve vizuální komunikaci EZLN, která kopíruje posun v zapatistických komuniké, je příklon k dialogu, který implikuje nenásilnou cestu pro prosazování zapatistických idejí. K obrazu mužů zapatistů v roce 1994 neodmyslitelně patřila zbraň, která se objevuje na 50 snímcích ze 116, což odpovídá 43 procentům. Jediné fotografie, kde nebyla součástí zobrazovaného zbraň, představovaly portréty, fotografie obětí ozbrojeného konfliktu nebo žen. V roce 2001 zapatisté zbraně odložili, a to v čele se subcomandante Marcosem, který přestal nosit pušku, výjimečně byl zachycen i bez bandelory. O proměnách zobrazování mluvčího EZLN budu ale podrobněji psát v kapitole

věnované právě jemu. Na fotografiích a kresbách roku 2001 se zbraň ze 126 zobrazení zapatistů objevuje jen na 25 z nich, tedy na 20 procentech zobrazení.

Odklon od vizualizace válečných zbraní se dá samozřejmě vysvětlit tak, že EZLN již nebyla dlouho ve válce s mexickou vládou a jejím členům nehrozilo žádné přímé nebezpečí. Současně se domnívám, že zapatisté zjistili, že příklon veřejného mínění na jejich stranu je dán především tím, že byli sice rebelové, ale nebyli obecně dávání do souvislostí s únosy, vydíráním nebo vražděním. Na začátku povstání mohlo být motivací pro pózování se zbraněmi to, že potřebovali vzbudit rozruch, vyděsit společnost, stát se za každou cenu zprávou pro média. Usuzuji, že později rozhodnutí nenechávat se zobrazovat se zbraní v ruce nebo na rameni nesouviselo jen s potřebou sebeobrany (zvláště když šlo o rekvizity), ale snahou působit mírumilovně a konsensuálně.

Oproti roku 1994 se o šest let později nechávali také zapatisté mnohem více zobrazovat se symboly odkazujícími na Emilianu Zapatu. Jako by hnutí, které absorbovalo tolik různorodých směrů a ideologií, již nemuselo řešit, zda bude spojeno s dalším symbolem nebo ne. Vzhledem k tomu, jak je Emiliano Zapata v Mexiku vnímán, mohl odkaz na to, že s ním hnutí sdílelo myšlenky, mít jediné pozitivní dopad na recepci hnutí. Zvýšení podílu vyobrazení EZLN, kde je přítomen odkaz na mexickou revoluci, není významné (v roce 1994 to bylo ve 23 případech, tedy v necelých dvaceti procentech všech fotografií, v roce 2001 ve 38 případech, což představuje 30 procent obrazového materiálu), opět ale nejde jen o navýšení počtu výskytu vizuálních znaků, spíše o způsob, jakým se nově zapatisté nechávají vyobrazovat.

Na titulní stránce vydání z 25. února je například zapatista oblečený oproti obvyklé klasické vojenské uniformě ve výrazných barvách a pózuje před plakátem nebo muralem s Emilianou Zapatou (přílohy 17 a 18). Muž na obrázku má klasické atributy zapatistického oblečení – baret, šátek kolem krku, kuklu a pušku, která je stejně jako veškeré oblečení velmi stará. Z fotografie je patrné, že oblečení bylo vybráno tak, aby zaujalo, aby mělo vizuální význam. Zároveň vzhledem ke kompozici snímku (muž stojí tak, že zakrývá nos Emilianu Zapaty a celek působí, jako by v popředí stála zmenšená verze slavného revolucionáře s jeho monumentálním portrétem v pozadí) a k využití barevnosti oblečení ladícího s barvami portrétu je zřejmé, že jde o záměr fotografa i objektu na snímku stylizovat příslušníky EZLN do následovníků původních zapatistů.

V roce 2001 se EZLN také nesrovnatelně více ve svých textech zmiňovala o neoliberalismu, přestože podíl zmínek o něm byl v rámci celkového diskurzu minimální (příloha 1). I podíl znaků pro společenského nepokoje se v reprezentaci zapatistů v týdeníku

Proceso navýšil, a to několikanásobně. V roce 1994 jsem našla 28 snímků obsahující kód pro občanský nepokoj nebo protest, což znamená, že se vyskytl na 24 procentech snímků, v roce 2001 takový kód obsahovalo 105 fotografií, tedy 83 procent všech vyobrazení.

Tak výrazné zvýšení objemu symbolů revoluce a boje proti neoliberalismu je z velké části způsobené úpravou baretu subcomandante Marcose, který na něj nově umístil tři pěticipé hvězdy. Každá dostatečně detailní fotografie Marcose tak v sobě nese kód boje proti neoliberalismu. Častější výskyt pěticipé hvězdy ovšem není jediný důvod, proč má vizuální reprezentace zapatistů v roce 2001 více revoluční charakter. Kód revolty do fotografií mohli dodat až editoři vydání časopisu. Například na titulní straně vydání z 25. března je klasický portrét subcomandante Marcose v kukle, mluvícího do vysílačky (přílohy 19 a 20). Symbolem revolty v tomto případě není nic zachyceného na fotografii (tak jak je v černobílé verzi – příloha 19), ale barevné schéma, ve kterém byla fotografie publikována na titulní straně. Fotografie zde je také černobílá, ale část je překrytá červeným filtrem. Subcomandante Marcose tak *Proceso* zobrazuje v barvách označujících stávky nebo jiné občanské protesty. V tomto případě byl tak zjevně význam revolty vytvořen samotným médiem.

V roce 2001 bylo zobrazování zapatistů výrazně mnohoznačnější. Jejich vyobrazení nesla více kódů zároveň. V průměru měly fotografie a kresby zobrazující EZLN v týdeníku *Proceso* v roce 1994 2, 3 kódu, o šest let později to bylo 3, 3 kódu na jedno vyobrazení. Domnívám se, že to má dva důvody: zapatistické hnutí začalo být synkretické, pojímalo stále víc idejí, bralo za své další nové boje. Pokud na všechny nové aspekty svého hnutí chtěli poukázat, museli začít využívat bohatší symboliku. Čím více pak hnutí pokrývalo nová témata, tím spíše bylo jedno, zda vizuální sebe prezentace hnutí bude mít mnoho úrovní, které se pro některé segmenty příjemců vzkazů stanou nečitelnými. Druhým důvodem, proč fotografie nesou více významů, je pak podle mého názoru i to, že se způsob, jakým zapatisté využívali vizuální komunikaci, v průběhu času měnil. Zapatisté se učili, jakým způsobem předávat a šířit své zprávy právě pomocí obrazů.

Z uvedeného vyplývá, že zapatistické hnutí bylo na stránkách časopisu *Proceso* v obou zkoumaných letech znázorňováno jiným způsobem. Nejvýraznější rozdíl je v tom, že v roce 1994 byla EZLN prezentována jako hnutí s vojenskými ambicemi, které se zastává bezmocných indiánů žijících v zoufalých podmínkách. Jak obyvatelé Chiapasu, tak povstalci jsou na fotografiích časopisu ukazováni spíše v rolích obětí systému. Na začátku tisíciletí byli již zapatisté vykreslováni jako hnutí, které mělo za sebou své úspěchy, dostává se mu za to společenského uznání a nepotřebuje mít k prosazování svých cílů

v rukou zbraně. Dále se pak v roce 2001 z vizuální reprezentace jeví zapatisté jako hnutí mnoha směrů, které absorbuje různorodé vlivy a vizuálně to dává najevo.

Většina těchto změn kopíruje posun ve verbálním diskurzu, změny ve vizuální komunikaci jsou ale výraznější, než ty v textech EZLN. Nemohu tedy tvrdit, že by zobrazování EZLN v týdeníku *Proceso* bylo v průběhu některého ze zkoumaných roků příznivější nebo naopak kritičtější. Jen na základě vývoje hnutí i vlastní sebeprezentace EZLN se obsah vizuální komunikace proměnil z rozhořčených bojovníků za práva přehlížených obyvatel v jejich osvoboditele.

4.4 Obraz subcomandante Marcose v časopisu *Proceso*

Při analýze fotografií zapatistického hnutí se plně potvrdil předpoklad, že subcomandante Marcos se stal jedním z nejčastěji používaných symbolů EZLN. Zároveň je zdaleka nejčastěji fotografovanou i kreslenou postavou hnutí (z dalších představitelů zapatistů se opakovaně, čtyřikrát, na stránkách časopisu *Proceso* objevil jen comandante Moisés). Jednoznačně byl tedy subcomandante Marcos vizuálně prezentován jako nejdůležitější člen EZLN. To je zcela evidentní již jen při pohledu na titulní stránky časopisu. V letech 1994 i 2001 bylo zapatistickému hnutí věnováno sedm titulních stran a shodně byl subcomandante Marcos objektem pěti z nich. V roce 1994 se jediná titulní strana zobrazující EZLN, aniž by na ní byl Marcos, věnovala pohledu na pochodující zapatistické vojáky. V roce 2001 to byl anonymní zapatista pózující před portrétem Emiliana Zapaty (přílohy 17 a 18).

Marcos byl zobrazen na 112 fotografiích a kresbách z celkových 242, jeho tvář nebo silueta tak byla téměř na každé druhé fotografii vztahující se k zapatistům. Výraznější je fenomén zobrazování Marcose a slučování jeho identity s hnutím obecně v roce 2001, kdy byl zobrazen na 65 vizuálních reprezentacích, tedy více jak na polovině z nich. V průběhu tohoto roku ale začalo docházet k poklesu četnosti vyobrazení subcomandante Marcose. Nevezmu-li v úvahu dubnový fotografický speciál, tak za první tři měsíce z 59 zkoumaných obrazů byl Marcos na 41 z nich, tedy na více než dvou třetinách. V následujících měsících výrazně poklesl počet obrazového materiálu pokrývajícího události týkající se EZLN, ale ještě více podíl zobrazení subcomandante Marcose na nich. V průběhu dubna až července *Proceso* publikovalo jen 11 obrazů týkajících se zapatistů a Marcos byl jen na čtyřech z nich, o málo více než na pouhé třetině vyobrazení.

Proč přestal být subcomandante Marcos zajímavý, vysvětluji v kapitole o mediálních strategiích EZLN. Marcos se evidentně nevyčerpal jen jako textař, jehož komuniké čtenáři deníků publikujících zapatistické texty přijímali až příliš často (Martínez, 2012: 2), ale i jako vizuální symbol. Odkazy na Emiliana Zapatu, Che Guevaru, socialistické ideologie a „neviditelné“ indiánské obyvatelstvo vtělené do portrétů subcomandante Marcose již neměly co nového říci. Na druhou stranu je třeba poukázat na to, že v prvním kvartálu roku 2001, kdy již byla občanská identita Marcose všeobecně známa, mu odhalení jeho pravého jména ve vizuální komunikaci na výpovědní síle zjevně neubralo – vedle lyžařských masek a šátků byl stále jedním z nejčastěji používaných znaků EZLN.

Marcos jako takový se coby vizuální znak vyčerpal, protože v průběhu času přestal být jen ikonou zapatistického hnutí, ale i jeho symbolem. Jeho jméno a silueta se stávaly součástí nejrůznějších politických a společenských procesů, samo jméno Marcos se stalo součástí lidové tradice. Odkaz na Marcose začal v Mexickém diskurzu znamenat revoltu proti zavedeným pořádkům a občanskou neposlušnost. V únoru 2001 tak na stránkách týdeníku *Proceso* nalezneme fotografii smějící se mladé indiánské ženy zakrývající si ústa v okamžiku radostného rozrušení (příloha 21). Na čele má pásek s nápisem „*somos Marcos*“, tedy [všichni] jsme Marcos. V tomto případě jde vzhledem ke kontextu (fotografie upoutává na článek o průběhu zapatistického pochodu do hlavního města) o indiánskou otázku, nápis reflektuje politické uznání indiánských práv. Množné číslo, jsme Marcos, ukazuje na všeobecné přijetí Marcose jako symbolu boje za všechny slabší a utlačované.

Stejně jako na své vizuální prezentaci pracovalo celé hnutí, i vizáž subcomandante Marcose se v čase výrazně proměnila. Můžeme srovnat portrét Marcose na titulní straně prvního vydání časopisu *Proceso* informujícího o povstání v Chiapasu (příloha 23) s těmi v roce 2001. Na prvním vyobrazení Marcose nevidíme prakticky nic – jde o fotografii špatné technické kvality, na které je zachycen muž v černé kukle, a tak vidíme jen jeho oči, navíc ve stínu, a část nosu. Marcos kromě kukly na sobě nemá žádný z dalších jeho a zapatistických symbolů (šátek, baret, bandoleru, dýmku ani pěticípu hvězdu) a je pojmenován jako comandante, jeho šarži tedy chybí pověstná předpona.

Navzdory tomu, že Marcos ještě svou uniformu nevyšperkoval odkazy na jiná hnutí a ideologie, hlad po informacích o něm je z vydání časopisu 10. ledna očividný. Popsaná fotografie nesplňuje obvyklé standardy titulních fotografií týdeníku technickou, uměleckou ani informační hodnotou. Přesto je na titulní straně publikována. Že byl Marcos médií

žádaný, se projevuje i na další fotografii ze stejného čísla týdeníku (příloha 22). Časopis koupil a publikoval velmi nekvalitní, rozmazanou fotografii od turisty zjevně jen proto, že se mu na jeho snímku podařilo zachytit Marcose.

Honba za vyobrazeními subcomandante Marcose vedla až k obsesi. Jakákoliv fotografie libovolné části jeho těla se zdála být zpravodajsky validní. Fotografie ilustrující rozhovor se subcomandantem vydaný 21. února jsou příkladem jeho ikonizace (příloha 24). Nestačí jeden detail Marcosových rukou. Fotograf zachytil a editor se rozhodl publikovat celou sérii detailů vykreslujících jeho gestikulaci, téměř jako by šlo o filmový záběr. Díky těmto detailům ale vidíme, že uniforma subcomandante Marcose byla za necelé dva měsíce oživena novými prvky. Na rukou má subcomandante digitální hodinky, přes rameno mu nově visí bandelora. Marcos tedy podle mého názoru věděl, že samotný počáteční zájem novinářů o jeho osobu nemůže dlouhodobě udržet a pokoušel se nalézat způsoby, jak svou postavu udělat zajímavější. Postupné přidávání nových doplňků bylo z hlediska vizuální komunikace podle zájmu fotografů časopisu *Proceso* efektivní strategií.

Postupné, ale neustálé pozměňování Marcosovy uniformy dokazuje například vydání časopisu *Proceso* z 26. listopadu, kde vyšel další portrét subcomandante Marcose s novými atributy (příloha 25). Na této fotografii jej vidíme jako obvykle v kukle, tentokrát je ale již za jeho zády viditelná puška, kolem krku má uvázaný šátek, na hlavě baret a především, kouří dýmku. Ta se stala v podstatě symbolem subcomandante Marcose. Ve speciálním vydání v dubnu 2001 tak mohl být publikován záběr pořízený proti světlu, a tak je na něm vidět jen silueta (příloha 26). Přesto je pro příjemce sdělení jasné, že jde o Marcose právě díky fajfce. Až při podrobném pohledu lze vyčíst, že muž má přes obličej kuklu, na hlavě roztrhaný baret a přes něj sluchátka.

Na portrétech z roku 2001 pak už vidíme subcomandante s do detailu propracovaným vzhledem, tak jako na fotografii z 25. února (příloha 27), což je stejná fotografie, jaká byla o měsíc později použita na titulní stránce týdeníku. Muž v kukle na ní kouří dýmku, na baretu má připevněné pěticípé hvězdy, kolem krku uvázaný šátek, na ruce, v které drží vysílačku, má nasazeny digitální hodinky a přes rameno bandoleru. Stejně jako se celé hnutí vizuálně představovalo stále bohatším způsobem, i subcomandante Marcos se identifikoval mnoha symboly.

4.5 Poznámky k fotografickému pokrytí EZLN v časopisu *Proceso*

Při procházení zkoumaného obrazového materiálu jsem narazila na několik vyobrazení, která se nepřímo dotýkají tématu mediálních strategií EZLN a vizuální komunikace zapatistického hnutí, ale nespádají do tématu mé případové studie. Časopis *Proceso* například informoval o manipulaci s místem, které v prvních dnech povstání nezávisle na sobě zaznamenalo několik fotografií. Jde o snímky z tržiště v Ocosingu ze 4. ledna 1994 poté, co tam skončil ozbrojený konflikt. Podle dostupných fotografií (přílohy 28 a 29) je evidentní, že někdo vedle jedné z obětí konfliktu v průběhu odpoledne položil dřevěnou pušku. Neidentifikovaná oběť vedle nefunkční pušky se tak na fotografiích, které byly díky pokrytí agenturou *Associated Press* (AP) publikovány i v zahraničních periodících, například v *Newsweek*, proměnila v zapatistu, ačkoliv jinak nic nenasvědčovalo tomu, že by muž příslušel k jednotkám EZLN.

Kromě fotografií, které v průběhu času zachytily scénu jinak, o manipulaci s dřevěnou puškou svědčilo i to, že byla nalezena čistá, přestože kolem byly kaluže krve. Podle fotografií, kteří situaci komentovali, nešlo o manipulaci ze strany zapatistů, ale někoho z novinářů, kdo chtěl vytvořit snímek s větším dramatickým účinkem. To nasvědčuje, že to byli často novináři, kteří zapatisty stylizovali do rolí bezmocných obětí. Příkladem je zabitý muž, který o svá práva bojoval pouze dřevěnou hračkou v ruce. Pokud přijmeme tezi, že se scénou manipulovali samotní novináři, vyvrací to domněnku o efektivitě vizuální komunikace zapatistů tak, jak ji popisoval tým mexické vlády vyjednávací se zapatisty, tedy že sami zapatisté jsou původcem zpráv stylizujících je do role mučedníků⁵⁴ (Robberson, 1994).

V kapitole o mediálních strategiích EZLN také zmiňuji, že se subcomandante Marcos stal v San Franciscu symbolem mnoha společenských hnutí a protestů. To samé se evidentně stalo i v Mexiku, a to překvapivě rychle. Již počátkem února jsem našla fotografii pokrývající stávkou proti televiznímu monopolu *Televisy*. Na schromáždění se objevily i plakáty s vlajkou EZLN a stávkující se šátkem na obličeji (příloha 30). Vzhledem k tomu, že naprostá většina demonstrujících se akce účastní, aniž by si zahalovala obličej, předpokládám, že jde také o projev identifikace se zapatistickým hnutím.

Demonstrace, jejímž heslem bylo „*Basta de Televisa!*“ (Dost bylo *Televisy!*), byla jistě do jisté míry vyvolána v důsledku neobjektivního zpravodajství *Televisy* o událostech

⁵⁴ Viz str. 60.

v Chiapasu, je tedy logické, že se jí účastnili podporovatelé EZLN. Ukazuje to ale na schopnost zapatistického hnutí stát se součástí dalších společenských proudů a vstřebávat potřeby revoltujících skupin do svého diskurzu. Stejně je to s protesty proti *Televisa*. Příznivci zapatistů a společnost unavená nepravdivými informacemi poskytovanými mexickým televizním monopolem protestuje i ve jménu EZLN proti *Televisa*. Zapatisté pak boj proti ní začlenili do svého programu tím, že nedovolili, aby byla na rozdíl od jiných médií přítomna jednáním o příměří, které měly vysokou zpravodajskou hodnotu.

Poslední poznámku věnuji pokrytí jiných povstaleckých skupin v Mexiku. Mezi fotografiemi *Proceso* z roku 2001 jsem narazila na text o tom, že ozbrojená hnutí nedůvěřují prezidentu Foxovi. Doprovodný obrazový materiál (přílohy 4 a 5) ukazuje zahalené členy EPR a FARP (*Fuerzas Armadas Revolucionarias del Pueblo* – Revoluční ozbrojené síly lidu) s maskami, ve vojenském oblečení s pěticípými hvězdami a s kuklami přes obličej – tedy v podstatě se stejnými vizuálními symboly, jaké používala EZLN.

Od chvíle, kdy začali být členové EZLN identifikováni na základě černých masek, které se staly jejich hlavním vizuálním znakem identifikujícím hnutí, se v Mexiku postupem času zjevně masky obecně přijaly jako symbol jakéhokoliv povstání. Jejich použití již nebylo originální, dalo se vnímat spíše jako odkaz na EZLN. I to mohlo způsobit menší účinky vizuální komunikace jiných hnutí s podobným programem, jako měla EZLN. Menší úspěšností komunikace EPR v porovnání s EZLN si všímá i Bruhn, která tvrdí, že je dána především zapatistickým diskurzem akcentujícím dialog, hledání smíru a svého místa v rámci občanské společnosti (Bruhn, 1999: 35-36). EPR se sice snažila získat si spojence mimo guerillové prostředí vydáváním komuniké, zároveň simultánně pokračovala ve vojenských akcích a odmítla vyjednávat s vládou. Jinými slovy se hlásila k tradičnějšímu způsobu revolty, který se ukázal být méně efektivním v získávání morální i materiální podpory.

5 ZÁVĚR

Vzhledem k rozsahu diplomové práce jsem se nemohla hlouběji věnovat některým tématům souvisejícím se zapatistickým diskurzem, jejich vizuální komunikací, mediálními strategiemi nebo proměnami mexické společnosti. Bylo by zajímavé se více věnovat teoretickým rámcům výzkumu, například fotografii jako takové, teorii znaků nebo přesněji popsat principy vizuální komunikace, na jejímž základě pak hledám a identifikuji kódy pro popis vizuální reprezentace EZLN. Pro přesnější demonstraci odlišností a podobností zapatistického diskurzu a vizuální komunikace by bylo potřebné prozkoumat ideologický rámec hnutí a provést detailnější obsahovou analýzu textů EZLN. Zajímavým tématem je také fenomén online aktivismu v Latinské Americe a kybernetické války, které souvisejí se zapatistickou komunikací na Internetu. Všechna tato témata by ale vystačila na samostatný výzkum. Pro zájemce o jejich další studium jsem v textu odkazovala na literaturu, která do zmíněných témat poskytuje vhled.

Ve své diplomové práci jsem definovala základní mediální strategie EZLN, díky kterým si získala podporu v mexické společnosti i za hranicemi země. Patrně nejdůležitější z nich bylo adekvátní použití technologií, především Internetu, jehož pomocí se zprávy o hnutí rychle šířily i do světa. Zaslouhou neoliberalní rétoriky, odmítnutí smlouvy NAFTA a zastání se nevyslyšené a utlačované skupiny obyvatel si zapatisté na svou stranu získali zahraniční média a ty z mexických novinářů, kteří pracovali pro nezávislá média. Mediální pozornost si pak dlouhodobě udrželi díky nadanému tiskovému mluvčímu, který se ukázal být zároveň schopným stratégem a hnutí jej využilo jako svůj obraz i mýtus sám o sobě.

Zmíněné strategie se ukázaly být účinné i ve vizuální komunikaci. Zapatisté pochopili, že svůj obraz mohou ovlivňovat a že znaky, které ukážou fotografům, je budou vizuálně definovat, a postupně vizuální symboliku ovládli. EZLN se tak naučila efektivně pracovat s fotografií stejně jako s Internetem nebo lokálními médii. Do své vizuální podoby dokázali začlenit odkazy na nejrůznější hnutí a ideologie asociujících především soucit s chudými, boj za spravedlnost nebo osvobození. Postupnou proměnou vzhledu a lpěním na tajemnosti přitahovali pozornost objektivů, kterou si postupem času usurpoval subcomandante Marcos. Jeho identita byla vizuálně zcela sloučena s reprezentací EZLN. Stejně jako mediální strategie se ale po několika letech vizuální komunikace zapatistů vyčerpala.

I když samotní povstalci svůj obraz do značné míry ovlivňovali, do rolí obětí, soucitných tajemných mužů bojující válku za právo na půdu těm, kdo ji obhospodařují, mají na svědomí média. Jak ukázala případová studie, časopis *Proceso* například uměle vytvářel vztah mezi současnými zapatisty a Emilianem Zapatou. Spíše než vztahování se k původnímu zapatismu akcentovala EZLN znaky společenských nepokojů a prezentovala se skrze svůj vlastní symbol, subcomandante Marcos, který tvořil základ vizuálních zpráv o zapatistech. Je možné, že mu média poskytovala neadekvátní prostor oproti jiným povstalcům nebo předmětům zapatistického boje. Konstantní přítomnost Marcosova obrazu v médiích je ale z velké části způsobena činěním samotných zapatistů. Marcos se sám snažil přitahovat pozornost fotografií například detaily na svém zevnějšku.

Vedle téměř nefunkčních a zastaralých zbraní, které tvořily součást obrazu zapatistů především v roce 1994 a které byly vzhledem ke společenským okolnostem již v roce 2001 odloženy, byla hlavním vizuálním znakem zapatistů lyžařská maska, kukla či alespoň šátek zahalující obličej. Je paradoxní, že se kukly staly symbolem zviditelnění indiánské otázky. Teorii, že právě zahalení pomohlo EZLN stát se významným hnutím, které docílilo změny v diskurzu indiánské otázky v Mexiku, dokládají srovnání s dalšími indiánskými hnutími ze stejné doby, v rámci stejného politického kontextu a se sdílenými politickými otázkami, která zdaleka neměla tak velký společenský dopad jako zapatisté.

Čím více podporovatelů mimo Chiapas, státu, jehož obyvatele a jejich práva měla EZLN původně hájit, EZLN získala, tím více se vzdalovala svému ústřednímu tématu a své členské základně. Rozkol mezi online zapatisty, kteří se stávali symboly všech možných protestů a společenských proudů ve světě, a zapatisty v Chiapasu nabýval na významu. Úspěšnost v komunikaci vzdalovala EZLN od Chiapasu, kde postupně ztrácela vliv i podporu. V průběhu druhé poloviny 90. let byla ekonomická situace chiapaských obyvatel snad ještě těžší než před vypuknutím povstání, nemluvě o zhoršení bezpečnostní situace ve státě (Gilly, 1999). Paradoxně k tomu došlo využitím síťové komunikace, která zapatistům poskytla možnost figurovat v dalších hnutích. EZLN, která kritizovala globalizaci trhu ohrožující chiapaské rolníky, se problémům postihujícím svůj domovský stát odcizila využitím nástroje, který je hlavním nástrojem globalizace.

Většina vizuálních reprezentací zapatistů se ukázala být v souladu s diskurzem EZLN a dokonce lze také tvrdit, že zobrazování EZLN nejen reflektovalo většinu dílčích změn v zapatistické rétorice, ale zvýrazňovalo je. Proměny hnutí, které jsem ve verbální komunikaci nalezla, byly subtilní. Rozdíly ve vizuální reprezentaci byly většinou natolik podstatné, že je šlo vyčíst jen z letmého pohledu na fotografický materiál. Vzhledem

k odrázení zapatistické rétoriky lze tvrdit, že obrazové zpravodajství týdeníku *Proceso* o EZLN bylo objektivní. Zároveň je nutné zmínit, že obrazové pokrytí zapatistů mělo v obou analyzovaných letech právě to vyznění, které EZLN potřebovala. V roce 1994 byli zapatisté vykresleni jako nekvalitně vyzbrojení bojovníci za práva utlačovaných obyvatel nahrazujících vojenskou sílu přesvědčivostí svých slov. O sedm let později to byli oslavovaní představitelé boje za uznání práv indiánů v Mexiku, kteří jsou součástí globálních proudů usilujících o svobodu, demokracii a práva menšin. Minimálně z tohoto úhlu pohledu lze konstatovat, že obrazové zpravodajství časopisu *Proceso* zapatistům stranilo.

Mediální strategie zapatistického hnutí velmi přesně ilustruje svou dobu. Když se Internet stal všeobecným nástrojem pro výměnu informací, částečně se také proměnil v základnu online aktivistů a virtuálních komunit, které se v internetovém prostředí chovaly jako ve veřejném prostoru. Lidí, kteří se na základě svých politických přesvědčení k těmto platformám přidávali, bylo stále více a zapatisté byli jedním z prvních hnutí, které možnosti spojování komunit prostřednictvím sítě využili na globální úrovni. Na příkladu EZLN se poprvé projevil zcela nový jev ve společenském aktivismu. Zapatisté podnítili solidaritu skrz hranice, i když jejich tématem byl „jen“ národní problém. Masová podpora skrz hranice od lidí spojených pomocí Internetu není až tak překvapivá, když jde o globální problém prezentovaný neziskovou organizací typu *Greenpeace* nebo *Amnesty International*. U boje za práva obyvatel v horách marginalizovaného státu na jihu Mexika, ano.

Zapatisté vytvořili precedens fenoménu masové mobilizace k protestům, který byl pak následně využit při zasedání Mezinárodního měnového fondu a Světové banky v Seattlu, nebo později hnutím *Occupy Wall Street* či v průběhu arabského jara. Všechna hnutí tohoto typu se stejně jako EZLN s příchodem Internetu přestala negativně vymezovat (anti-globální, anti-neoliberální, anti-kapitalistické nebo protiválečné), ale naopak se definovaly pozitivními a univerzálními termíny poukazujícími na to, že usilují o globální spravedlnost nebo lepší svět. Žádné ze zmíněných hnutí již ale nemělo tak velký mediální účinek jako EZLN. Použití internetu a masové komunikace se staly běžným nástrojem vnitřní i vnější komunikace nejen protestních hnutí, ale i národních vlád a mezinárodních korporací, které se ji rovněž naučily ovládat. Znovu nelze zopakovat ani efekt překvapení, který pracoval ve prospěch EZLN, když se její čtivá komuniké z chiapaských hor objevila na síti.

Jak jsem se snažila vysvětlit v historickém úvodu, zapatistické povstání mělo základy v koloniální a postkoloniální historii. Zároveň je spojeno s politickými změnami odehrávajícími se v posledních dekadách v Chiapasu a proměnou vztahu mezi mexickým státem a globálním kapitalismem. Povstání zapatistů je symptomem hlubší krize mexické společnosti odehrávající se na pozadí propukající mezinárodní krize neoliberalismu. Po ústavním uznání indiánské autonomie je tak posledním zapatistickým požadavkem výrazná rekonfigurace celé společnosti. Především pak snaha, aby mexické elity znovu našly svůj společenský závazek a pracovaly na budování státu a národa.

Zapatistické povstání tedy bylo spíše výsledkem společenských procesů, než jejich iniciátorem. EZLN je spíše projevem toho, k čemu mexická společnost dospěla, než že by zapatistické povstání určovalo, o jaké změny půjde. Otvírání veřejné diskuze a naplňování agendy se zapatistům dařilo u těch otázek, které již ve společnosti rezonovaly. K povstání došlo v okamžiku, kdy byla veřejnost unavena nedemokratickým státním zřízením a tendenčními médii. Nejúspěšnější byla EZLN v prosazení právního rámce indiánských komunit v Mexiku a docílení uznání jejich autonomie. Stalo se tak ale až v okamžiku, kdy byla společnost ochotna připustit svůj rasismus.

V průběhu povstání se také ukázalo, že mexická společnost odmítá násilí, negativně se vyhranila jak proti armádnímu zásahu v Chiapasu, tak násilí ze strany povstalců. EZLN byla jediným hnutím, které volání společnosti po pacifickém, kultivovaném způsobu řešení sporů vyslyšelo, symbolicky i fakticky odložilo zbraně a získalo tak větší podporu ze strany občanské společnosti i nevládních organizací, než jiné mexické guerilly. Mexická vláda pod jejich tlakem pak neměla jinou možnost, než se zapatisty vyjednávat. Odložení zbraní a soustředění se na sílu argumentů pomohlo EZLN získat sympatie veřejnosti i nevládních organizací, se kterými mohli zapatisté následně spolupracovat na prosazování svého programu.

Nečekaným výsledkem povstání bylo oživení mexických výhledů na demokracii. Té EZLN malými kroky prosazujícími její zavedení otevřela dveře. Podobně se zapatistům podařilo probudit mexickou občanskou společnost (Gilberth, Otero, 2001: 10), která se po povstání cítila povzbuzena k tomu, aby proměnila rozložení sil mezi ní a státem. Získala energii pokusit se skončit s vládou PRI. Společenské tlaky na vládu pak urychlily změny, o které EZLN usilovala. Povstáním zaktivizovaná společnost zpochybnila výsledek voleb v roce 1994 a poté následoval proces postupné demokratizace vrcholící vítězstvím kandidáta PAN v prezidentských volbách.

Jedinými strategiemi, které zapatistické hnutí mělo k podnícení společenských debat vedoucích k oživení politické angažovanosti obyvatel Mexika, byly právě ty mediální. EZLN aktivovala množství nevládních a neziskových organizací, které se v prvních dnech povstání snažily zabránit krveprolití v Chiapasu, a po skončení ozbrojeného konfliktu se dále více angažovaly v tématech navržených EZLN v propagaci demokracie a další zapatistické agendy, která byla s postupem času stále rozsáhlejší.

Zapatisté se společně s mexickou společností v průběhu sedmi let proměnili, zároveň s tím ale přišli o velkou část své původní agendy, a tak se dubnový karavan v roce 2001 se zapatistickými delegáty do mexického kongresu stal poslední významnou akcí EZLN, která měla větší ohlas v mexické společnosti. Marcos dokonce tvrdí, že postupné rozpuštění hnutí bylo záměrem zapatistů:

„Sázíme na, ..., uznání univerzálního konsenzu na tom, že je čas na srovnání historického dluhu. Nechceme být pro zemi dalším frustrovaným hrdinou, v dlouhém seznamu mexických porážek. Přejeme si zmizet a ponechat národ s vědomím, ..., že každý může být součástí tohoto boje,“ (Russell, 2001: 363).

Zapatistická síť podporovatelů se stala tak velkou, že samotní zapatisté uznávají, že se z ní mohou stáhnout.

I když v současné době zapatistické hnutí působí vyčerpaně a nenabízí žádné nové podněty, nelze zapatistům upřít nespornou zásluhu na demokratizaci mexické společnosti. Zapatisté zpochybnili legitimitu vlády PRI a posílili schopnosti občanské společnosti definovat své požadavky. Také představují podstatné úsilí opětovného vyjednání vztahu mezi marginalizovanými skupinami, státem a globálním kapitalismem. Stavějí na dříve zničených nebo při procesu budování státu, vytváření kulturní mexické identity a současnou globalizací potlačených kulturních zkušenostech a tradicích. Záslužné bylo i vytváření anti-globalizačních platforem. Dali jimi najevo, že neoliberalismus a globalizace ztělesněné smlouvou NAFTA mají na jihu Mexika vyzyvatele se širokou sítí podporovatelů. Především se pak EZLN nedá upřít, čeho docílila v oblasti indiánské otázky.

I proměna mexického mediálního prostředí vděčí za impuls zapatistickému hnutí. EZLN pobídla společnost k tomu, aby se vzepřela tiskové cenzuře a státem ovládaným médiím. Zapatistické hnutí se tak stalo symbolem definitivní liberalizace mexických médií. Protesty proti způsobu pokrytí událostí v Chiapasu na začátku roku 1994 sice měly jistě

vliv na omezení cenzury, k podobným protestům by ale nedošlo, pokud by se společnost nenacházela v okamžiku kulminující nespokojenosti se stavem mexických médií. Za jeden z největších přínosů EZLN pak pokládám to, že jako první revoluční povstání demonstrovala sílu počítači šířené komunikace. Ukázala, jaký má i v nepříznivých podmínkách vedení války pomocí slov a obhajování vlastních názorových pozic potenciál. I organizace schopnější v násilných akcích než v psaní textů si ze zapatistů vzaly příklad a klasické strategie vedení guerillového boje alespoň začaly doplňovat podle příkladu EZLN.

PRAMENY

Časopis *Proceso*:

Proceso: Semanario de información y análisis. México D. F.: CISA. ISSN 1665-9309.

Proceso: Semanario de información y análisis, 10. 1. 1994 (897).

Proceso: Semanario de información y análisis, 17. 1. 1994 (898).

Proceso: Semanario de información y análisis, 24. 1. 1994 (899).

Proceso: Semanario de información y análisis, 31. 1. 1994 (900).

Proceso: Semanario de información y análisis, 14. 2. 1994 (902).

Proceso: Semanario de información y análisis, 21. 2. 1994 (903).

Proceso: Semanario de información y análisis, 28. 2. 1994 (904).

Proceso: Semanario de información y análisis, 7. 3. 1994 (905).

Proceso: Semanario de información y análisis, 14. 3. 1994 (906).

Proceso: Semanario de información y análisis, 21. 3. 1994 (907).

Proceso: Semanario de información y análisis, 28. 3. 1994 (908).

Proceso: Semanario de información y análisis, 4. 4. 1994 (909).

Proceso: Semanario de información y análisis, 11. 4. 1994 (910).

Proceso: Semanario de información y análisis, 18. 4. 1994 (911).

Proceso: Semanario de información y análisis, 25. 4. 1994 (912).

Proceso: Semanario de información y análisis, 23. 5. 1994 (916).

Proceso: Semanario de información y análisis, 20. 6. 1994 (920).

Proceso: Semanario de información y análisis, 27. 6. 1994 (921).

Proceso: Semanario de información y análisis, 18. 7. 1994 (924).

Proceso: Semanario de información y análisis, 1. 8. 1994 (926).

Proceso: Semanario de información y análisis, 8. 8. 1994 (927).

Proceso: Semanario de información y análisis, 15. 8. 1994 (928).

Proceso: Semanario de información y análisis, 17. 10. 1994 (937).

Proceso: Semanario de información y análisis, 24. 10. 1994 (938).

Proceso: Semanario de información y análisis, 31. 10. 1994 (939).

Proceso: Semanario de información y análisis, 14. 11. 1994 (941).

Proceso: Semanario de información y análisis, 21. 11. 1994 (942).

Proceso: Semanario de información y análisis, 28. 11. 1994 (943).

Proceso: Semanario de información y análisis, 5. 12. 1994 (944).

Proceso: Semanario de información y análisis, 12. 12. 1994 (945).

Proceso: Semanario de información y análisis, 19. 12. 1994 (946).

Proceso: Semanario de información y análisis, 26. 12. 1994 (947).

Proceso: Semanario de información y análisis, 14. 1. 2001 (1263).

Proceso: Semanario de información y análisis, 21. 1. 2001 (1264).

Proceso: Semanario de información y análisis, 4. 2. 2001 (1266).

Proceso: Semanario de información y análisis, 18. 2. 2001 (1268).

Proceso: Semanario de información y análisis, 25. 2. 2001 (1269).

Proceso: Semanario de información y análisis, 4. 3. 2001 (1270).

Proceso: Semanario de información y análisis, 11. 3. 2001 (1271).

Proceso: Semanario de información y análisis, 18. 3. 2001 (1272).

Proceso: Semanario de información y análisis, 25. 3. 2001 (1273).

Proceso: Semanario de información y análisis, 1. 4. 2001 (1274).

Proceso: Semanario de información y análisis, 22. 4. 2001 (1276).

Proceso: Semanario de información y análisis, 29. 4. 2001 (1277).

Proceso: Semanario de información y análisis, 6. 5. 2001 (1278).

Proceso: Semanario de información y análisis, 20. 5. 2001 (1280).

Proceso: Semanario de información y análisis, 3. 6. 2001 (1283).

Proceso: Semanario de información y análisis, 15. 7. 2001 (1289).

Proceso: Semanario de información y análisis; Edición especial 8, 2001. abril.

Texty EZLN

Primera declaración de la selva Lacandona: Hoy decimos ¡basta! (1994). Dostupné na

<http://enlace Zapatista.ezln.org.mx/1994/01/01/primera-declaracion-de-la-selva-lacandona/> [6. 4. 2015]

Sobre el EZLN y las condiciones para diálogo (1994). Dostupné na

<http://enlace Zapatista.ezln.org.mx/1994/01/06/sobre-el-ezln-y-las-condiciones-para-el-dialogo/> [6. 4. 2015]

Carta de Marcos sobre la paz que algunos piden (1994). Dostupné na

<http://enlace Zapatista.ezln.org.mx/1994/01/13/sobre-la-paz/> [6. 4. 2015]

- ¿De qué nos van a perdonar?* (1994). Dostupné na <http://enlacezapatista.ezln.org.mx/1994/01/18/de-que-nos-van-a-perdonar/> [6. 4. 2015]
- A nuestros hermanos indígenas de otras organizaciones* (1994). Dostupné na <http://enlacezapatista.ezln.org.mx/1994/01/20/a-nuestros-hermanos-indigenas-de-otras-organizaciones/> [6. 4. 2015]
- Condiciones y agenda para el diálogo* (1994). Dostupné na <http://enlacezapatista.ezln.org.mx/1994/01/20/condiciones-y-agenda-para-el-dialogo/> [6. 4. 2015]
- Las 3 señales mínimas como requisito para el inicio de un diálogo verdadero* (2001). Dostupné na <http://enlacezapatista.ezln.org.mx/2001/01/01/las-3-senales-minimas-como-requisito-para-el-inicio-de-un-dialogo-verdadero/> [6. 4. 2015]
- Al Congreso Nacional Indígena: invitación* (2001). Dostupné na <http://enlacezapatista.ezln.org.mx/2001/01/01/al-congreso-nacional-indigena-invitation/> [6. 4. 2015]
- No somos muro. Puente somos* (2001). Dostupné na <http://enlacezapatista.ezln.org.mx/2001/01/01/no-somos-muro-puente-somos/> [6. 4. 2015]
- A la Cocopa: el EZLN ya hizo contacto con el Comité Internacional de la Cruz Roja* (2001). Dostupné na <http://enlacezapatista.ezln.org.mx/2001/02/19/a-la-cocopa-el-ezln-ya-hizo-contacto-con-el-comite-internacional-de-la-cruz-roja/> [6. 4. 2015]
- Los diablos del nuevo siglo (Los niños zapatistas en el año 2001, Séptimo de la guerra contra el olvido)* (2001). Dostupné na <http://enlacezapatista.ezln.org.mx/2001/02/19/los-diablos-del-nuevo-siglo-los-ninos-zapatistas-en-el-ano-2001-septimo-de-la-guerra-contra-el-olvido/> [6. 4. 2015]

LITERATURA

- ADLER, Ilya (1993) The Mexican case: the media in the 1988 presidential election in *Television Politics and the Transition to Democracy in Latin America* (ed. T. Skidmore). Baltimore: John Hopkins University Press. s. 145-173.
- ARVIDE, Isabel (1994) *Crónica de una Guerra Anunciada*. México: Grupo Editorial Siete. 176 s.

- BARTHES, Roland (1977) *Image – Music – Text*. New York: Hill and Wang. 220 s.
- BAUDRILLARD, Jean (1988) *Selected Writings*. Cambridge: Polity and Stanford University Press. 219 s.
- BECERA CHÁVEZ, Pablo J. (1994) El sistema electoral mexicano: las reformas de 1994 in *Elecciones y partidos políticos en México*. México: UAM-Iztalapa. s. 33-41.
- BENJAMIN, Thomas (2000) A Time of Reconquest: History, the Maya Revival, and the Zapatista Rebellion in Chiapas in *The American Historical Review*, Vol. 105, No. 2, 2000.
- BERER, Mark T. (2001) Romancing the Zapatistas: International Intellectuals and the Chiapas Rebellion in *Latin American Perspectives*, Vol. 28, N. 2. (Mar. 2001). s. 149-170.
- BINKOVÁ, Petra (2009) The Zapatista Movement and Its Visual Representations in the Context of Public Space and Community in *Lighting the bonfire, rebuilding the pyramid. Case studies in identity, ethnicity, and nationalism in indigenous communities in Mexico* (Ed. Mácha, Přemysl). Ostrava: Ostravská univerzita Ostravě. s. 162-182.
- BRUHN, Kathleen (1999) Antonio Gramsci and the Palabra Verdadera: The Political Discourse of Mexico's Guerrilla Forces in *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 41, N. 2 (Summer, 1999). s. 29-55.
- COLLIER, George Allen; LOWERY QUARATIELLO, Elizabeth (1994) *Basta! Land and the Zapatista Rebellion in Chiapas*. Oakland: Institute for Food and Development Policy. 281 s.
- COUBÈS, Marie-Laure (2003) Evolución del empleo fronterizo en los noventa: Efectos del TLCAN y de la devaluación sobre la estructura ocupacional in *Frontera Norte*, 15 (julio-diciembre). 28 s.
- FAVRE, Henri (1973) *Cambio y continuidad entre los mayas de Mexico*. México: INI. 392 s.
- FISHER, Michael. ABEDI, Mehdi (1989) Revolutionary Posters and Cultural Signs in *Middle East Report*, No. 159 (Jul-Aug). s. 29-32.
- FISHMAN, Jessica M. (2003) News Norms and Emotions: Picture of Pain and Metaphors of Mistress in *Image Ethics in the Digital Age*. Minneapolis: University of Minnesota Press. 370 s.
- FLORES, Genoveva (2004) *La seducción de Marcos a la prensa*. México D. F.: Editorial Tecnológico de Monterrey y Cámara de Diputados LIX Legislatura. 266 s.

- FLUSSER, Vilém (1994) *Za filosofii fotografie*. Praha: Hynek. 104 s.
- FLUSSER, Vilém (1996) Moc obrazu in *Výtvarné umění* 3-4. Praha: Občanské sdružení pro podporu Výtvarného umění. 252 s.
- FRIČOVÁ, Iva (2014) *Problematika indiánského obyvatelstva v regionu jižního Mexika a severní Guatemaly*. Diplomová práce. Praha: FF UK. 123 s.
- FROEHLING, Oliver (1997) The Cyberspace „war of ink and internet“ in Chiapas, Mexico in *Geographical Review*, Vol. 87, N. 2. (April, 1997). s. 291-307.
- FUENTES, Carlos (1994) Chiapas: Latin America's First Post-Communist Rebellion in *New Perspectives Quarterly* Vol. 11, N. 2 (spring). s. 54–58.
- GALINDO CÁCERES, Jesús (1997) Comunidad virtual y cibecultura. El caso del EZLN en México in *Comunicación e insurgencia* (ed. Francisco Sierra). Guizpuzcoa: Editorial Iru. s. 317-344.
- GILBERTH, Chris. OTERO, Gerardo (2001) Democratization in Mexico: The Zapatista uprising and the civil society in *Latin American Perspectives*, Vol. 28, N. 4. (Jul. 2001). s. 7-29.
- GILLY, Adolfo. FURIO, Victoria J. (2006) One Triangle, Two Campaigns in *Latin American Perspectives*, Vol 33, N. 2. (Mar., 2006). s. 78-83.
- GÓMEZ-PEÑA, Guillermo (1995) The Subcomandante of Performance in *First World, Ha Ha Ha! The Zapatista Challenge* (ed. Elaine Katzenberger). San Francisco: City Lights. 1995. s. 89-98.
- GOSNER, Kevin (1996) *Historical Perspectives on Maya Resistance: The Tzeltal Revolt of 1712 in Indigenous Revolts in Chiapas and the Andean Highland*. Amsterdam: Center for Latin American Research and Documentation. s. 26-42.
- HALL, Stuart (1997) *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: SAGE Publications. 400 s.
- HALLIN, Daniel C. (2000) Media, Political power and democratization in Mexico in *De-Westernizing Media Studies* (Edd. James Curran, Myung-Jin Park). s. 85-95.
- HARVEY, Neil (2000) *La Rebelión de Chiapas: La Lucha por la Tierra y Democracia*. México D. F.: Era. 305 s.
- HARVEY, Neil (2001) La Rebelión zapatista y el proceso de paz frustrado, 1994-2000 in *Chiapas: Sociedad, Economía, Interculturalidad y Política* (edd. Olivia Gall). Ciudad de México: UNAM. s. 155-196.
- HERNÁNDEZ CASTILLO, Rosalva Aída. FURIO, Victoria, J. (2006) The indigenous Movement in Mexico: Between Electoral Politics and Local Resistance in *Latin*

- American Perspectives* Vol. 33, No. 2, The Mexican Presidency 2006-2012: Neoliberalism, Social Movements, and Electoral Politics. (Mar., 2006). s. 115-121.
- HIGGINS, Nicholas Paul (2004) *Understanding the Chiapas Rebellion: Modernist Visions and the Unvisible Indian*. Austin: University of Texas Press. 261 s.
- HOWARD, Philip (1998) The History of Ecological Marginalization in Chiapas in *Environmental History*. Vol. 3, No. 3, (july 1998). s. 357-377.
- INEGI (2004) *La Población Hablante Indígena de Chiapas*. México: INEGI. 110 s.
- INEGI (2010) *Principales resultados del Censo de Población y Vivienda*. Aguascalientes: INEGI. 85 s.
- JAY, Martin. *Downcast Eyes. The denigration of vision in twentieth-century french thought*. Berkley: University of California Press. 637 s.
- JÖRGENSEN, Beth E. (2004) Making history: Subcomandante Marcos in the Mexican Chronicle in *The South Central Review*, Vol. 21, N. 3. Memory and Nation in Contemporary Mexico. (Fall, 2004). S. 85-106.
- KELLY, James J. (1994) Article 27 and Mexican Land Reform: The Legacy of Zapata's Dream in *Scholarly Works*. Paper 668. (původně v *Columbia Human Rights Law Review*. Vol. 25: 541). s. 541-570.
- KHASNABISH, Alex (2010) *Zapatistas: Rebellion from the Grassroots to the Global Justice*. Londýn: Zet Books. 204 s.
- KNUDSON, Jerry W. (1998) Rebellion in Chiapas: Insurrection by internet and public relations in *Media, Culture & Society*, Vol. 20, No. 3. (july). s. 507-518.
- KRIPPENDORFF, Klaus (1980) *Content Analysis: An Introduction to its Methodologies*. Beverly Hills: Sage Publications. 440 s.
- KŘÍŽOVÁ, Markéta (2011) *Mayové: Víc než záhady dávné civilizace*. Praha: Aleš. Skřivan ml. 135 s.
- KUŘÍK, Bob (2007) *Zapatisté a postmodernismus*. Bakalářská práce. Praha: FHS UK. 165 s.
- KUŘÍK, Bob (2010) *Aktivisté na cestách za zapatisty*. Diplomová práce. Praha: FHS UK. 152 s.
- KUŘÍK, Bob (2012) Odkouzlení textem in *Nepohodlní mrtví (co schází, to schází)*. Červený Kostelec: Pavel Mervart. s. 219-236.
- LA GRANGE, Bertrand de, RICO, Maite (1998). *Subcomandante Marcos. La genial impostura*. México: Aguilar, Nuevo Siglo. 472 s.

- LANE, Jill. DOMINGUEZ, Ricardo (2003) Digital Zapatistas in *The Drama Review*, Vol. 47, No. 2, 2003). s 151-162.
- LA PEÑA, Ricardo de. TOLEDO, Rosario. Consumo (1992) Televisivo en el Valle de México in *Intermedios*, 3. (Agosto-Septiembre). s. 48-57.
- LAS CASAS, Bartolomé de (1995) *Brevísima Relación de la Destrucción de las Indias*. Madrid: Catedra, Letras hispánicas. 186 s.
- LEWIS, Stephen E. (2001) ¿Patria (Chica) o Muerte? Tres Episodios de Lucha por la „Soberanía“ Chiapaneca, 1914-1940 in *Chiapas: Sociedad, Economía, Interculturalidad y Política* (edd. Olivia Gall). Ciudad de México: UNAM. s. 95-114.
- LUTZ, Catherine A., COLLINS, Jane L. (1993) *Reading National Geographic*. Chicago: University of Chicago Press. 309 s.
- MÁCHA, Přemysl (2003) *Plamínek v horách, požár v nížině: indiánské povstání v mexickém Chiapasu*. Brno: Doplněk. 209 s.
- MÁLKOVÁ, Eva (2007) *Sociální a politické konflikty v Chiapasu*. Bakalářská práce. Olomouc: Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. 57 s.
- MARCOS (subcomandante) (1998). *Cuentos para una Soledad desvelada*. [s. l.]: Ediciones del Frente Zapatista de Liberación Nacional. 214 s.
- MARROQUÍN, Enrique (1996) Lo religioso en el conflicto de Chiapas in *Estudios sobre Estado y Sociedad*, Vol. III., N. 7 (Sept.-Diciembre). s. 143-159.
- MATÍN, DESIRÉE A. (2004) „Excuse the Inconvinience, but this is a Revolution“: Zapatista Paradox and the Rhetoric of Tourism in *South Central Review*, Vol. 21, N. 3. (Fall, 2004). s. 107-128.
- MCLUHAN, Marshall. *Jak rozumět médiím: extenze člověka*. Praha: Odeon. 1991. 348 s.
- MITCHELL, W. J. Thomas (1994) *Picture Theory: Essays on Verbal and Visual Representation*. Chicago: Chicago University Press. 445 s.
- MONSIVÁIS, Carlos (1994) Crónica de una Convención (que no lo fue tanto) y de un acontecimiento muy significativo in *EZLN Documentos y Comunicados*. México D.F.: Era. s. 313-323.
- MORA, Mariana (2007) Zapatista Anticapitalistic Politics and „the Other Campaign“: Learning from the Struggle for Indigenous Rigts and Autonomy in *Latin American Perspectives* Vol. 34, N. 2. s. 64-77.
- NATIONS, James D (1994) The Ecology of the Zapatista Revolt in *Cultural Survivor Quarterly*. Vol. 18, No. 1, (spring 1994). s. 31-33.

- NELSON, Joyce (1994) Zapatistas versus the Spin-Doctors, *The Canadian Forum* (March). 1994. s. 18–25.
- NEWTON, Julianne H. (2008) Photojournalism Ethics: A 21st – Century Primal Dance of Behaviour, Technology and Ideology in *The Handbook of Mass Media Ethics*. New York: Routledge. 398 s.
- NOHLEN, Dieter (2005) *Elections in the Americas: A data handbook, Volume I: North America, Central America, and the Caribbean*. Oxford: Oxford University Press. 768 s.
- OPATRŇÝ, Josef (2003) *Mexiko: Stručná historie států*. Praha: Libri. 212 s.
- PAZ, Octavio (1994) The Media Spectacle Comes to Mexico in *New Perspectives Quarterly* Vol. 11, N. 2 (spring). s. 59-60.
- REMESAL, Antonio de (1963) *Historia General de las Indias Occidentales, y Particular de la Gobernación de Chiapas y Guatemala (1619)*. Madrid: Biblioteca de Autores Españoles. 305 s.
- REDFIELD, Robert. ROJAS, Alfonso Villa (1934) *Chan Kom: A Maya Village*. Washington: Carnegie Institution of Washington, 1934. 387 s.
- RITCHIN, Fred (2010) *Después de la fotografía*. México: Ediciones Ve (Fundación Televisa). 229 s.
- ROSE, Gillian (2007) *Visual Methodologies. An Introduction to the Interpretation of the Visual Materials*. Thousand Oaks, Calif.: SAGE Publications. 287 s.
- ROSS, John (1995) *Rebellion from the Roots, India Uprising in Chiapas*. Monroe, Maine: Common Courage Press. 424 s.
- RUS, Jan (1995) Local Adaptation to Global Change: The Reordering of Native Society in Highland Chiapas, Mexico, 1974-1994 in *European Review of Latin American and Caribbean Studies*. Vol. 58, červen 1995. s. 71-89.
- RUS, Jan. HERNÁNDEZ CASTLLO, Rosalva Aída. MATTIACE, Shannan L. (2003) *Mayan Lives, Mayan Utopias: The Indigenous Peoples of Chiapas and the Zapatista Rebellion*. Lunham MD: Rowman and Littlefield. 307 s.
- RUSSELL, Adrienne (2001) The Zapatistas and Computer-Mediated Peace in *Peace Review* 13: 3. s. 357-363.
- RUSSELL, Adrienne (2005) Myth and the Zapatista movement: exploring a network identity in *New Media & Society*. 2005 – 7. s. 559-577.

- SERRANO, Mónica (1997) *Civil Violence in Chiapas: the Origins and Cause of the Revolt in Assessing Neo-Liberal Reform*. México: Institute of Latin American Studies. 150. s.
- SCHETTINO, Macario (2009) *Cien años de confusión: México en el siglo XX*. México: Taurus. 526 s.
- SCHWARZ, Donna (2003) *Professional Oversight: Policing the credibility of Photojournalism in Image Ethics in the Digital Age*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press. 370 s.
- STAVENHAGEN, Rodolfo (1970) *Agrarian Problems and Peasant Movements in Latin America*. New York: Doubleday. 583 s.
- STURKEN, Marita. CARTWRIGHT, Lisa (2001) *Practices of Looking: An Introduction to Visual Culture*. Oxford: Oxford University Press. 396 s.
- ŠEBOVÁ, Filipa (2003) *Televizní agentura Reuters*. Diplomová práce. Praha: FSV UK. 81 s.
- ŠOLTYS, Otakar (2004) Komplexní komunikát a ikonizace mediální krajiny in: *Súčasná jazyková komunikácia v interdisciplinárnych súvislostiach*. (ed.: Patráš, V.): 1. Vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Béla. s. 257-271.
- VELASCO, Antonio Palacios (2012). «2». Los primeros habitantes de Chiapas in *Maricela García Núñez*. Chiapas :EdiMend, S.A. de C.V. s. 154-195.
- VILLAFUERTE Solís, D., DEL CARMEN García Aguilar, M. (1994) Los Altos de Chiapas en le contexto del neoliberalismo: causas y razones del conflicto indígena in *A propósito de la insurgencia en Chiapas*. (ed. Soriano Hernández, S.). México: ADICH s. 83-122.
- WALKER, Louise E. (2013) *Waking from the Dream: Mexico's Middle Classes after 1968*. Stanford: Stanford University Press. 344 s.
- WEINBERG, Bill (2000) *Homage to Chiapas: The New Indigenous Struggles in Mexico*. London: Verso. 456 s.
- WOMACK, John, Jr. (1968) *Zapata and the Mexican Revolution*. New York: Alfred A. Knopf. 435 s.
- WOMACK, John, Jr. (1999) *Rebellion in Chiapas: An Historical Leader*. The New Press: New York. 372 p.
- [S. A.] *ZAPATISTAS! Documents of the New Mexican Revolution (December 31, 1993–June 12, 1994)*. Brooklyn: Autonomedia. 1994. 368 s.

ŽUKAITĚ, Gintarė. (2010) Mexico: Grassroots of Zapatista Movement in *Journal of Ibero- American Studies*, Vol. 2, N. 1. s. 11-25.

Internetové zdroje

BARDACH, Ann Louise (1994) Mexico's Poet Rebel in *Vanity Fair*; Jul. 94, Vol. 57 Issue 7. 1994. 68 s. Dostupné na http://bardachreports.com/articles/v_19940700.html [05-07-2015]

Breve Historia de la Selva Lacandona dostupné na <http://chiapas.pangea.org/html/item0080.htm> [27-06-2013]

CLEAVER, Harry (1998) The Zapatistas and the Electronic Fabric of Struggle in *Zapatista! Reinventing Revolution in Mexico*, London: Pluto Press, (John Holloway a Eloína Peláez (ed.) dostupné na <http://la.utexas.edu/users/hcleaver/zaps.html> [05-07-2015]

COLBY, Gerard, DENNETT, Charlotte (1995) 75 Years Later, Today's Zapatistas Still Fight the Rockefeller Legacy' in *Los Angeles Times* 14 May 1995. Dostupné na http://www.morc.info/MORC_75Years.html [13-05-2013]

DARLING, Juanita (1994) Mexican Rebels Prove Masters at Public Relation in *Los Angeles Times* 5 March 1994. Dostupné na http://articles.latimes.com/1994-03-05/news/mn-30133_1_such-public-relations [05-07-2015]

DÁVALOS LÓPEZ, Alfredo (2012) La internet como arma de contrapeso al poder: el caso zapatista in *Chasqui: Revista Latinoamericana de Comunicación*. N. 120. Diciembre 2012. s. 33-36. Dostupné na <http://repositorio.ciespal.org:8080/bitstream/123456789/296/2/CIESPAL%20Chasqui%20La%20internet%20como%20arma%20de%20contrapeso%20al%20poder.pdf> [05-07-2015]

DE LA COVA, Antonio Rafael. *Cronología del conflicto EZLN*. Dostupné na <http://www.latinamericanstudies.org/ezln/cronologia.htm> [27-06-2013]

DOMINGUEZ, Ricardo. *Electronic Zapatismo*. Dostupné na <http://www.ctheory.net/articles.aspx?id=184> [7-1-2015]

Encyclopedia de los Municipios y Delegaciones de México. Dostupné na <http://www.inafed.gob.mx/work/enciclopedia/EMM07chiapas/> [08-06-2015]

- FINEMAN, Mark (1995) Military Can't Outflank Rebels in War of Words' in *Los Angeles Times* 21 Feb 1995. Dostupné na http://articles.latimes.com/1995-02-21/news/mn-34479_1_guerrilla-war [05-07-2015]
- GILLY, Adolfo (1999) „Acteal: La guerra perversa“ in *La Jornada* 22. 12. 1999. dostupné na <http://www.jornada.unam.mx/1999/12/22/gilly.html> [05-07-2015]
- GOLDEN, Tim (1994) Rebels Battle for Hearts of Mexicans' in *New York Times* 26 Feb. 1994. Dostupné na <http://www.nytimes.com/1994/02/26/world/rebels-battle-for-hearts-of-mexicans.html> [05-07-2015]
- GREEN, Bernard (2006). *Internet Access in U.S. Public Schools and Classrooms: 1994–2005 Highlights*. National Center for Educational Statistics, U.S. Department of Education (NCES 2007-020), November 2006. Dostupné na <http://nces.ed.gov/pubs2007/2007020.pdf> [12-01-2015]
- GUILLERMOPRIETO, Alma (1995) The Shadow War', *The New York Review of Books* 2 March 1995. S. 34–43. Dostupné na <http://www.nybooks.com/articles/archives/1995/mar/02/the-shadow-war/> [05-07-2015]
- HELLMAN, Judith Adler. Real and Virtual Chiapas: Magic Realism and the Left in *Socialist Register* Vol. 36. Dostupné na <http://socialistregister.com/index.php/srv/article/view/5740#.VbU2QrXN8VA> [05-07-2015]
- IFE (1994) *Elección de Diputados por el Principio de Representación Proporcional*. Dostupné na http://www.ife.org.mx/documentos/RESELEC/nuevo_1994/graficas/Dip_RP_94.pdf [20-6-2013]
- INEGI (2011) *Hablantes de lengua indígena en México*. INEGI. 2011. <http://cuentame.inegi.org.mx/poblacion/lindigena.aspx?tema=P#> [13-04-2013]
- KRAUZE, Enrique (1994) New Zapatistas Sully Memory of their Namesake in *Wall Street Journal* 21 Jan. 1994. Dostupné na <http://ibrian.net/navon/page.jsp?paperid=4108132> [13-05-2013]
- LEETOY, Salvador (2008) Esto sí Es Una Pipa: Sinergias Interpretativas Entre Fotografías Periodísticas De 'La Jornada' y Comunicados Neozapatistas in *Global Media Journal*, Vol. 5, No. 10. Instituto Tecnológico y de Estudios Superiores de Monterrey. Dostupné na <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=68701004> [20-07-2015]

- MARCOS (subcomandante) (2015) *Entre la luz y sombra* (Poslední komuniké). Dostupné na <http://www.proceso.com.mx/?p=373150> [20-6-2015].
- MARTÍNEZ MENDOZA, Sarely (2012) Estrategias de comunicación del EZLN en tiempos de incertidumbre in *Diálogos de la Comunicación. Revista académica de la federación latinoamericana de facultades de comunicación social*. 7 s. Dostupné na <http://dialogosfelafacs.net/wp-content/uploads/2012/01/75-revista-dialogos-estrategias-de-comunicacion-de-elzn.pdf> [20-06-2015]
- MCCOWAN, Clint M. (2003) Imagining the Zapatistas: Rebellion, Representation and Popular Culture in *International Third World Studies Journal and Review*, Volume XIV, 2003. s. 28-34. Dostupné na <http://www.unomaha.edu/itwsjr/thirdXIV/McCowan.Zapatistas.pdf> [20-07-2015]
- OPPENHEIMER, Andrés (1996) Guerrillas in the Mist, *New Republic* 17 June 1996. s. 22–23. Dostupné na <http://www.unz.org/Pub/NewRepublic-1996jun17-00022> [05-07-2015]
- Padrón Nacional de Medios Impresos (Secretaría General)*. Informace o týdeníku *Proceso*. Dostupné na <http://pnmi.segob.gob.mx/> [02-08-2015]
- ROBBERSON, Ted (1994) Mexico's Ski-Masked Rebels Show Flair for Communicating in *Washington Post* 9 Feb. 1994. Dostupné na <http://www.washingtonpost.com/wpsrv/inatl/longterm/mexico/overview/keymarcos.htm> [20-06-2015]
- ROBBERSON, Ted (1995) Mexican Rebels Using a High-Tech Weapon in *Washington Post* 20. Feb. 1995. Dostupné na <http://www.tc.umn.edu/~fayxx001/text/ezln.txt> [20-06-2015]
- Série "Los Sexenios" (1998) *José López Portillo. El presidente apostador*. México: Clío. Dostupné na <http://www.youtube.com/watch?v=suuvVzBE108&hl=es&gl=ES&feature=related> [15-06-2013]
- SCOTT, David Clark (1994) Charming Rebel Snares Mexican Imagination in *Christian Science Monitor* 16 Feb. 1994. Dostupné na <https://www.questia.com/newspaper/1P2-33394153/charming-rebel-snares-mexican-imagination> [05-07-2015]
- SICILIA, Javier (2013) El silencio zapatista in *Proceso*. 1. 1. 2013. Dostupné na <http://www.proceso.com.mx/?p=329251> [20-6-2015].

SIERRA, Caballero, Francisco (1997) *Hacia una nueva Comunicación Política. Ética dialógica y Configuración virtual de las redes emergentes. El modelo zapatista como alternativa comunicacional*. Sevilla: Instituto Europeo de Comunicación y Desarrollo, 1997. Dostupné na

<http://www.uned.es/ntedu/espanol/master/primero/modulos/teoria-de-la-informacion-y-comunicacion-audiovisual/franci.htm> [05-07-2015]

SIMON, Joel (1994) The Marcos Mystery in *Columbia Journalism Review*; Sept/Oct, Vol. 33, Issue 3, 1994. s. 9. Dostupné na

http://www.cjr.org/behind_the_news/ezln_marcos_mystery.php [27-06-2013]

PŘÍLOHY

	1994			2001		
	pořadí	počet	%	pořadí	počet	%
indiáni	1.	33	21 %	1.	34	26,9 %
spravedlnost	2.	26	16,6 %	4.	10	7,9 %
válka	3.	17	10,8 %	3.	13	10,3 %
dIALOG	4.	14	8,9 %	2.	16	12,7 %
mír	5.	11	7 %	5.	9	7,1 %
zákony	6.	11	7 %	6.	9	7,1 %
svoboda	7.	11	7 %	12.	2	1,6 %
důstojnost	8.	10	6,4 %	7.	8	6,3 %
právo	9.	10	6,4 %	8.	8	6,3 %
demokracie	10.	6	3,8 %	13.	2	1,6 %
vlast	11.	5	3,2 %	14.	2	1,6 %
ženy	12.	3	1,9 %	9.	6	4,8 %
revoluce	13.	0		10.	4	3,2 %
neoliberalismus	14.	0		11.	3	2,4 %
celkem		157	100 %		126	100 %

Příloha 1 – Tabulka; Výskyt slov v textech EZLN v letech 1994 a 2001

datum	celkem	autoři	M.	Ind.	Šát.	oběť	ženy	*	zbraň	EZ	kresby	Titulní	
01	10.	13	ImagenLatina (4), Proceso (8), turista (1)	2	6	6	2	0	3	5	2	1	Marcos
	17.	4	Proceso (4)	0	1	0	1	1	1	2	2	0	0
	24.	5	Proceso (3), Iconos (1), ImagenLatina (1)	1	1	3	1	0	0	3	2	0	0
	31.	4	Proceso (3), Iconos (1)	0	0	2	1	0	0	2	1	1	0
02	14.	4	Proceso (4)	2	0	3	1	0	0	3	0	1	0
	21.	13	Proceso (13)	8	0	9	2	0	0	9	1	1	Marcos
	28.	12	Proceso (9), Iconos (2), AFP (1)	4	2	7	5	0	0	4	1	1	Marcos
03	7.	3	Proceso (2), ImagenLatina (1)	3	0	3	0	0	0	1	1	1	Marcos , Colosio
	14.	2	Proceso (2)	0	1	2	0	1	1	1	0	0	0
	21.	1	Proceso (1)	1	0	1	0	0	0	1	1	0	0
	28.	3	Proceso (2), ImagenLatina (1)	2	0	3	0	0	2	2	0	0	0
04	4.	1	Proceso (1)	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
	11.	1	Proceso (1)	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	18.	2	Proceso (2)	1	0	2	0	1	0	2	1	0	0
	25.	1	Proceso (1)	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0
05	23.	3	ImagenLatina (3)	1	2	3	0	0	2	1	1	0	0
06	20.	2	Proceso (2)	1	0	2	0	0	1	1	1	0	0
	27.	2	Proceso (2)	1	1	1	0	0	0	2	1	0	0
07	18.	1	Proceso (1)	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0
08	1.	6	Proceso (6)	3	1	5	1	0	1	3	2	0	Marcos
	8.	4	Proceso (4)	3	1	4	0	1	3	3	1	1	0
	15.	8	Proceso (8)	1	1	3	0	2	4	2	1	0	0
10	17.	2	Proceso (2)	0	0	2	0	0	2	1	0	0	0
	24.	1	Proceso (1)	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0
	31.	1	Proceso (1)	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0
11	14.	1	La Jornada (1)	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0
	21.	1	Proceso (1)	1	0	1	0	1	1	1	0	0	0
	28.	1	Proceso (1)	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0
12	5.	1	Proceso (1)	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0
	12.	8	Proceso (7), AP (1)	6	2	7	1	1	2	3	2	1	Marcos
	19.	3	Proceso (3)	0	2	2	0	0	2	3	2	0	Vojáci EZLN
	26.	2	Proceso (2)	0	0	1	1	0	2	0	0	0	0
		116		47	22	80	16	9	28	56	23	8	7

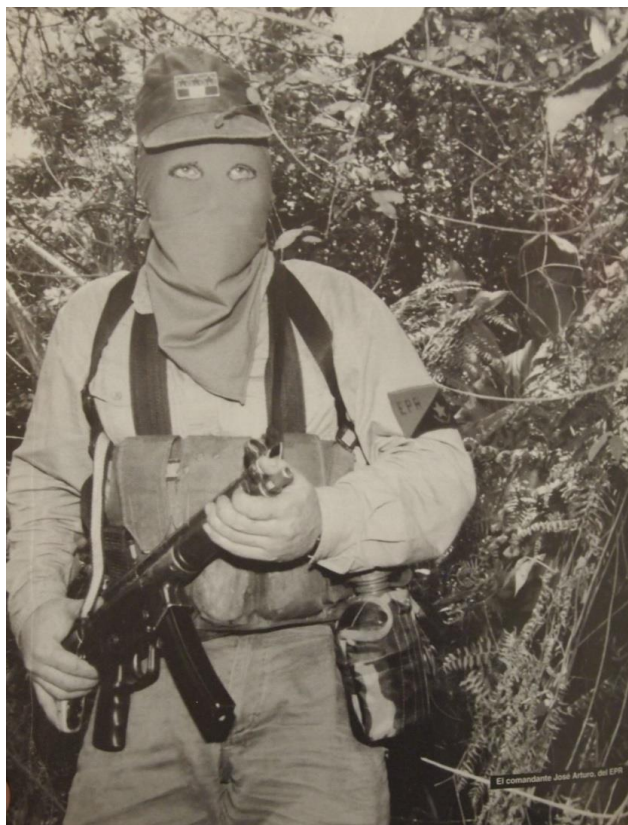
Příloha 2 – Tabulka; fotografie EZLN v časopise *Proceso* v roce 1994

AFP – Agence France Presse; AP – Associated Press; M. – Subcomandante Marcos; Ind. – indián; Šát. – zahalení obličeje; * - anti-neoliberalismus; EZ – odkaz na Emiliana Zapatu, mexickou revoluci

datum		celkem	autoři	M.	Ind.	Šát.	obět	ženy	*	zbraň	EZ	kresby	Titulní
01	14.	2	Proceso (1), ImagenLatina (1)	2	0	2	0	0	2	2	1	1	0
	21.	4	Proceso (3), AP (1)	3	1	3	0	0	3	3	3	1	Marcos a Fox
02	4.	6	Proceso (6)	5	1	6	1	0	5	4	3	1	0
	18.	2	Proceso (2)	0	1	1	1	1	0	1	0	1	0
	25.	9	Proceso (9)	4	0	9	0	1	9	6	3	0	Zapatis ta a EZ
03	4.	8	Proceso (8)	7	4	8	1	1	8	0	3	1	Marcos a dítě
	11.	15	Proceso (15)	12	2	12	0	0	13	4	5	1	Marcos
	18.	9	Proceso (9)	5	2	6	0	0	8	0	1	2	0
	25.	4	Proceso (4)	4	1	4	0	1	3	1	1	1	Marcos červ.
04	1.	5	Proceso (5)	2	1	5	1	2	3	0	0	3	0
	22.	1	Proceso (1)	1	1	1	0	0	1	0	1	0	Marcos a indián
	29.	1	Proceso (1)	0	1	0	1	0	1	0	1	0	0
05	6.	1	Proceso (1)	0	1	1	0	1	1	0	0	0	0
	20.	1	AP (1)	0	1	0	0	1	0	1	1	0	0
06	3.	1.	Proceso (1)	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0
07	15.	1	-	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
MG		56	Proceso (56)	19	32	41	0	19	47	3	15	0	Marcos a indián
		126		65	50	100	5	28	105	25	38	12	7

Příloha 3 – Tabulka; fotografie EZLN v časopise *Proceso* v roce 2001

AP – Associated Press; M. – Subcomandante Marcos; Ind. – indián; Šát. – zahalení obličeje; * - anti-neoliberalismus; EZ – odkaz na Emiliana Zapatu, mexickou revoluci; MG - Memoria Gráfica - dubnový fotografický speciál

Příloha 4 *Proceso* 3. června 2001; Str. 12; Autor: Ulises Castellano; Popisek: *El comandante José Arturo del EPR* (Comandante José Arturo z EPR)

Příloha 5
Proceso 3. června 2001; Str. 14; Autor: Octavio Nava; Popisek: *Miembros de las FARP* (Členové FARP)

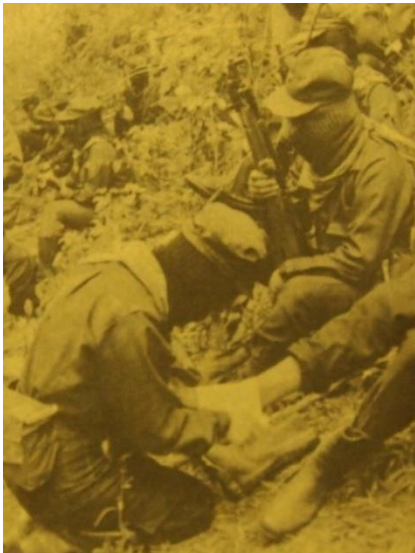
Příloha 6

Proceso 14. února 1994; Str. 32; Autor: Angeles Torrejón (ImagenLatina); Popisek: *Miseria sin fin*
(Utrpení bez konce)

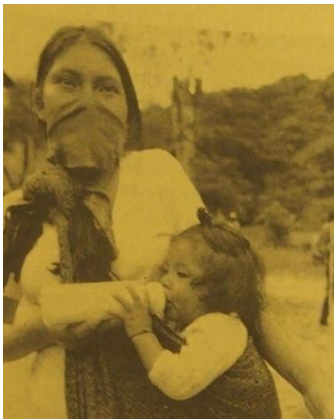

Příloha 7

Proceso 10. ledna 1994; Str. 32; Autor: Aracell Herrera; Popisek: *Población en azoro*
(Udivené obyvatelstvo)

Příloha 8 *Proceso* 7. února 1994; Str. 18; Autor: Hector Hernández (Iconos);
Popisek: *Zapatistas con pasamontañas* (Zapatisté s kuklami)

Příloha 9 *Proceso* 12. prosince 1994; str. 13; Autor: Martín Salas; Popisek: *Madre zapatista con la niña* (Zapatistická matka s holčičkou)

Příloha 10

Proceso 14. února 1994

Str. 49

Autor: Fernando Luján

Název: *Desde algún lugar de la selva* (Odněkud z pralesa)

Příloha 11

Proceso 10. ledna 1994

Str. 11

Autor: Paul Stahl

Popisek: *Declaraión de guerra*
(Vyhlášení války)

Příloha 12

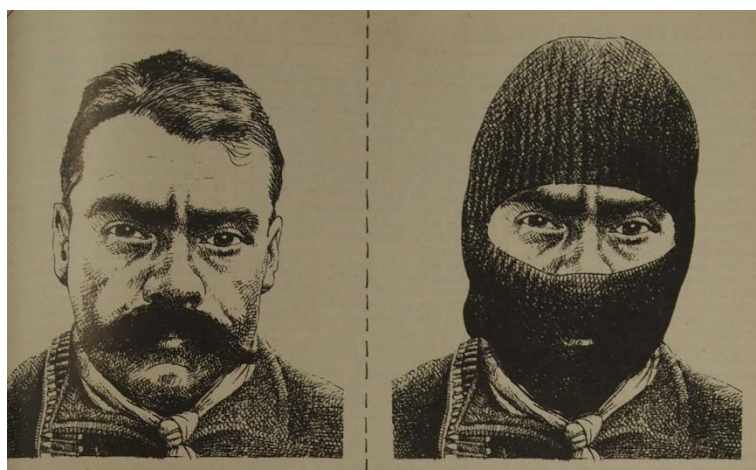
Proceso 12. prosince 1994

Str. 13

Autor: Martín Salas

Popisek: *Desesperanza* (Zoufalství)

Nápis na zdi: *Luchemos por la tierra, también por el poder* (Bojujme za půdu, také za moc)

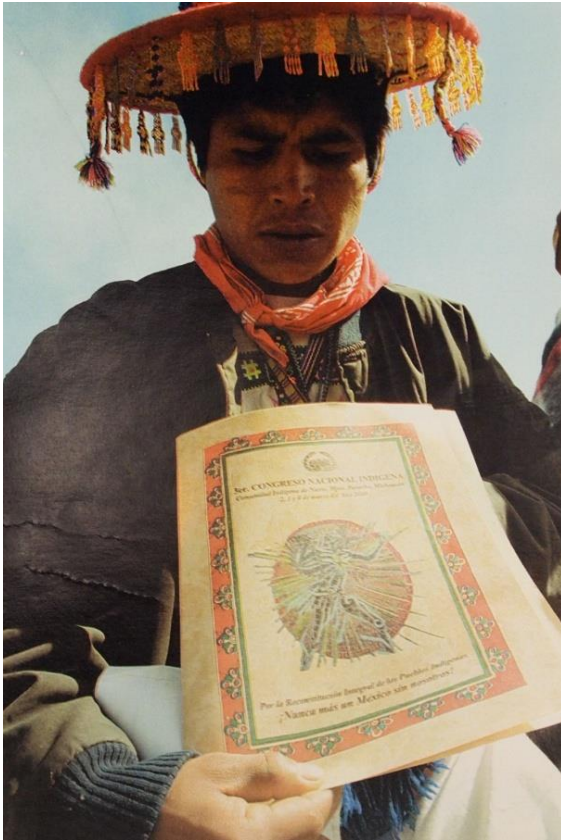
Příloha 13

Proceso 21. února 1994

Str. 49

Autor: Fernando Luján

Název: *Media filiación*
(Částečná identifikace)

Příloha 14

Proceso: Memoria gráfica

Duben 2001

Bez popisku

Autor: *Proceso*

Příloha 15

Proceso: Memoria gráfica

Duben 2001

Bez popisku

Autor: *Proceso*

Příloha 16

Proceso 10. ledna 1994; str. 6; Autor: Antonio Turok (ImagenLatina)

Popisek: *La entrada del Ejército Zapatista a San Cristóbal de las Casas* (Vstup Zapatistické armády do San Cristóbal de las Casas)

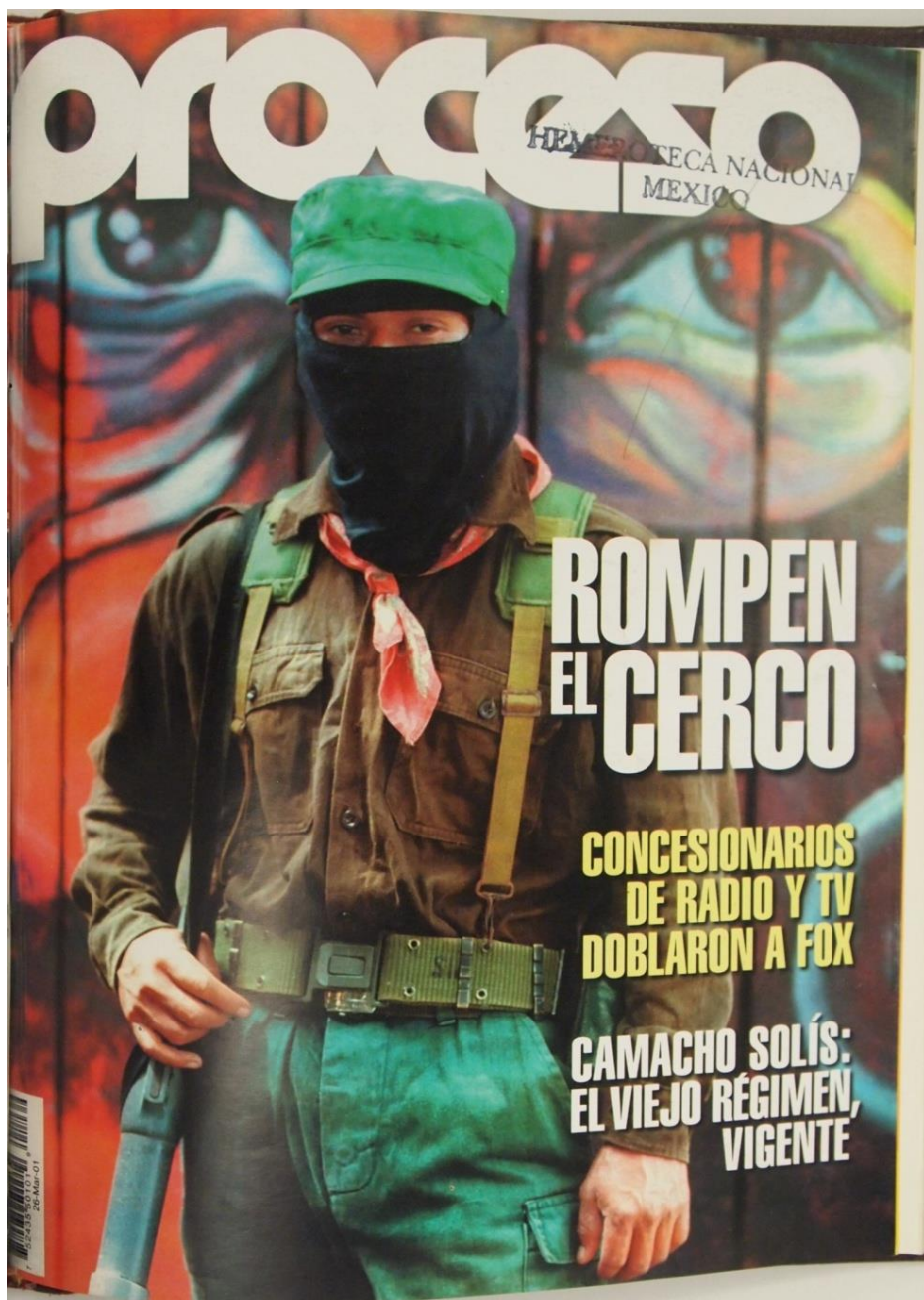
Příloha 17

Proceso 25. února 2001

Str. 2

Autor: Raúl Ortega

(verze fotografie z titulní strany – bez popisku)

Příloha 18

Proceso 25. února 2001; Titulní strana; Autor: Raúl Ortega

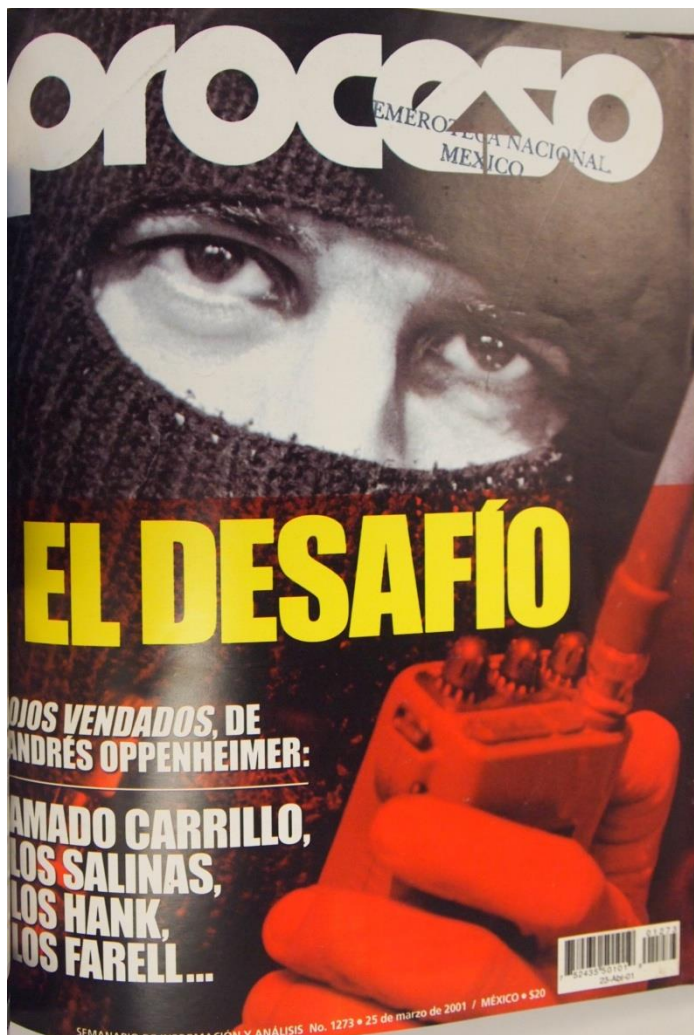
Příloha 19

Proceso 25. března 2001

Str. 2

Autor: Raúl Ortega

(verze fotografie z titulní strany – bez popisku)

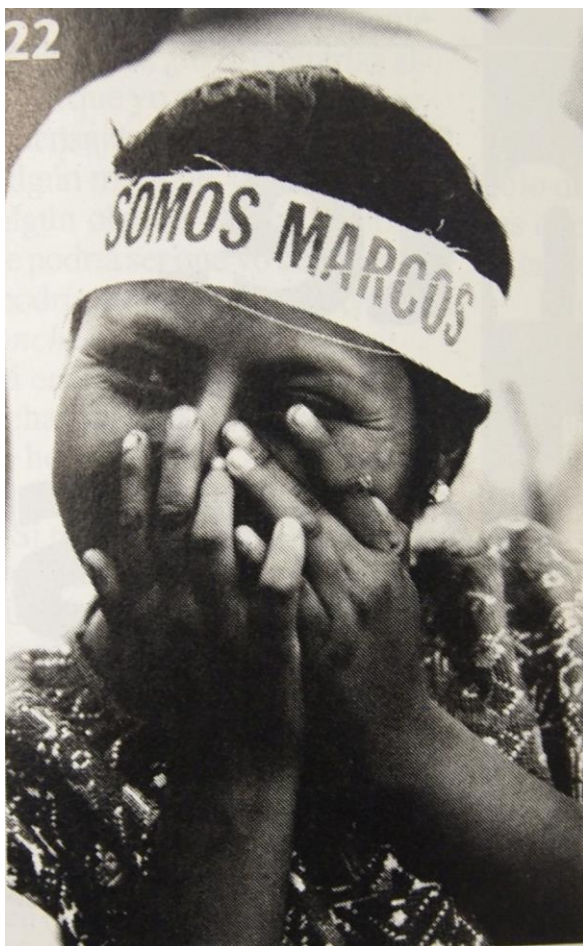

Příloha 20

Proceso 25. března 2001

Titulní strana

Autor: Raúl Ortega

Příloha 21

Proceso 4. února 2001

Str. 3

Bez uvedeného autora a popisku

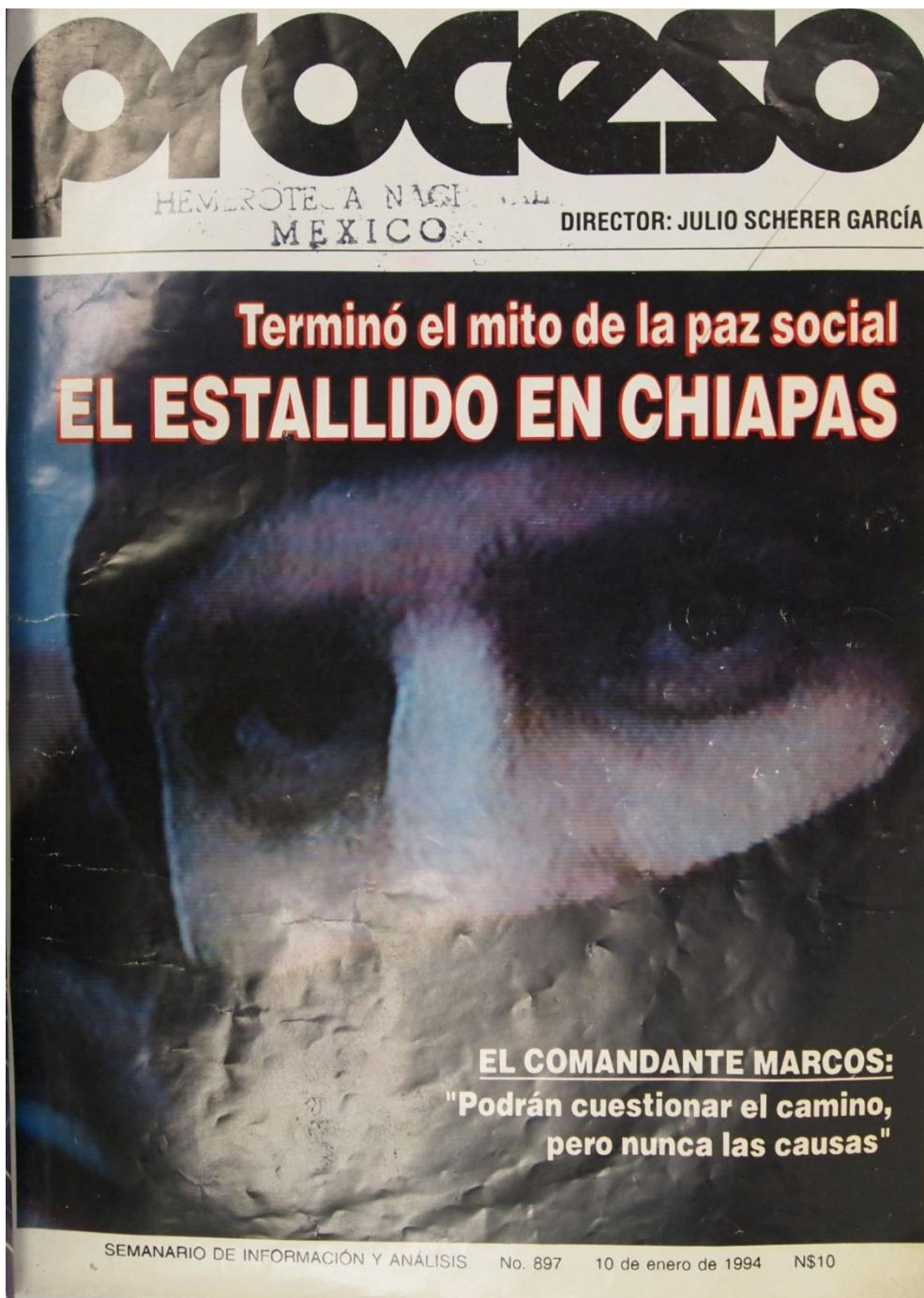
Příloha 22

Proceso 10. ledna 1994

Str. 8-9

Autor: Shulamish Hish
(turista)

Popisek: *El comandante Marcos fotografiado por un turista* (comandante Marcos vyfocený turistou)

Příloha 23

Proceso 10. ledna 1994

Titulní strana; bez uvedeného autora; Bez popisku. Překlad textu na titulní straně: Mýtus o sociálním smíru skončil: Výbuch v Chiapasu. Comandante Marcos: „Budou moci zpochybnit cestu, nikdy ale její příčiny.“

Příloha 24

Proceso 21. února; str. 9, 11; Autor: Juan Miranda

Popisky – útržky z rozhovoru se subcomandante Marcosem; levý sloupec shora dolů): „...*ni muchas de tránsito*“ („... ani tranzitní pokuty“); „...*cualquiera puede ser*“ („...kdokoliv může být“); „...*o ante la política*“ („...nebo před politikou“)

pravý sloupec shora dolů: „...*estábamos muy solos*“ („...bývali jsme velmi osamocení“); „...*en la montaña cargaba libros*“ („...Na hory jsem s sebou táhl knihy“); „...*¿A quién mandamos?*“ (...Komu velíme?)

Příloha 25

Proceso 28. listopadu

Str. 12

Autor: Martín Salas

Popisek: *Marcos. Presenca del EZLN.*

(Marcos. Přítomnost EZLN.)

Příloha 26

Proceso: Memoria Gráfica

Duben 2001

Str. 1

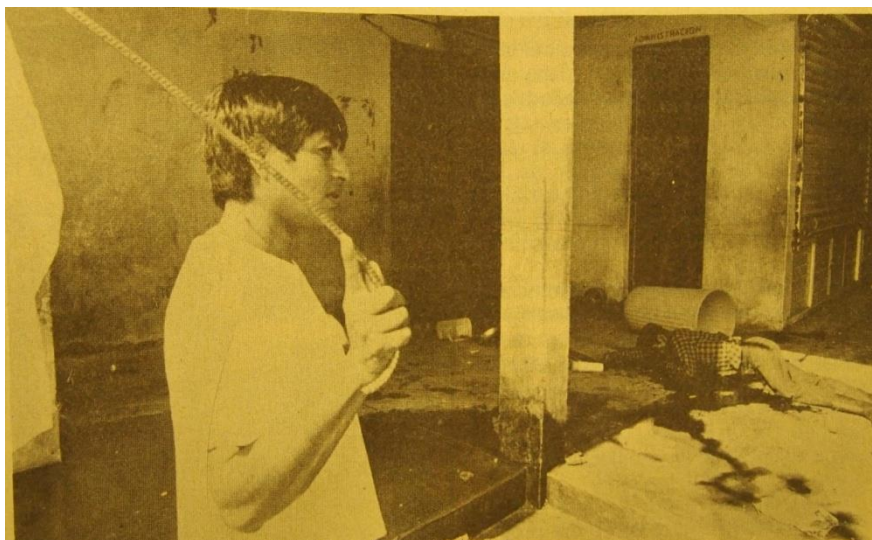
Bez uvedeného autora

Příloha 27

Proceso 25. února 2001; Str. 10; Autor: Raúl Ortega

Bez popisku, hlavní fotografie k článku „*Tenemos enemigos comunes*“ („Máme společné nepřátele“)

Příloha 28

Proceso 28. února 1994; s. 29; Autor: AP; Popisek: *La escena original* (Původní scéna)

Příloha 29

Proceso 28. února 1994; str. 29; Autor: José Manuel Carvalho

Popisek: *El „rifle“ zapatista se puso después* (Zapatistická „puška“ je umístěna až dodatečně)

Příloha 30

Proceso 7. února 1994; str. 21; Autor: Germán Canseco

Popisek: *Manifestación contra Televisa* (Manifestace proti Televisi)

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1 – Tabulka; Diskurz v textech EZLN v letech 1994 a 2001	114
Příloha 2 – Tabulka; fotografie EZLN v časopise Proceso v roce 1994	115
Příloha 3 – Tabulka; fotografie EZLN v časopise Proceso v roce 2001	116
Příloha 4 – Fotografie (Proceso 3. června 2001)	117
Příloha 5 – Fotografie (Proceso 3. června 2001)	117
Příloha 6 – Fotografie (Proceso 14. února 1994)	118
Příloha 7 – Fotografie (Proceso 10. ledna 1994)	118
Příloha 8 – Fotografie (Proceso 7. února 1994)	119
Příloha 9 – Fotografie (Proceso 12. prosince 1994)	119
Příloha 10 – Fotografie (Proceso 14. února 1994)	119
Příloha 11 – Fotografie (Proceso 10. ledna 1994)	120
Příloha 12 – Fotografie (Proceso 12. prosince 1994)	120
Příloha 13 – Fotografie (Proceso 21. února 1994)	120
Příloha 14 – Fotografie (Proceso: Memoria gráfica)	121
Příloha 15 – Fotografie (Proceso: Memoria gráfica)	121
Příloha 16 – Fotografie (Proceso 10. ledna 1994)	122
Příloha 17 – Fotografie (Proceso 25. února 2001)	122
Příloha 18 – Fotografie (Proceso 25. února 2001)	123
Příloha 19 – Fotografie (Proceso 25. března 2001)	124
Příloha 20 – Fotografie (Proceso 25. března 2001)	124
Příloha 21 – Fotografie (Proceso 4. února 2001)	125
Příloha 22 – Fotografie (Proceso 10. ledna 1994)	125
Příloha 23 – Fotografie (Proceso 10. ledna 1994)	126
Příloha 24 – Fotografie (Proceso 21. února 1994)	127
Příloha 25 – Fotografie (Proceso 28. listopadu)	128
Příloha 26 – Fotografie (Proceso: Memoria gráfica)	128
Příloha 27 – Fotografie (Proceso 25. února 2001)	129
Příloha 28 – Fotografie (Proceso 28. února 1994)	130
Příloha 29 – Fotografie (Proceso 28. února 1994)	130
Příloha 30 – Fotografie (Proceso 7. února 1994)	131